

21/9/7

ఆంధ్ర గ్రంథమాల—౨.

బసవప్రరణము

R673:22
35F6

c/62

పాల్కురికి సోమనాథకవి

R673:22

4194

35F6

Palkuriki Somanatha
Kavi

Basavapuramu.

4194

• • • • •

[illegible]

१५७६.]

రు. ౨-౪-౩

202, 25th St., New York
 SRI LAGADGURU VISHWAKSANA
 LIBRARY.
 LAGADGURU MATH, VARANASI.
 Acc. No.

2214

25: 2729
2729

యద గౌరవ దేవ

R 673022

అంకె 673022

కన్న పురి

ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున

ముద్రితము

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASANA JNANAMANDIR
LIBRARY.
Jangamwadi Math, VARANASI.

Acc. No. H.194

బ న వ పు రాణ ము

(సంపుటికరణక్రమము)

శ్రీకాశకుల ప్రస్తావన

౧-౨౪

శ్రీతాకా విషయానుక్రమణిక

౧-౨

కీర్తిక

౧-౧౨౯

బనవపురాణ విషయానుక్రమణిక

౧-౬

బనవపురాణము

౧-౨౪౬

పీఠికయందలి ముఖ్యసంజ్ఞాపదములసూచి

౧-౧౦౪.

బనవపురాణమునందలి ముఖ్యసంజ్ఞాపదములసూచి

౧౧-౧౮

కీర్తికలోని దిద్దుబాట్లు

౧

బనవపురాణములోని దిద్దుబాట్లు

౧-౨

చిత్రములు

పాశుపత్యుల లింగార్చనము

(శ్రీ) బసవేశ్వరుడు

—

ప్రస్తావన

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు బసవపురాణము సుప్రసిద్ధమైన ప్రాచీనకావ్యము. బసవపురాణము జానుఁదెనుఁగుకావ్యములందు రసవత్కావ్యమై, లింగధాగులకు విశ్రమైన పురాణముగ నున్నది. బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిన విపులమైనపీఠిక బసవపురాణప్రతిభా నాంధ్రలోకమునకు విశదము చేయుచున్నది. పీఠికయందు సోమనాథునికాలము, కృతులు, శైవమత భేదములు, బసవేశ్వరునిచరిత్రము, భక్తులచరిత్రములు మొదలగు విషయములను ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సువ్యక్తముచేసిరి. విషయవిమర్శనమునందువలె రచనాభిమర్శనమునందును ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వైదుష్యము సువ్యక్తమగుచున్నది. సోమనాథుని కవితాసామర్థ్యమును దేశిరచన, ద్విపద, శివకవులు, జానుఁదెనుఁగు, శబ్దప్రయోగములు, శబ్దవిశేషములు, రచనాసౌందర్యము మొదలగు శీర్షికలందుఁ బరిష్కర్తలైన శాస్త్రిగారు బాగుగ విమర్శించి పాఠకులకు గ్రంథమునం దభిరుచిని నిర్మించఁజేసిరి. బసవభక్తిరసము, తెనుఁగుతియ్యదనము, ద్విపదగతి బసవపురాణమునందు రసస్థాయిని బొంది భక్తిపారవశ్యమును, బ్రహ్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. సోమనాథుఁడు తనరచనకుఁ బురాణనామకరణము చేసినను బసవపురాణము కావ్యరూపమును దాల్చినది. ఆంధ్రవాఙ్మయఃపరిశోధనకు బసవపురాణము పెన్నిధిగా నున్నవిధమును ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పీఠికయును, మూలమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. గ్రంథమునకుఁ గీలకమైన వీరశైవమతవిషయమై షరిశోధనలు చేయవలసిన యవసరమును వర్తమానకాలమునందు వీరశైవమునకుఁ బట్టిన దుస్థితి తెలియఁజేయుచున్నది. వీరశైవమునకును, వైదికమతములకును గల సంబంధబాంధవ్యములను బరిశోధకులు విమర్శించి వివిధమతములకును గల సమానధర్మములను నిరూపించుట శ్రేయస్కరము.

వైదికమతము

వేదయుగమునందుఁ గర్మపరమైన వైదికమతము కాలక్రమమున జ్ఞానపరమై షరివర్తనమును బొందినది. మతలత్య మనిత్యములైన యజ్ఞయాగా

దుల ఫలములనుండి నిత్యమైన మోక్షమునకు మరలినది. కర్మకాండకును, జ్ఞాన కాండకును సంఘర్షణము గలిగినది. వేదములందలి మంత్రములకును, బ్రాహ్మణములకును సమన్వయములేక కర్మలు పరిహాసపాత్రము లైనవి. జ్ఞానప్రధానములైన జైనబౌద్ధాదిమతములు ప్రబలినవి. కర్మదీక్షారాయణులైన బ్రాహ్మణులకును, బ్రాహ్మణేతరవర్ణస్థులకును వైదికమతలక్ష్యమునందు భేదదృష్టి గలిగినది. జైనబౌద్ధమతములు ప్రబలి బ్రాహ్మణప్రాబల్యమును తగ్గించినవి. జైనబౌద్ధమతములు బ్రాహ్మణ్యమును బ్రతిఘటించినను బ్రాహ్మణులపట్ల శత్రుత్వమును బూసలేదు. బౌద్ధధర్మములు బ్రాహ్మణకర్మలను ఖండించినను బ్రాహ్మణధర్మమును గౌరవించినవి. ధర్మపదమునందు బ్రాహ్మణవర్గ మనునధ్యాయము గలదు. ఆవర్గమునందు బ్రాహ్మణధర్మములు నిర్దేశింపబడినవి. వైదికమతపరిణామమునందుఁ గర్మయోగమును, జ్ఞానయోగమును భక్తిమార్గము జీవయాత్రయందు సమన్వయము చేయుచున్నది. కర్మమార్గము జ్ఞానమార్గమునకు సాధనంజైనను బ్రాహ్మణాధీనంజైన నిత్యకర్మానుష్ఠానము ప్రాణకళను గోల్పోయి ప్రజల నిత్య జీవయాత్రకు నిరర్థకమైనది. కర్మాధికారులు గాని ప్రజలు జీవయాత్రయందు దారిజెన్ను తెలియక పరితపించుచుండిరి. తత్త్వజ్ఞుల సిద్ధాంతములును అందరానిఫలములై, ప్రజల జ్ఞానాంధకారమునందు మునిగియుండిరి. ఇట్టి విషమదశయందు వర్ధమానుఁడు, సిద్ధార్థుఁడు మొదలగు తత్త్రియవీరులు బ్రాహ్మణాధికారమును బ్రతిఘటించి జైనబౌద్ధాదిమతములను స్థాపించి, ప్రజలయందు నూతనమైన ప్రాణకళను బ్రతిష్ఠించిరి.

జైన బౌద్ధమతములు

సిద్ధార్థవర్ధమానులు నిర్జీవమై క్రూరమైన కర్మకాండను, దుర్గావ్యామైన జ్ఞానమార్గమును నిరసించి ప్రజాజీవనమునందు ధర్మమార్గమును బ్రతిష్ఠించిరి. బుద్ధదేవుఁడు సంకుచితమైన బ్రాహ్మణకర్మానుష్ఠానమును నిరాకరించినను విశాలమైన కర్మసిద్ధాంతమును బ్రతిష్ఠించెను. యజ్ఞయాగాదిపరమైన కర్మ విశ్వవ్యాపకమైన కర్మభావమును బొందినది. వైదికమతమునందు మంత్రోద్దిష్టమై యిష్టదేవతాపరమైన కర్మ బౌద్ధమతమునందు సర్వవ్యాపకత్వమును బొందినది. వైదికమతమునం దప్రధానముగ నున్న కర్మ బౌద్ధమతమునందుఁ బ్రధానస్థానము నాక్రమించినది. జాతిమతకులభేదములు లేక, శుభాశుభకర్మ

లము “లవశ్య మనుభోక్తవ్యం” అను సిద్ధాంతము హిందూమతమునందు సుప్రతిష్ఠితమైనది. కర్మసిద్ధాంతము పునర్జన్మసిద్ధాంతమును బరిపాటిచేసినది. కర్మసిద్ధాంతము, పునర్జన్మసిద్ధాంతము హిందూబౌద్ధమతములందు సమానప్రతిష్ఠను బడసినవి. జైనబౌద్ధమతములు 1000 ఏండ్లు భరతఖండమునందుఁ బ్రబలినవి. దేశమునం దంతటను మతములు, విహారములు, స్తూపములు వెలసినవి. సన్న్యాసినులు, శ్రవణకులు వేసవేలు దేశమునం దంతటను వ్యాపించిరి. వైవారాధనలేని బౌద్ధమతము సంకరమై, ప్రాణప్రతిష్ఠలేక, ప్రజాజీవనమునకు నిరర్థకమైనది. శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతమును బునరుద్ధారణచేసెను. శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండనముచేయుచు శైవవైష్ణవాది పణ్యతముల నామోదించెను. శంకరాచార్యులు కర్మసిద్ధాంతమును, పునర్జన్మసిద్ధాంతమును సర్వాత్మత్వసిద్ధాంతముతోను, సర్వబ్రహ్మసిద్ధాంతముతోను మేళవించి, వైదికమతపరిణామమును వేదాంతమునందు సార్థకము చేసెను. వైదికమతసంప్రదాయములైన ద్వైతాద్వైతవిశిష్టాద్వైతమతములు స్థాపితములై, వైదికకర్మలు, జాతికులభేదములు పుట్టిని బొందినవి. ప్రాకృతజనులు జీవయాత్రయందు గడతేగుటకు వైదికకర్మల కనధికారులు; జ్ఞానమార్గము దుర్గమము. ఈవిషయదశయందు రామానుజుడు, చైతన్యుడు, బసవేశ్వరుడు మొదలగు మహాభక్తులు బయలుదేరి ప్రజాజీవనమును సుఖప్రదముచేయుటకుఁ బూనుకొనిరి.

భక్తిమార్గము

వ్యక్తావ్యక్తములకును, కర్మజ్ఞానమార్గములకును, సగుణనిర్గుణోపాసనములకును మానవహృదయమునందు భక్తిమార్గము సంధిబంధనముగ నున్నది. రుద్రేంద్రవరుణాగ్ని దేవతార్చనలతో నారంభమైన వైదికమతము “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” యనుతత్త్వపరిజ్ఞానపరిణామమును బొందినది. ఈపరిణామాంకురములు ద్వైతాద్వైతములందును, శైవ వైష్ణవములందును, నిర్గుణసగుణోపాసనలందును, కర్మభక్తిజ్ఞానయోగములందును, నిగమాగమపురాణములందును జిజ్ఞాసువులకు గోచరంబగుచున్నవి. మానవుని నిత్యజీవితమునందు దుఃఖనివృత్తికిని, సుఖప్రాప్తికిని వైవసందర్శనము పరమసాధనముగ నున్నది. జైన బౌద్ధమతములు సంసారము దుఃఖసాగరమనియును, సన్న్యాసము సుఖసాధనమనియును మహాదేశించినవి. అద్వైతము సంసారము మాయాకల్పితమని యుపదేశించినది. పండి

తులు, బ్రహ్మలు కర్మలతోను, సిద్ధాంతములతోను, సన్న్యాసశ్రమముతోను గాలయాసము చేయుచున్నను బ్రజ లజ్ఞానాంధకారముగ్నులై దుఃఖవేదన ననుభవించుచుండిరి. వైరాగ్యము, నిర్లిప్తత్వము, నిర్లత్యము, నిస్ప్రహ, నిస్సహాయత్వము పరిపాటియై, భారతీయచైతన్యము నిర్విర్యమైనది. ఈ విషయావస్థయందు బసవేశ్వరోపసితమైన వీరశైవము మతధర్మములందును, లత్యమునందును, సాంఘికార్థికగణిపథితులందును మహాపరివర్తనమును గలుగఁ జేసినది.

శైవము

శైవమతపరిణామము వైదికమతపరిణామమునకుఁ బ్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నది. వైదికమంత్రోపసితుడైన రుద్రుఁడు కేదాంతమునందు శివరూపపరిణామమును బొందుచు, “శివోఽహం” అను తత్త్వమును సువ్యక్తముచేయుచున్నాఁడు. శివుఁడు యజ్ఞ పురుషుఁడు. శివుఁడు సగుణనిర్గుణరబ్రహ్మ. శివుఁడు హిమాచలమునందు గౌరీశంకరుఁడు; రామేశ్వరమునందు రామలింగేశ్వరుఁడు; కాశ్మీరమునందు మహాదేవుఁడు; మధురయందు సుందరేశ్వరుఁడు; కాశీయందు విశ్వేశ్వరుఁడు; సౌరాష్ట్రమునందు సోమనాథుఁడు; శ్రీశైలమునందు మల్లికార్జునుఁడు. శివాలయములు దేశావృతములై శైవమతవ్యాప్తిని దెలియఁజేయుచున్నవి. పాశుపతులు, కాలాముఖులు శివపూజాపరాయణులు. శైవులు లింగరూపమునను శివునిఁ బూజించుచు శివోత్కర్షనుజేయుచున్నారు. అధర్వశిఖయందలి “ఈశ్వరః శివ ఏవచ.....శివ ఏకో ధ్యేయః శివజ్గరః”, స్కందోపనిషత్తునందలి “జీవ శ్శివ శ్శివో జీవః స జీవః కేవల శ్శివః” మొదలగు వాక్యములు శివోత్కర్షను దెలుపుచున్నవి. శైవులు శివాలయములయందును, పీఠములయందును, స్వాంగములయందును లింగమును ప్రతిష్ఠించి పూజించుచున్నారు. శివలింగార్చనమును అద్వైతమతస్థాపకులు శ్రీశంకరాచార్యులు వారిపీఠమునందుఁ ప్రతిష్ఠించిరి.

శివలింగము

అవ్యక్తము నిర్గుణము, నిరాకారము, నిరహంకారము, నిరవద్యము. అవ్యక్తమును వ్యక్తమైన విశ్వమంతయును ఆసంతములైన నామరూపములను నేవించుచుఁ బ్రసవించుచున్నది. అవ్యక్తము లింగకృతిని విశ్వవ్యాప్తమై యుష్సుచున్నది. ఆకాశలింగము, వాయులింగము, తేజోలింగము, ఆపోలింగము, పృథ్వీలింగము

గము అవ్యక్తమునకు వ్యక్తస్వరూపములు. అవ్యక్తలింగస్వరూపములందుఁ బౌంధ్ర వలింగము సగూణనిర్గుణస్వరూపములను గలిగి పూజాపాత్రమైనది. పౌంధ్రవలింగము ను స్త్రీపుంసయోగ చిహ్నముగను బండితులు కొందఱ నిర్ణయించినను, మహాత్ములకు బీజచిహ్నముగ నున్న లింగమున కీలక్షణ మప్రధానము. లింగము పడఁ తురీమంత్రరూపమని శైవాగమములు విశదముచేయుచున్నవి. ఈలింగ మాకా శాదించభూతములందును గోచరం బగుచున్నది.

శివలింగమును వర్ణవివక్షతలేక సకలవర్ణములవారును బూజించు చున్నారు. బ్రహ్మణులు దేవతార్చనలందును, సకలవర్ణములవారును దేవళములందును శివలింగమును బూజించుచున్నారు. లింగధారులు లింగమును స్వీయాంగమాలందు ధరించుచు శైవులును, వీరశైవులును నగుచున్నారు. లింగధారణము సూక్ష్మార్థమును, బ్రహ్మార్థమును గలిగి, వీరశైవమున కపూర్వమైన వ్యక్తిత్వమును గలుగఁ జేయుచున్నది.

వీరశైవము

వీరశైవము వైదికమతమును, జైన బౌద్ధమతములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడిన శైవమతము. శైవమతము భరతఖండమునందు — ముఖ్యముగ దక్షిణప్రాంతములందు—వ్యాపకమునుబొందిన ప్రాచీనమతమని శైవాచార్యులచరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. ప్రవిణాంధ్రకర్ణాటక దేశములందు శైవము వ్యాపించినవిధమును భక్తులచరిత్రములు విశదముచేయుచున్నవి. శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను నిర్వీర్యములుఁజేసినను ప్రజాసామాన్యమునం దామతములు వ్యాప్తిని గాంచెయున్నవి. అద్వైతసిద్ధాంతములు ప్రజలకు దుర్బోధ్యములు. జైనబౌద్ధమతములు నాస్తికమతములు. అద్వైతసిద్ధాంతములు, జైనబౌద్ధమతములు వైదికకర్మల ప్రతిభను తగ్గించినవి. ప్రజాహృదయమునందుఁ భక్తిమార్గము ప్రబలి సూతనవికాసము గలిగినది. ప్రజాహృదయమునందుఁ గలిగిన సూతనోత్సాహమును వీరశైవముఁ బ్రేరేపించి జీసిన విధమును బసవేశ్వరచరిత్రము తెల్లము చేయుచున్నది. బసవేశ్వరుఁడు బ్రహ్మణకులమునందుఁ జస్మించినను ఉపనయనమును నిరాకరించి వీరశైవమతమును బూనిన సరమశివభక్తుఁడు. వీరశైవము కర్మమార్గమును నిరసించుచున్న విధమును వీరశైవసిద్ధాంతములు వెల్లడిచేయుచున్నవి. బసవేశ్వరుఁడు నడు

ను నిరాకరించుచు దండ్రీకి జెప్పిన సమాధానము కర్మనిరసనమును జేయుచున్నది.—

శూలి భక్తుల కెత్తుకే లది త్రాటి - మాల కెత్తుట మఱి తప్పుగాద?
కర్మపాశంబు లొక్కటఁ దెగ నీచ - కర్మంబు త్రాళ్లు దాఁ గట్టుకోదగున?
ద్రాక్షభసితాదిముద్రలు దాల్చి - తుద్రముద్రలు దాల్చుగూఁతునే చెపుమ?
యారీతిఁ ద్రాటికిఁ చూరమై యున్న - వీరమాపే శ్వరాచారదీక్షతుని
నిర్మితోభయకర్మనిరూపము నన్న - గర్భాభి ముంచుట కర్మమే నీకు?
గ్రంథులఁ గన్నులఁ గానవు. గాక - వచ్చునే బసవి నడుగునేయంగ
బ్రహ్మోగోపారుఁ బ్రమత్తైకవంశ్యు - బ్రహ్మవంశ్యుఁ డని భావించె డెట్లు?
జాతిగోత్రాశీరు సద్గురుజాను - జాతిగోత్రక్రియాశ్రయఁ జేసె డెట్లు?
అనులకుఁడై యున్న యభవుని భక్తు - నికి నేకులం బని నిర్ణయించువు?
* * * * *

“ధర నన్యదేవతాస్మరణమాత్రమున - నిరుపదెన్నిదికోట్లు నరకంబు లొందు”
నన శ్రుతు లందును వినరె బాపనికి - దినకరపాపకదికావలవలను
హరివిరించ్యాదుల నభిలషేవతల - ధర మాఁడుసంస్కలఁ దాఁ గొల్వవలయుఁ
గొలువక తక్కినఁ బోలిసె బ్రాహ్మ్యంబు - కొలిచెనేనియు భక్తి వారసఁ గావునను
బ్రాహ్మణుఁడేనియు భక్తుఁ డెట్లును? - బ్రాహ్మణుఁడెట్లును భక్తుఁడేనియును?
మావిడిచిజంబు మహిమిఁడ విత్త - గా వే మగున పెక్కుగఁగలేమి చెప్ప?
సహజలింగై కృనిష్ఠాయుక్తి భక్తి! - బహుదేవతానీత బ్రాహ్మ్యపథము;
* * * * *

కర్మహంగం బగుఁగాక బ్రాహ్మ్యంబు - నిర్మలశివభక్తి నిష్ఠితం బగున?

—బ. పు. ౧, ౨౦-పుటలు.

వీరశైవమునకుఁ బ్రధానదీక్ష. లింగధారణము. లింగధారణమునకుఁ గడు, కరము, ఫలము, కంఠము, శిరస్సు, వక్షఃస్థలము ముఖ్యస్థానములు. లింగధారు లందఱును జాతిమతకులభేదములు లేని శివభక్తులు. బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, మాలలు మొదలగు అష్టాదశవర్ణములవారును వీరశైవులై కులభేదములను నిరసించినవిధమును బసవచరిత్రము విశదముచేయుచున్నది. బిజ్జలునకు బ్రాహ్మణులు బసవేశ్వరుఁడు వర్ణసంకరము చేయుచున్నవిధమును చెలిపినపుడు బసవేశ్వరుఁ డొసఁగిన ప్రత్యుత్తరము భక్తితత్త్వమును విశదము చేయుచున్నది.—

వేదము లాదియో విధికల్పితము - లాదియో జాతుల కది యెట్లు బనినఁ
జను వేదవోదితజాతులు రెండు - వినుము ప్రవర్తకమును నివర్తకము
భవకర్మసంస్కారి భువి బ్రవర్తకుఁడు - శివకర్మసంస్కారి భువి నివర్తకుఁడు
సన్నతవేదార్థచరితము లుండు - మొన్నఁ బుట్టినకులములమాట లేల
ప్రస్తుతమగునట్టి జాతులు గానె - యష్టదశంబులు నవి యేల చెప్ప
మిక్కిలి పదు నెనిమిదివర్ణములకు - నిక్క మారయ భక్తనివయంబు కులము
భాగ్యహీనుండు వాఁ బసిఁడిఁ బట్టిన న-యోగ్యంపులోష్టమై యున్నట్లు శివుని
ప్రతిబింబమూర్తి యా భక్తుఁడు భవికి-మతిఁ జూడఁ మానవాకృతి మండు గరణిఁ
గావున శివభక్తగణముల మహిమ - భావింపఁదలంప నీప్రాప్తియే చెప్పును.

—బ. పు. ౨౦౯-పుట.

వర్తమానకాలమునందునలెనె జాతిమతకులవైషమ్యములతో నిండి
నిర్వీర్యమైన సంఘమును వీరశైవము భక్తిపాశబద్ధముచేసి వీర్యవంతముచేసినవిధ
మాశ్చర్యమును గలుగఁజేయఁగలదు. వీరశైవులు లింగసాయిత శత్రుములను
బూని శివద్రోహులను, జైనులను జంపుట ఘోరకార్యమైనను వీరశైవ ప్రభావ
మును విశదముచేయుచున్నది. జగదేవుఁడు వీరతాంబూలంబును గొని బిజ్జలుని
సంహరించి, ఆత్మహత్యను జేసికొనెను. నాచిదేవయ్యయును, పండ్రెండువేల శివ
భక్తులును జైనులను సంహరించినవిధము భయంకరమై వీరశైవదీక్షాప్రభావ
మును విశదము చేయుచున్నది. వీరశైవ మచిరకాలముననే కర్ణాటాంధ్రద్రావిడ
దేశములుండు వ్యాపించి ప్రజాహృదయము నాకర్షించుటకు వీరమాహేశ్వర
భక్తియును, సాంఘికవ్యవస్థలును గారణంబులు.

వీరశైవసంఘము

వీరశైవమునకు శివభక్తి, లింగధారణము, విభూతిరుద్రాక్షధారణము,
జంచాక్షరీమంత్రము, లింగసాయిత శత్రుధారణము ప్రధానలక్షణములు. వీర
శైవమునందు శివభక్తి వీరస్వరూపమును దాల్చుచున్నది. శివభక్తిపరవశులైన
భక్తులు తమ కన్నులను, దారాపుత్రాదులను, ప్రాణములను శివార్పణముచేసి
శైవ్యామును బొందినవిధమును భక్తులకథలు చెలుపుచున్నవి. కన్నప్ప, సిరి
యాలుఁడు, నిమ్మవ్వ, కుమ్మరగుండయ్య, చాడయ్య, బొమ్మయ్య, వైజవ్వ,
దూడయ్య, శ్వపచయ్య, కక్కయ్య, గుడ్డవ్వ మొదలగు భక్తులకథ లత్య
ద్భుతమైన వీరభక్తిని చెలుపుచున్నవి. భక్తులప్రాకృతనామములె చిత్తపరివర్తన
మును చెలుపుచున్నవి. వీరశైవధర్మము సాంఘికపరివర్తనమును, మతపరివర్తన

మును ప్రతిపాదించినది. వీరశైవసంఘమునకు బసవేశ్వరుడు దండనాయకుడు; మాహేశ్వరులు సేనాపతులు; భక్తులు సైనికులు. భక్తసైన్యము శత్రుమిత్రాభిమానమును, ప్రాణమానధనాభిమానమును లేక శైవధర్మనిర్వహణమును జేయుటగానిది. జంగమలైన శివభక్తు లందఱును శివస్వరూపులు. వీరశైవులు బ్రాహ్మణులు-మాలలు, పండితులు-పామరులు, ప్రభువులు-ప్రజలు, స్త్రీలు-పురుషులు, దొంగలు-దొరలు మొదలగు భేదావరణము లేని శివభక్తులు. శివభక్తులు వారినర్వస్వమును జంగముల కర్పించి శివానందమును బడయుదురు. వీరశైవము జంగమభక్తిని, భవినిరసనమును బోధించినది. లింగధారణము లేని వారందఱును భవులు. భవులు నిరసింపబడినవిధమును బసవపురాణము, వీరశైవాగమములు విశదము చేయుచున్నవి. వీరశైవము బ్రాహ్మణ్యమును, యజ్ఞయూగాదులను, కర్మలను నిరసించి నిందించుచున్నది. పాల్కుర్కి సోమనాథాది బ్రాహ్మణులు కొందఱు కులగోత్రములను విస్మరించి వీరశైవగీతును స్వీకరించి కృతార్థులైరి.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యులు మొదలగువారు వీరశైవగీతును బూనియును గులముతోఁ బూతును విడువఁజాలక, వీరశైవసంఘమునందుఁ జేరఁజాలక పోయిరి. “భక్తిమీఁదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బూతు-బయలేను నేను బసవలింగ” యనుచు మల్లికార్జునపండితుఁ డాక్రోశమునుజేయుట లింగధారణస్వీకారమును, బసవమతస్వీకారాభిలాషను సూచించుచున్నది. లింగధారణస్వీకారము కాక కేవలము శైవమతస్వీకారమునే తెలిపినయెడలను బసవలింగనామసంస్మరణమునకును, భక్తివలపునకును స్థలము గనుపడదు. చిత్తమేధాదికర్మల విసర్జనమే లింగధారణమునకు నిదర్శనముగనున్నది. ప్రస్తుతము లింగధారిబ్రాహ్మణులందఱు వాదప్రతివాదములకు మూలమైన ఖననసంస్కారమును లింగధారణమును సూచించుచున్నది. బసవేశ్వరునికాలమునందును, సన్నిహితకాలమునందును శివభక్తిపరవశులై అష్టాదశకులములవారును లింగధారణను గొందఱు, వీరశైవగీతును గొందఱును గైకొనిరి. లింగధారణగీతును గైకొనినవారియందుఁ గొందఱు సంబంధబంధవ్యములను విసర్జింపఁజాలక కులచారముల నసలంబించుచుండిరి. లింగధారులయ్యును వీరశైవాచారపరాయణులు గానిబ్రాహ్మణవైశ్యాదు లుంటడు కిదియే కారణమై యుండవలయును. వీరశైవప్రతిభ తగ్గినతరువాతను

బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు లింగధారణదీక్షను బొందుట యసంభవము. అంధ్ర దేశమునందు లింగధారిబ్రాహ్మణులకుఁ బీతము లేకుండుటకుఁ గారణము మత త్రయబ్రాహ్మణుల ప్రాబల్యమును, వీరశైవప్రాబల్యమును, బ్రాహ్మణలింగధారుల యప్రాబల్యమును నని యూహించఁదగియున్నది. పండితత్రయవంశజులు (శివలె కమంచనపండిత శ్రీశతపండిత మల్లికార్జునపండితవంశజులు) పీతస్థులనియే వ్యవహరించఁబడుచున్నారు. లింగధారిబ్రాహ్మణులు వీరశైవనామము నెఱుఁగి స్వీకరించినను భిన్నమతములవారును, భిన్నవర్ణములవారును వీరశైవులై, వర్ణాశ్రమధర్మములను బాఁడఁద్రోలుటకుఁ జేసినమహాస్రయత్నములను వీరశైవమత పరిత్రము విశదముచేయుచున్నది. వీరశైవమతమునకు నేటికినిగల ప్రాబల్యమును గర్హింపఁ కనేశమునందుఁగల వీరశైవమతములు విశదము చేయుచున్నవి. వీరశైవమతాధిపతు లితరమతాధిపతులవలె సకలగౌరవములను బొందుచున్నారు. వీరశైవము తలపెట్టిన కులవరణనిర్మూలనము దుస్సరమైనది. లింగాయతులు, జంగములు, సాలెలు, జాంత్రులు ప్రత్యేకకులమువారై, మరికొన్ని కులము లేర్పడినవి. వైదికధర్మ ప్రాబల్యము తిరిగి తలయెత్తినది. భక్తిప్రధానమైన వీరశైవము నిర్జీవమైన యాచారసాంప్రదాయబద్ధమై సాంఘికప్రయోజనములకును, మానవ కల్యాణమునకును నిరుపయోగమైనది.

వీరశైవతత్త్వము

వీరశైవతత్త్వార్థము నిగూఢముగ నున్నది. వీరశైవమునకు బ్రాహ్మ్యము నందువలె అంతరంగమునందును లింగధారణము బీజముగ నున్నది. వైదికమతమునందలి దేవతార్చనము, వేదాంతమునందలి తత్త్వార్థము, జైనబౌద్ధమతములందలి సంఘారాధనము, వివిధమతములందలి కర్మారాధనము వీరశైవభక్తియందు సంయోగమును బొందినవి. లింగార్చనము, లింగైక్యము, జంగమభక్తి, వీరదీక్ష వీరశైవమునందు సంయోగమును బొందినవి. వీరశైవులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి ఆమతస్థులను హింసించినను, ఆమతధర్మములు వీరశైవమునందుఁ బ్రతిష్ఠను బడసినవి. బౌద్ధమతమునకు మూలస్కంధములైన, “౧. బుద్ధం శరణం గచ్ఛ, ౨. ధర్మం శరణం గచ్ఛ, ౩. సంఘం శరణం గచ్ఛ”యను మూడు ధర్మములును గురులింగజంగమశరణు రూపములను దాల్చినవి. ఏతద్ధర్మానుష్ఠానము వ్యక్తికై వల్గ్యమునకును, మానవకల్యాణమునకును సాధనంబుగ నున్నవిధ

మాను నిగమాగమాచారములు తెల్లముచేయుచున్నవి. వీరశైవులు జాతికుల భేదములు లేక జంగమలింగములకు శరణాగతు లగుచుందురు.

గురులింగజంగమాశుఁడతభక్తి - యరిదిసుజ్ఞానంబు నాప్రసాదములు
నలఁ గరణములఁ బ్రాణములు నగుదుఁ - చలఁపంగ దేహచైతన్యము లగుదుఁ
గ్రహమున నెలకొన్నఁ గనుసంతస్థి - భ్రమలేక పొడమిన ప్రజ్ఞచే నంత
గురుఁడు లింగంబని గుఱుతుగా నెఱిగి - యరయ లింగమ గురు డనియు నెఱిగి
గరిమ జగఁగుము లింగంబుగా నెఱిగి - ఘరలి లింగము జంగమఁబుగా నెఱిగి
చనుజగఁగుము గురుస్వామిగా నెఱిగి - ఘనగురువరుని జంగమముగా నెఱిగి
యొకరొకరొక నెను నుండుట నెఱిగి - యొకరిత మువ్వరు నొకటిగా నెఱిగి
యిట్టివిజ్ఞానమహిష్టఁడై మనసు - ముట్టి మూర్తిత్రయఁబును భజింపుమును
బరమపదానంద భరితాత్మకఁడగు - నరు దైనగురుకరుణాభిఁ దేలుచును.

—దీక్షాబోధ ౩౪-పుట.

జీవయాత్ర

జీవయాత్రకు బరమప్రయోజనము బ్రహ్మనందమయమైన విశ్వకల్యాణము. జీవుఁడు జీవయాత్రను జేయుటకు విశ్వమంతయును స్వాగతం బొసంగుచున్నది. జీవుఁడు జీవయాత్రను జేయుటకు విశ్వమంతయును విశ్వేశ్వరజీవవిశ్వభావములను, జ్ఞేయజ్ఞాత్యజ్ఞానభావములను, కార్యకర్తకారణభావములను, గురులింగజంగమరూపములను, సాధ్యసాధకసాధనభావములను సంభవ మగుచున్నది. అవ్యక్తమైన పరమాత్మకును, వ్యక్తమైన విశ్వమునకును వ్యక్తావ్యక్తమైన జీవునియందు ధగ్మప్రతిష్ఠ గలుగుచున్నది. జీవుఁడు సహజముగ వ్యక్తమైన విశ్వమునందు దేహభ్రాంతిని బొంది సుఖప్రాప్తికి దూరస్థుఁడగుచున్నాడు. అవ్యక్తమును గనుగొనుటకు సాధనంబైనవ్యక్తము స్వయముగను ప్రతిబంధకమగుచున్నది. జీవయాత్రయందు వ్యక్తావ్యక్తములపరిజ్ఞానము మతములకు, ధర్మములకు, కర్మలకు, సాహిత్యములకు, కళలకు, శాస్త్రములకుఁ బరమఫలము. అవతారమూర్తులు, మహర్షులు, తత్త్వజ్ఞులు, జ్ఞానులు, యోగులు, త్యాగులు, శాస్త్రజ్ఞులు, ధర్మజ్ఞులు, కర్మజ్ఞులు, భక్తులు జీవయాత్రాఫలమును సాధించుటకుఁ జేసిన తపఃఫలమును బ్రపంచవిజ్ఞాన మనంతముగ బోధించుచున్నది. నిగమాగమములు, దర్శనములు, గీతలు, ధర్మశాస్త్రములు, పురాణములు, కావ్యములు, నాటకములు, కళలు సువ్యక్తము చేయుచున్న ఈయనంతవిజ్ఞానము జీవయాత్రకు సాధనంబైనను, జనసామాన్యంబునకు దుర్గావ్యాముగ నున్నది. జీవక్షేత్రమునందు

వ్యక్తావ్యక్తములకు ధర్మప్రతిష్ఠను సమకూర్చుటకు భగవద్భక్తి పరమసాధనముగ నున్నది. జీవయాత్రను దేవయాత్రను జేయగలవిధమును వైదికమత ధర్మము లనంతవిధములను నిర్దేశించుచున్నది. దేహధారుల కవ్యక్తమును గ్రహించుట దుస్సరము. అవ్యక్తము వ్యక్తముద్వారా గ్రాహ్యమగుచున్నది:

శ్లో. క్లేశోఽధికతరస్తేషామవ్యక్తానక్తచేతసామ్,
అవ్యక్తాహి గతిర్దుఃఖం దేహవద్భిరవాప్యతే.

జీవయాత్రను, విషయయాత్రను జేయక శివయాత్రను జేయుటకు సర్వకాలసర్వావస్థలయందును శివసందర్శనసంస్మరణసంకీర్తనములు సాధనములుగ నున్నవి. జీవయాత్రను శివయాత్రను జేయుటకు జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములు గురులింగజుగమార్చనలందు భక్తిఘోషములు కావలయును. జీవయాత్రను దేహయాత్రార్థము గాక ఆత్మయాత్రార్థము చేయవలసిన విధమును సాధకునకు వీరశైవము వివరము చేయుచున్నది.

సాధకుడు

మానవశరీర మద్భుతమైన నిర్మాణము. ఆ నిర్మాణమునందలి కీలులను గనుగొనుటకు మహానుభావులు సమర్థులు. దేహేంద్రియాదుల కీలులను ప్రకృతికాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించినను అతీంద్రియరహస్యములను నిర్ణయించుటకు మహాయోగులు సమర్థులు. తత్త్వజ్ఞులు దేహమునందుగల తత్త్వములను భిన్న విధములను నిర్ణయించుచున్నారు. సాంఖ్యులు, యోగులు ౫ తత్త్వములను, వీరశైవులు ౩౨ తత్త్వములను నిర్ణయించుచున్నారు. సృష్టిక్రమమునం దనులోమవిధాన మాకాశజన్యమైన శబ్దముతో నారంభమగుచున్నది. పంచభూతములు, స్థూలసూక్ష్మములు ౧౬, దేశేంద్రియములు, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు, జీవుడు ఇరువదియైదు తత్త్వములు. స్థూలమైన శబ్దమునకు నాదము లింగరూపము. అవ్యక్తమున కాదిమవ్యక్తస్వరూపము నాదము. ఆనాద మంతర్లింగరూపమున విశ్వమునం దంతటను విలసిల్లుచున్నది. మానవదేహమున సహస్రారమునందు దేదీప్యమానముగ విరాజిల్లుచున్నది. బుద్ధక్రీస్తు కృష్ణానతారములం దీదివ్యతేజమును భక్తులు సందర్శించి చిత్రించిరి. నకల మానవులయందును దేదీప్యమానమగు తేజము ప్రక్షీప్తముగ నున్నది. నాదసంజాతమైన లింగశరీరము నకలదేహంతర్యామియై జీవయాత్రను మోక్షయాత్రను

జేయుటకు సాధనంబుగ నున్నది. జీవయాత్రను కైవల్యయాత్రను జేయుటకు బాహ్యలింగధారణమును, సంతర్లింగధారణమును నుపయోగపడఁగల విధమును వీరశైవాగమములు వివరించుచున్నవి. ఈ రహస్యమునే అపరోక్షానుభూతి యందు శంకరాచార్యులు విశదముచేయుచున్నారు :

శ్లో. యత్ర యత్ర మనో యాతి బ్రహ్మణ స్తత్ర దృశాత్,

మనసో ధారణం జైవ ధారణా సా పరా మతా.

—అపరోక్షానుభూతి.

శ్రీగురుకటాక్షము అధికారియైన భక్తునకు వీరశైవదీక్ష. నొసంగి కృతార్థుని జేయుచున్నది. వీరశైవదీక్ష కధికార లక్షణములను బసవపురాణము, వీరశైవదీక్షాబోధ ఇటులు వివరించుచున్నవి :

తగనివారికి దీక్షఁ దగఁ జేయుగరున - కగుఁ బ్రమాదంబు మహాదేవుచేత
గరువులు శిష్యునిగుణవిశేషముల - సరయక దీక్షఁ జేయఁగ నెట్లు వచ్చు
బాలురకును ముద్యపాయికి ద్యూత - శిలికి మాంసభక్షికి నజ్ఞానకును
అతురునకు వేశ్య కంగహీనునకు - నీతి గాదుట వ్యసనికి దీక్షఁజేయ
నివి దెలియకఁ దీక్ష లిచ్చినగరున - కవు సరికంబని హరువాకృమనును.

*

*

*

*

*

గరునాధుఁడతనిఁ గన్గొని వత్స, వినుము - హరదీక్షనిమ్మున్న నా పట్టుమనుచు
శిష్యునిశక్తియు శిష్యునిభక్తి - శిష్యుభావముఁ బరీక్షింప కీయగునె
యాముముతుఁడు దీక్ష యగుటయే చాలు - నామీద నాదరణంబు దుర్గుటము
మొదలు సర్వవ్యంప్రమథఁ బాయవలయు - మనము గర్వముఁ బొడనుకయుంజలయు
మత్స్యకనిష్ఠుర కోపనూలిన్య - మాత్సర్యకాత్వఁడంబును లుంపఁడగు
కష్టలోభభానకామమోహాది - దుష్టగుణంబులు దొలఁగంగవలయు
గదపాదపాణివాగ్దహ్యాసౌఖ్యములు - గదిసిన వశేవర్తి గావలవలయు
శాంతంబు ముఖవికాసంబు సదృష్టి - దాంతి నీతియు దెల్వి దయయును వలయు
సంతోషమును గతస్పర్ధయు ధర్మ - చింతయు సద్గుణశిలంబు వలయు
మొగమోటయును దానమును వినయంబు - తగవు ధర్మార్థ సాధకబుద్ధి వలయు
కువికల్పతయు సత్క్రియోద్వోగధర్మ - రచన సరోపకారంబును వలయు
శివుఁడై దైవంబని చేపట్టవలయు - శివసహోత్సవములు నేయంగవలయు
నిత్యశివార్చనాన్వితుఁడు గావలయు - సత్కంబు గరుసరివర్మయు మాయ
భయభక్తియును శివసరతంత్రమతియు - నియమవ్రతంబులు నిష్ఠయు వలయు
నీగుణంబులుగల్గి కెట్టియ్యవచ్చు - నాగమోక్షంబును హృదయైక్యము. —పి.దీ.బో. ౧౩-పుట.
శ్రీమతై నను లింగసహితులై యున్న - మిత్రులకాఁ జూడుమీ బసవన్న !
పట్టినవ్రతములు ప్రాణంబుమీద - మెట్టిన విడువసమీ బసవన్న !

వేటభట్టలజాతి వెనకకుండుటయె - మీటివడము సుమీ బసవన్న !
 చిత్తబాంతుభక్తికి జెడనాడుఖలల - మృత్యువుగతిఁ ద్రుంపుమీ బసవన్న !
 వేసకాస్త్రాస్త్రసంపాదితభక్తి - మేదిని వెలయింపుమీ బసవన్న !
 తిట్టిన, భక్తులు కొట్టిన, గాల - మెట్టిన, శరణుమీ బసవన్న !
 యే దుష్టవట్టును నిలఁ బరస్త్రీల - మీఁడఁ గన్నార్పకుమీ బసవన్న !
 సాధ్యమా భక్తప్రసాదేతరం బ - మేష్టంబకాఁ జూడుమీ బసవన్న !
 నిక్కంపుభక్తికి నిర్వంచకంబు - మిక్కిలి గుణము సుమీ బసవన్న !
 ఏప్రాణు జంగమం జేనకాఁ జూడు-మీ ప్రసాదముఁ గొనుమీ బసవన్న !
 నాలుక కింపుగా భూలిభక్తులను - పేలకా నుతియింపుమీ బసవన్న !
 యేమైన వలసిన యెడలైనఁ జలఁపు-మీ మమ్ము మఱియమీ బసవన్న !

—బసవపురాణము, ప్రథమాశ్వాసము-౨౫.

గురువు శిష్యునకుఁ జిన్మయదీక్ష నొసంగి హస్తమస్తక సంయోగమును, పంచాక్షరీ మంత్రోపదేశమును జేసి, లింగమునకుఁ బ్రాణకళాన్యాసము చేసి లింగాంగసంయోగమును జేయుచున్నాఁడు. జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములవలనఁ గలుగుచున్న జ్ఞాన మారూఢము గాక చంచల మగుచున్నది. దశేంద్రియములు సామాన్యముగ దేహయాత్రయందు లగ్నమగుచు నుండును. అందుచేత బంధువులకుం బగుచున్నది. జీవయాత్రయందు జీవున కారూఢజ్ఞానము గలుగుట కాత్మావలోకనము సాధనముగ నున్నది. ఆత్మావలోకనము బాహ్యభ్యంతరములందు లింగనిరీక్షణములమున సాధ్యమగుచున్నది.

కాన నీయిష్టలింగము భావగమ్యుఁ - డై నిన్నుఁ ప్రేరేప నలరింతు క్రియలు

* * * * *

తవిలి లింగముఁ జూడఁ దాఁ జూచు యాపు - వివరించి లింగంబు విన విమర్శనలు
 సారిది లింగము సోఁక సోఁకు స్వర్గవర్ణము - బరమలింగము భుజింప భుజించు నవియు
 నెగడి లింగంబు ప్రూణింప ప్రూణించు - చగ లింగవృష్టిచే దా ద్రవ్యయగును
 సరి నిట్లు ప్రాణైకసహచరుండును - జరియించుభక్తుండు సర్వాంగలింగి
 ప్రాణాంగములు దనప్రాణలింగంబు - ప్రాణాంగములు గాఁగ నమరించి చేష్టలు
 లును లింగమందుఁ గీర్తించి తా నంత - యును లింగమయమయి యుండు నాశరణు
 నేమని మది నిర్ణయింతుఁ గీర్తింతు - నామహాత్ముని యుపమాతీరమార్తి
 జడఁబుచ్చువను నీట సమసినయట్లు - నడగండ్లు నీటిలో వర్షించునట్లు
 కాఁగల నింగిలీకము రసమైన - జోకఁ గాఢము లగ్ని సోఁకి తా మగ్ని
 యొనట్లు లింగంబునం డై నతనంత - దాను లింగక్రియఁ దగ లింగమయ్యె
 మది నెవ్వఁ డెయ్యది మరిగి ధ్యానించు - నదియె నామృత నెల్ల నాడుచుమాను
 నదియ కర్పంబుచే నలరింపుచుండు - విచిత్రంబుగా నిది వేదసాక్ష్యంబు.

—మీరక్షేపనీయాబోధ ౮౮; ౯౦-పుటలు

లింగనిరీక్షణ మతీంద్రియజ్ఞానమును బ్రసాదించగల విధమునకు సిద్ధపురుషుల
యనుభవము ప్రసిద్ధముగ నున్నది. దివ్యదృష్టి, దూరశ్రవణము, దివ్యజ్ఞానము,
అష్టసిద్ధులు, శివత్వము గలుగుచున్నవి. స్థూలశరీరము సూక్ష్మశరీరమునం
దును, సూక్ష్మశరీరము లింగశరీరమునందును, లింగశరీర మాత్మయందును, ఆత్మ
పరశివునందును లీనమై, శివసాయుజ్యము గలుగుచున్నది. సాధకుఁడు పరశివుఁ
డైనను దేహభ్రాంతిని దనదృష్టిని దేహాయాత్రయందు లగ్నముచేయుచున్నాఁ
డు. సాధకునిదృష్టి దేహాయాత్రనుండి శైవయాత్రయందు లగ్నమగుటకు
మలత్రయమును విడువవలయును.

ఆణవమలమును బాఁయుటకు మాతాసతీసుతాదుల భ్రాంతిని వదలి తాను
శివాంశమైన చైతన్యస్వరూపమని కనుఁగొనవలయును.

సకలంబుఁ దానయై సర్వేశ్వరుండు - సకలంబు నాడించు చైతన్యమూర్తి
శివుఁ డట్టిచైతన్య చేతనాత్మకుఁడు - తవిలి ప్రేరేపంగఁ దానాడు జగము
తల్లిపార్వతియును దండ్రుడి శివుండు - కల్లభక్తులు తన హితబంధుజనులు
ననుదు నా నాపురాణాగమార్థములు - మను శివ్వై గావున ముందుండి నీవు
నాది నీశ్వరబీజము దైతిగాన - భేదంబులెల్లఁ గల్పితముగా నాత్మఁ
జింతించి తెలియును సీరమాట నీవు - అంతన పాయు నీకావనచులము.

—వీరశైవదీక్షాబోధ ౩౨-పుట.

మాయామలంబు తొలంగుటకుఁ గులభ్రాంతిని, స్త్రీపురుషభ్రాంతిని విడిచి,
సర్వత్ర ఆత్మసందర్శనంబును జేయవలయును.

శిలబోపలఁ జనించిననేమి పనిడి - శిలయుఁ దానగునయ్య! చింతింపనట్లు
మానవులందు సంభవులైననేమి - మానవులనుదురె మాభక్తరూపులు
పూరుషులైన నపుంసకులైన - నారలైనను బ్రాహ్మణమలీనులయినఁ
జండాలులైనను శేఘ్రుఁ బూజింప - నొండేమి రుద్రపాములు విచారింప
నదిగాక నీవు నీయత్మును గాంచి - వనలమండినఁ గలన్యాహూహ ముడుగుఁ
మఱిదానె తొలఁగు నీమాయామలంబు - తొరలునహంకృతి దోడ్దోస యడఁగు.

—వీరశైవదీక్షాబోధ ౩౯-పుట.

కార్మికమలమును బోనాడుటకు యథాలాభసంతుష్టుఁ డగుచు, తన సొ
పడలను గురులింగజంగమములకు సమర్పించి వారి తీర్థప్రసాదములను స్వీకరింప
వలయును.

ప్రాణేశ్వరునకుఁ బ్రాణార్థంబులొసఁగు - జాణవై ధనమిచ్చు సద్భక్తులకును
 వినును వెండియు నొక్క విత్తమేకాదు - తనుచునోధనములు దగఁ గురులింగ
 జంగమానవి వినిశ్చయ మెట్టులనిన - సంగతలింగదీక్షాకాలములను
 త్రివిధమూర్తులకును శ్రీగురుస్వామి - త్రివిధమమ్మనియె నా త్రివిధమెట్లునిన
 తనువెప్పుడును గురుత్వమునకు మనయుఁ - దనరలింగమునకు ధనము భక్తులకు
 ఘనమనోనాక్కాముకర్మసత్క్రియలఁ - దనగురునియనుజ్ఞఁ దప్ప కిచ్చినను
 ఘనములకెల్లను ఘనమైనలింగ - యనుశ్రీగురుండును ముదమార నిచ్చు
 నటుగాక దీక్ష నీ వాసించినపుడు - తటుకునఁ దను మనోధనయుఁ ద్రిమూర్తు
 లకు సమర్పించ వాలాయంబుగాన - నొకటియు నీది గావండుటఁ దెలిసి
 త్రివిధమూర్తులకును త్రివిధవస్తువుల - నవిశ్రీశ్రీతి నీ నర్పించిలేని
 బట్టించు సద్భక్తిభావ వంతటను - గట్టిగాఁ దొలఁగునీ కార్యకమలము.

—పిరశైవదీక్షాబోధ ర౨—పుట.

ఆణవమలమును, మాయామలమును, కార్మికమలమును బాసినసాధకుఁడు
 ధర్మప్రసర్తకుఁడై, శ్రీగురుకటాక్షమునకుఁ బాత్రుఁడై, లింగధారణరూపమైన
 చిన్మయదీక్షను బొంది శివస్వరూపుఁ డగుచున్నాఁడు.

శివలింగస్వరూపుఁడైన సాధకుఁడు శివలింగస్వరూపులైన జంగమభక్తుల
 తీర్థప్రసాదములను గైకొని ప్రకృతికల్పితములైన భేదావరణములను విడిచి గురు
 లింగైక్యమును బొందుచున్నాఁడు.

నకలమతములకును లక్ష్యము జంగమనేవ. ప్రాణహింస చేయక ప్రాణు
 లకు సంతోషమును గలుగఁజేయుటయే ఈశ్వరపూజాఫలమని మతములన్నియు
 ను జాటుచున్నవి. బసవేశ్వరుఁడు లింగధారులైన భక్తులను జాతిమతభేదములను
 విసర్జించి పూజించి, మానవసోదరత్వమును జంగమరూపమునను స్థాపించిన విధ
 మును బసవచరిత్ర రమ్యముగను బోధించుచున్నది.

సా ధ న

సాధకునకు దుఃఖనివృత్తిని, సుఖప్రాప్తిని గలుగఁజేయుటకు శివాత్మకమైన
 విశ్వమంతయును సంసిద్ధముగ నున్నది. దేశకాలపాత్రల సంస్కారముల కనురూప
 ముగ బహువిధములైన సాధనములను మహానుభావులు కల్పించి సాధకులకుఁ
 దరణోపాయము విశదముచేయుచున్నారు. వైదిక, పాద్ధ, జైన, శైవ, వైష్ణవ,
 శాక్తేయాది భారతీయమతములును, యూధ, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయాదిమతము

లును, సద్ధర్మములును, కర్మ జ్ఞాన భక్తి హత సన్న్యాసాదియోగములును కైవల్యప్రాప్తికి సాధనంబులుగ నున్నవి. సాధకునకు సకలసాధనములును ధర్మ ష్టేత్రమైన శరీరమునందుఁ బ్రత్యక్షముగ నున్నవి. దేహేంద్రియవశీకరణము సాధనలకు మూలము. సాధకుఁడు జీవయాత్రయందు దేహేంద్రియాదిసాధనలను దేహయాత్రకు వినియోగించిన దుఃఖమును, ఆత్మయాత్రకు వినియోగించిన సుఖమును గలుగుచున్నది. శ్రీకృష్ణుఁడు భగవద్గీతయందు జీవయాత్రను ఆత్మ యాత్రను జేయఁగలవిధమును జక్కఁగా బోధించెను.

శ్లో. యజ్ఞార్థా త్కన్యహోఽన్యత్ర తాకోఽయం కర్మబధనః,

తస్యం కర్మ కాంతేయః; యక్తస్య స్సహవరః.

యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో యచ్చస్తే సర్వకల్పిషైః,

తే త్వసుం భుజ్జతే పాపాః యే పచ న్నైత్యకారణాత్. — భగవద్గీత, అ. 3-౯, ౧౩.

మానవులు యజ్ఞములను ఆత్మార్థముచేయునపుడు, పుణ్యమును దేహార్థము చేయునపుడు పాపమును బొందుచున్నారు. మానవులు కర్మలను పర హితార్థముచేయునపుడు మోక్షమును, స్వకామ్యార్థము చేయునపుడు బంధమును బడయుచున్నారు. గీతాశాస్త్రము బోధించుచున్న ఈవిత్త భావమునే వీరశైవ ము గురులింగజంగమసాధనరూపమున సార్థకముచేయుచున్నది. సాధకుఁడు సకలప్రపంచమును లింగరూపమునను నారాధించునపుడు దేహభ్రాంతి పోయి పర శివధ్యాన గలుగుచున్నది. దేహమునందుఁ గ శ్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియ ములు పంచభూతములను నాశ్రయించి విషయములను భోగించుచు జీవన్వహూప మును విస్మరింపఁజేయుచున్నది. జీవన్వహూపమును గనుఁగొనుటకు, నిరంతరమును విషయవాసనలను ఆత్మార్పణముచేయుటకు మనోనిగ్రహము పరమసాధనమని మహానుభావులు బోధించుచున్నారు. వేదాంతులు వేదములందును, యోగులు యోగములందును, కర్మోపాసకులు యజ్ఞములందును, ఆగమజ్ఞులు ఆగమములం దును నీపరమరహస్యమును బోధించుచున్నారు. సాధకులు ఇంద్రియములను మన స్సునందును, మనస్సును జిత్తమునందును, చిత్తమును బుద్ధియందును, బుద్ధిసహం కారమునందును లయముచేసి, బ్రహ్మానందమును అనుభవించుటకు లింగనిరీక్షణము పరమసాధనమని వీరశైవము బోధించుచున్నది.

సహస్రారమునందుఁ బరంజ్యోతియై ప్రకాశించుచున్న పరబ్రహ్మమును సందర్శించుటకు దేహేంద్రియాదులు జ్యోతిస్స్వరూపమును బాంధవలయును,

ఇంద్రియాదులను వేగించి ఆత్మప్రసాదమును బడయుటకు దేహము మంత్ర పూతమై చిన్మయము కావలయును. భూతశుద్ధియోగము ప్రతిపాదించినపట్టు క్క నిరూపణమును వీరశైవము షట్స్థలపూజ, షల్లింగసందర్శనము రూపమున భక్తుల నిత్యజీవనమునందు సమన్వయము చేయుచున్నది. వైదికమతమునందుఁ గామ్యార్థములకును, మోక్షమునకును మంత్రోపాసన ప్రాముఖ్యమును బడసిన విగ్గమును వేదములు, వేదాంగములు విశదముచేయుచున్నవి. భూతశుద్ధికిని, శైవల్యమునకును బంచాక్షరీమంత్రము ప్రధానసాధనమని వీరశైవము వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఆమహామంత్రము షట్స్థలములను, షట్స్థలములను వేధించి నాదరూపమున సహస్రార మునందు సదాశివరూపమునను వెలుంగుచున్న విభ మును శ్రీమత్ శంకరాచార్యులు సాందర్భలహరియందు మనోహరముగను వర్ణించియున్నారు.

శ్లో. క్షితౌ షట్పంచాక్షరీ ద్విసమధికపంచాక్షరీ దువశే
చుతా శే ద్వావష్టి శ్చతురధికపంచాక్షరీ దనితే,
దివి ద్విష్టట్రింశ న్మనసిచ చతుష్టష్టి రితి యే
మయాఘా న్తేషామ. పుష్పరి తవ పాదామ్బుజయుగమ్.

—సాందర్భలహరి-౧౪.

శ్లో. మన స్త్వం వ్యోమ త్వం మరు దసి మరుత్సారధి రసి
త్వ మాప స్త్వం భూమి స్త్వయి పరిఃతాయాం సహి పరమ్,
త్వమేవ స్వాత్మానం పరిఃమయితం విశ్వవపుషా
చిదానందాకారం శివయువతి భావేన విభృషే.

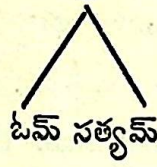
—సాందర్భ లహరి-3౫.

శ్లో. సహాయజ్ఞః ప్రజా స్సృష్ట్యా పురోవాచ ప్రజాపతిః,
అనేన ప్రసవిష్యధ్య మేవ వోఽస్త్విష్టకామధుక్.
దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు మాః,
పరస్పరం భావయన్తశ్చేయః పర మనాప్స్యథ.

—భ. 3 అ. ౧౦-౧౧.

మానవుల పురోన్మద్ధికి కర్మలను సాధనంబులనుగ భగవంతుఁడు నిర్మించెను. ఆకర్మలు దేవతారాధనమునకు వినియోగపడునపుడు శ్రేయఃప్రాప్తికి సాధనంబు లగుచున్నవి.

స హ స్రా ర ము

వల్లింగములు	వల్లిస్థలులు	వశతుతి	వశ్చక్రములు	వద్యాహుతులు
మహాలింగము	ఐక్య	ఓమ్	ఆజ్ఞా	ఓమ్తపః
సత్యప్రసాదలింగము	శరణ	య	విశుద్ధ	ఓమ్జనః
చరలింగము	ప్రాణ	వా	అనాహత	ఓమ్మహాః
శివలింగము	ప్రసాది	శి	మణిపూరక	ఓమ్సువః
గురులింగము	మాహేశ్వర	మః	స్వాధిష్ఠాన	ఓమ్భువః
ఆచారలింగము	భక్త	న	మూలాధార	ఓమ్భూః

సాధకుడు ఆజ్ఞాచక్రవర్తియై తపోలోకమునందు దివ్యదృష్టినిగలిగి మహా శివలింగమును గాంచునపుడు ఓజ్కారాతీతమై సదాశివైక్యమయమైన సాయుజ్యము గలుగుచున్నది. సహస్రారము లింగైక్యమునకు ముఖముగ నున్నది.

వీరశైవాగమములందు వేదాంతమంత్రశాస్త్రములరహస్యములు భిన్నరూపములను. సమన్వయమును బొంది, భక్తియోగప్రభావమును నిత్యజీవనమునందు విస్తరింపజేసినవి. ఆత్మవికాసమునకును, సంఘబలమునకును, భక్తప్రసాదమునకును, శివసాయుజ్యమునకును వీరశైవము పరమసాధనముగ నేర్పడినది.

పరమాత్ముని గనుగొనుటకు భక్తి పరమసాధనమని అన్ని మతములును చెలుపుచున్నవి. విశ్వరూపసందర్శనమునకు భక్తి పరమసాధనమని శ్రీకృష్ణుడు పరమభక్తుడైన విజయున కుపదేశించినవిధము భక్తిప్రభావమునకు నిదర్శనము.

శ్లో. భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవం విధోఽర్జున,
జ్ఞాతుం బ్రహ్మ ఇన్ తత్త్వేన ప్రవేష్టు ఇన్ పర స్తవ!
మత్కైర్యక్ సత్త్వరమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః,
నిర్వైర స్సర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ!

భగ. ౧౧-అధ్య. ౫౪-౫౫.

విహితసదాచారవృత్తి సద్భక్తి - సహజజంగమలింగసద్భక్తి గలిగి
విను శివలాంఛనవిశ్వాసియైన - ఘనుడు భక్తుం డనగా నుతికెక్కు
పరగనంబును జరభావల గోర - కరవి లింగైకనిష్ఠాత్ముడై వేర్చి

భావశుద్ధియు దృఢభక్తియుఁ గలుగ - మానారు భక్తుని మా హేతుఁడగు
ప్రేమ లింగమున కర్పింపనిద్రవ్య - మేమియు నంటక నిష్ప్రలింగప్ర
సాదంబు భోగింప సావధానమున - నాదట వర్తించు నతఁడు ప్రసాది
యనురక్తి లింగంబుఁ బ్రాణంబుఁ గూర్చి - ఘనతరప్రాణలింగశరీరి యగుచు
నేనుభుదుఃఖము లెఱుంగక శివుని - దాసుఁడై కొలుచునాతఁడు ప్రాణలింగి
తనకు లింగము పతి దాను దత్పత్ని - నని నమ్మి పంచేంద్రియములసౌఖ్యంబు
దా నెఱుంగక లింగతత్పరుం డగుచు - జానొంద శివుఁ గొల్వ శరణుఁడొ నతఁడు
ఒలసి మహ్యగ్ధమహార్మిషఙ్గముల - నలర కష్టవిధార్చనంబును లేక
శర్యవతుఁ డనకు సందింత లేక - నిర్వాణపద మంది నిర్భావుఁడగుచు
ఒగి శిభిరూప్యమొగంబుభంగి - పలి వర్తించునాతఁడు శివైష్ఠ్యండు.

— దీక్షాబోధ ౮౧-౮౨.

శ్రీకృష్ణపరమాత్ముఁడు ఉపదేశించిన భక్తిమార్గమునే లింగధారణ
రూపమున వీరశైవము వ్యక్తముచేయుచున్నది. సాధకుఁడు చిత్తమును శివుని
యందు లయముచేయుటకు నిరంతరమైన శివధ్యాన సాధనముగ నున్నది.
అభ్యాసమువలన ధ్యాన కల్గుచున్నది. జంగమార్చనలవలనను అభ్యాసమును,
కర్మఫలత్యాగమును, శివసందర్శనమును గలుగుచున్నవి. బాహ్యభ్యంతర
ముల గురులింగజంగమలింగార్చనలందు సాధకునకు భక్తిస్వరూపము గోచరం
బగుచున్నది. బసనచరిత్రయందు సామూన్యజనులు మహాభక్తులై శివసాయు
జ్యమును బొందినవిధము మనోహరముగ వివరింపఁబడినది. బసవమతము
వైదికమతమును బ్రతిఘటించినను సైగమాగమపురాణాదులందుఁ బ్రతిపాదితము
లైన సాధనలను స్వీకరించి లింగధారణకుఁ బ్రముఖతను గల్పించినది. వీరశైవము
కొంత కాలము మహావ్యాపకత నొందినది. కాలక్రమమునఁ జిన్నయదీక్ష, లింగ
ధారణము కులాచారములై, భేదావరణమును గల్పించి, వ్యక్తివికాసమునకును,
సంఘజీవనమునకును, మానవకల్యాణమునకును నిరర్థకములై, వీరశైవప్రతిభను
తగ్గించినవి.

సాధ్యము

శివుఁడు జీవయాత్రయందు శివస్వరూపమును బొందుటయే జీవయాత్రకుఁ
బరమప్రయోజనము. “అహంబ్రహ్మస్మి,” “తత్త్వమసి,” “శివోఽహం” ఇత్యాది
మహావాక్యార్థములను జీవయాత్రయందు సార్థకముచేయుటకు వీరశైవము తల
పెట్టినది. లింగధారణము శివభక్తులందు ద్వైతభావమును బోగొట్టి అద్వైతభావ

మును వ్యక్తముచేయుచున్నది. పరమశివుడు, జీవుడు, ప్రకృతి; ఆత్మ, జీవుడు, దేహము; గురువు, లింగము, జంగము; భావలింగము, ప్రాణలింగము, ఇష్టలింగము; లింగశరీరము, సూక్ష్మశరీరము, స్థూలశరీరము; నాదము, బిందు, కళ: ఇత్యాది త్రివిధభావరూపములను విశ్వమంతయును గోచరం బగుచున్నది. సృష్టికి వ్యక్తరూపమైన నాదము విశ్వమును లింగరూపమున నావరించి కళారూప మునను సువ్యక్త మగుచున్నది. నాదము చైతన్యకళారూపమున సహ సారమునందు విలసిల్లుచు బ్రాణకళల నాకర్షించుచున్నది. ప్రపంచ మంతయును జైతన్యాధిష్ఠిత మైన జంగమస్థావరరూపములను బ్రభవించుచు శ్రేయఃప్రాప్తికి సాధనంబుగ నున్నది. బాహ్యంతరములందు లింగధారణము పంచభూతము లను, దశేంద్రియములను, అంతఃకరణచతుష్టయమును వేధించి సాధ్యమును జేరు టకు బరమసాధన మని వీరశైవము బోధించుచున్నది. లింగాంగి జంగమలింగ ప్రసాదమునందు ఇష్టార్థసిద్ధిని, గురులింగప్రసాదమునందు భావార్థసిద్ధిని గల్గి, నైష్కర్మ్యఫలసిద్ధిని బొందుచు, శివకైవల్యమును బొందుచున్నాడు. సాధకుడు లింగాంగసంయోగమును బొంది ద్వైతభావమును విడిచి, గురులింగజంగముల తీర్థప్రసాదములను సేవించి, అద్వైతసిద్ధిని బొందుచున్నాడు. వీరశైవమతస్సాప్ర దాయములు తీర్థప్రసాదములమహిమను విశేషముగ బోధించుచున్నవి. శ్రీ గురుప్రసాదము స్థూలరూపమునను, భావరూపమునను సాధకుని జన్మయుని జేసి, శివభక్తగణమునందు జేర్చుచున్నది. జంగమార్చితములైన యిష్టపదార్థ ములు శివార్చితములై మహాప్రసాదభావమున సాధకునకు శివప్రసాదమును గలుగజేయుచున్నవి. మానవుల సుఖదుఃఖములకు కోపప్రసాదములు గారణం బులుగ నున్నవి. కోపము పశులక్షణమై దుఃఖమును, ప్రసాద మీశ్వరలక్షణమై సుఖమును గలుగజేయుచున్నవి. భక్తియుక్తమైన శ్రీగురులింగజంగమప్రసా దము శివసాయుజ్యమునకు సాధనమై యున్నది. భావప్రాణేష్టలింగపరమైన శ్రీగురులింగజంగ మైక్యాత్మకమైన వీరశైవతత్త్వము, వీరశైవమునకు శివా ద్వైతమును బ్రతిపాదించుచున్నది. తైవసిద్ధాంతములు ద్వైతప్రతిపాదకము లనియును, ద్వైతాద్వైతప్రతిపాదకము లనియును, అద్వైత ప్రతిపాదకము లని యును భిన్నాభిప్రాయములు ప్రబలియున్నను వీరశైవము శివాద్వైతమును బ్రతిపాదించుచున్నదని పండితాభిప్రాయము.

ఆలింగమునకుఁ బంచామృతస్సపన - మోలిఁ గావించి సర్వోపచారముల
 నర్పించి ధూపదీపాదు లర్పించి - చర్చింప నూత్నమై సకలదిక్కులను
 బరమసత్కృత మున్నె భరితమైయున్ని - నరయ శిష్యునిశిరంబు దున్నకళను
 గని గరుమూర్తి యాకర్షించి లింగ - మునయందు మంత్రోక్తముగఁ బ్రతిష్ఠించి
 యాలింగమును శిష్యుహస్తాబ్జమునఁ - గీలించి నీవిందుఁ గృతతోడ నుండు
 మని దేవుఁ బ్రార్థించి యతని కర్పించి - వినయస్థుడగు శిష్యు పీఠించి నీకుఁ
 బ్రాణలింగ మితంకు భావించి యెఱుఁడు - బ్రాణపదంబుగాఁ భజియింపుచుండు
 ధరియింపు మేఘనూపమ లేకయుండ - ధరియింపఁగాఁ బ్రమాదము వచ్చెనేని
 ప్రాణపరీత్యాగ మర్హంబును ముక్తి - ప్రాణలింగుల కని పదిలంబువరచి
 సుహితాంగలింగైక్య శోభనక్రియల - సహజైక్యసత్యప్రసాదాంగుఁ జేసి
 సహజవాయుప్రాణ సంబంధ మాఁచి - విహితలింగప్రాణవిశ్వాసుఁ జేసి
 యమూల్యుఁ జిహ్నోత్తియందు సంధించి - విమలశత్రాన్తర్గతవివేకంబు నొసఁగి
 యింద్రజీవముక్తి హేతువై తనరు - శుద్ధశైవరహస్యసూక్తులఁ దెలిసి
 స్వామ్యస్వకీయప్రసాదంబు నొసఁగి - వేదోక్తసద్భక్తివేత్తఁ గావించ
 నూహించి గరువాకృతమాలి శిష్యుండు - దేహభావములఁ దడ్రేపు గరించి
 ఘనుని నిత్యుని సర్వగతునిఁ గేవలని - యనుపఃశిత్తుని జ్ఞానానందమయుని
 నాదాత్ము నీశ్వరు నైర్ద్యబ్యూర్తి - నాదిమగ్యరహితు ననుపము నూత్ను
 రనుని షట్త్రింశతుత్తరత్వవర్తి - బహు బాత్సరతరుఁ బ్రహ్మస్వరూపు
 నిట్టిలింగముఁ దన కిచ్చిరక్షించి - నట్టిశ్రీగురునాథు నంఘ్రిపద్మములు
 తనశిరంబున నిరంతరమును బాదు - కొనియుండ భావించికొనుచు శిష్యుండు
 నాగురునాథుని నాలింగమూర్తి - నాగురుప్రతిబింబ మగుజంగుంబు
 నరుసతో నేకభావంబుగాఁ దెలిసి - స్థిరభక్తియుక్తిఁ బూజింపుచునుండె.

—పి. దీ. బో. ౪౬-౪౭.

వీరశైవమునకు లింగధారణము బీజము; లింగభక్తి శక్తి; గురులింగ
 జంగమప్రసాదము కీలకము. శైవము ప్రాచీనవైదికమార్గమునఁ గర్మలను,
 వర్ణాచారములను నాశ్రయించుచు వృద్ధినిబొందినది. వీరశైవము కర్మసంస్కా
 రములను, జాతిభేదములను నిరసించుచు, లింగధారణదీక్షను శాసించుచు,
 శైవమునకు నూతనచైతన్యమును గలుగఁజేసినది. ఇష్టలింగారాధనము కైవల్య
 మునకు సాధనము గాఁగల విధమును వీరశైవ ముపదేశించుచున్నది.

పరికింప నీకళఁ బరమేశుఁ డెఁడు - గరిమతో నాదాత్మకం బెఁడు దీని
 నదియెఱా పరశివుం డన్నయతండు - నదియె మహాలింగ మనదున్న యాతఁ
 డతనిక్షి. శైలద్రవ్యముల నర్పింప - నతలప్రసాదసాఖ్యము గల్గు ననుచుఁ

గౌరికి శంఖుఁ డీ క్రమ మానతిచ్చె - నీరీతి నర్పింప నెఱుంగ రెవ్వరు

* * * * *

నీకాయమందును నీప్రాణమందు - నీకరణములందు నిండెను నెద్ది
యది యనాద్యంతంబు నప్రమేయంబు - సదనమై తరమునతయము నసాగ్య
పదమనియును జెప్పఁ బను పరశివుని - సదమలకళశిరఃసానమం దుండి
యిది యిట్టిదని వచియింప నర్హింపఁ - గదిసి పేర్కొన నశక్యం బెవ్వరికిని.
దగుమనోజ్ఞానచింతల కందరాని - దగు నిర్మలంబు నిత్యము నిరంజనము
నరసిమాడఁగఁ దాన యత్యంత సూక్ష్మ - తరమగు పరకళ దానకాదెల్లు
ఈకళ దాన కాదే గరునాథుఁ - డాకర్షణముఁజేసి యట లింగమందుఁ
బెట్టి శిష్యునికరసీతిక నిలుపఁ - గట్టిగా ప్రాణలింగం బయ్యెఁ దలయఁ

* * * * *

అంగంబునను లింగ మధివసించుటను - లింగాంగి కంగంబు లేదని తెలిపి
యంగంబు లింగమం దనఁగటఁజేసి - లింగాంగములరెండు లేకుంటఁ దలపె
మునుపు లింగము ప్రాణములయందు నెలపు - గోనఁ బ్రాణుల ముండుట నెఱిగించె
కళయందుఁ బ్రాణంబుఁ గళ ప్రాణమందు - నిల రెండుఁ గలనియుండెడికిఁ బుటె
నదిగానఁ గళతోడఁ బ్రాణంబుతోడఁ - పొదలిన లింగంబు పూజ్యలింగంబు.

— వీ డీక్షాబోధ : ౪—౫.

బసవేశ్వరునికాలమునందు జైనబౌద్ధమతముల ప్రతిభ తగ్గినది. శ్రీ శంక
రాచార్యులు వైదికమత ప్రతిభను బునరుద్ధరించినను, ప్రజాసామాన్యమునకు
నిరుపయోగమయినది. శైవాచార్యులు శివలింగార్చనరూపమున శైవమును
గాపాడుచున్నను, శైవమునకు నిష్టేజ స్వము గలిగినది. ఆళ్వారులు, శ్రీమద్రామా
నుజాచార్యులు వైష్ణవమతవ్యాపనమునకుఁ బూనుకొనిరి. ప్రాచీనాచారధర్మ
ములు వికలత్వమును బొందినవి. నవీనాచారధర్మములు వ్యాపకమును బడయ
లేదు. కులభేదములు, జాతిభేదములు, మతాచారభేదములు ప్రజాహృదయమును
నిర్వీర్యముచేసి, నిర్బీజత్వముఁ బ్రబలఁజేసినవి. ఇట్టి విషాదస్థితియందు సంఘమునం
దు వీరశైవము చిత్కళాన్యాసమును జేసి మహాపరివర్తనమును గలుగఁజేసినది. శివ
భక్తిచిహ్నమైన లింగధారణము వీరశైవమును వీర్యవంతము చేసినది. వీరశైవ
మునందు గురుప్రసాదితములైన భక్తిభావనలు జంగమార్చనలందు సార్థకములై,
భక్తిరసావేశమునుగలుగఁజేసినవి. వీరశైవులైన లింగాంగులందఱు నగ్రజాంత్యజ
కులభేదములులేక తీర్థప్రసాదములను గ్రహించుచు, శివస్వరూపులై శివసాయు

జ్యమును బొందుచున్నారు. వీరశైవమునందు సిద్ధాంత మైనశివభక్తిప్రసాదము జంగమార్చనలందు గ్రీయాహుషమున సార్థక మగుచున్నది. బసవపురాణము నందు మనోహరముగ వర్ణింపబడిన ప్రాకృతభక్తులదివ్యచరితములు వీరశైవ మత ప్రతిభను విశదము చేయుచున్నవి.

బసవేశ్వరుడు.

బసవేశ్వరుడు డొక మహావ్యక్తి. బ్రాహ్మణకులజుడైన బసవేశ్వరుడు బ్రాహ్మణకులమును విడుచుట బసవేశ్వరుని దృఢసంకల్పమును వెల్లడిచేయు చున్నది. బసవేశ్వరుడు పరమశివభక్తుడయ్యును, బిజ్జలునకు మంత్రిత్వమును, దండనాయకత్వమును వహించి రాజ్యభారమును నిర్వహించెను. బసవేశ్వరుడు తన సర్వస్వమును, రాజ్యాదాయమును, రామదాసు శ్రీరామమూర్తికి కైంకర్యము చేసినరీతిని, జంగమార్చనలకు సమర్పించుచుండెను. శివానుగ్రహమువలన బిజ్జలునికోశమునందు ద్రవ్యమునకు లోటు లేకుండెడిది. అతడు భక్తులకుఁదన భార్యనగలను, వలువలను సమర్పించి జంగమార్చనలం దిష్టలింగార్చనలను జేయు చుండెను. బసవేశ్వరుడు తాను మంత్రియను నహంకారములేక జంగమ కోటులకు సముచితార్చనలను నలుపుచుండెను. అనన్యమైన జంగమభక్తి బసవేశ్వరుని త్యాగశీలమును విశదముచేయుచు బసవేశ్వరభక్తిని విస్తరింపజేసినది. వైరాగ్యసన్న్యాసోపహతమై జడమయమైన సంఘమునందు బసవేశ్వరుడు చైతన్యకళాన్యాసమును జేసి కర్మయోగప్రవృత్తి నుద్ధరించెను.

జైనబౌద్ధులు కర్మసన్న్యాసులై సంఘమునందు వైరాగ్యమునువ్యాపింపజేసిరి. భక్తికి, ప్రజాగౌరవమునకు కాపాయాంబరములు చిహ్నములైనవి. భిక్షుటనము పూజ్యమైనవృత్తియైనది. గృహస్థాశ్రమమునందు విరక్తి ప్రబలినది. ప్రజలు నిరాశ్రయులై, సంఘశక్తి క్షీణించినది. బలములేని సంఘము స్వధర్మ నిర్వహణమునకు నిరుపయోగమైనది. భగవద్భక్తిని సార్థకముచేయుటకు మానవసేవయే పరమసాధనముగ నున్నది. బసవేశ్వరుడు నిత్యజంగమార్చనలందు ఆత్మపూజను, శివపూజను, సంఘపూజను సాధ్యముచేసి, సంకుచితమైన భక్తిమార్గమును, సంఘజీవనమును విస్తరింపజేసి వీరశైవమును వీర్యవంతముఁ జేసెను. బసవేశ్వరుని రాజ్యాధికారము, దృఢసంకల్పము, పరమశివభక్తి, త్యాగ

శీలము, కులనిరసనము, జంగమభక్తి, మాహాత్మ్యము వీరశైవవ్యాసమునకు సాధకంబులై, బసవావతారము ప్రసిద్ధిని బడసినది. వీరశైవచరిత్ర బసవేశ్వరుని మహిమను వెల్లడిచేయుచున్నది.

కర్ణాటకాంధ్రభాషలందుగల వీరశైవవాఙ్మయమును బాడితులు పరిశోధించి వీరశైవతత్త్వమును వ్యక్తముచేయుదురుగాత! వీరశైవాత్మకమైన బసవ పురాణ మాంధ్రగ్రంథమాలయందు నల్లవకుసుమముగ వెలయుచున్నది. ఈ సుప్రసిద్ధసోమనాథకృతికి స్వాగతం బొసంగి యాదరింప నాంధ్రలోకమును వేడుచున్నాను.

ప్రభవ సం. ఆశ్వయుజ శు. 3, }
బుగవారము.

కా. నాగేశ్వరరావు.

విషయానుక్రమణిక

(పీ తీ క)

పుట

పాల్కురికి సోమనాథుని చరిత్రము	౧
సోమనాథునికాలము	3
బసవపురాణ రచనాకాలము	2
సోమనాథుని నెలపు	౪
సోమనాథుని కులగోత్రములు	౪
సోమనాథుని గురువులు	౧3
సోమనాథుడు పేర్కొన్న సమకాలభక్తులు	౧౪
సోమనాథుని కృతులు	౧౫
కృతుల వివరణము	౧౬
సోమనాథుని పేర గలకృతులు	౨౧
మఱికొన్ని గాథలు	౨౫
సోమనాథుని నిష్ఠలు, నియమములు	౨౬
సోమనాథుని వైదుష్యము	౨౬
బసవపురాణము	౨౭
బసవపురాణగౌరవము: దానివరిన ర్తనములు	3౦
బసవేశ్వరచరిత్రము	3౨
బసవసచరిత్రము (చెన్న బసవపురాణమునుబట్టి)	3౭
" (బిజ్జలరాయని చరిత్రమునుబట్టి)	3౮
ఏది విశ్వాస్యము ?	3౯
బిజ్జలుని చరిత్రము	౪౪
బసవన కృతులు	౪౬
బసవన సమకాలమువారు	౪౮
ప్రాచీనభక్తులు	౫౭

						పుట
మఱికొందఱు	౬౧
పండిత త్రయము	౬౩
శివలెంక ముచెన పండితుడు (పుట ౧౯౭)				౬౬
మల్లికార్జునపండితుడు	౬౬
శైవమతము	౬౭
పాశుపతము	౭౧
కాలాముఖులు	౭౨
పాశుపతాదులు లింగధారులు గారు	౭౩
తెలుగునాటియారాధ్యులు వీరశైవులు గారు; పూర్వకాలమున						
వీరు లింగధారులు గారు	౭౪
వీరశైవము బసవేశ్వరాద్యుపజ్ఞమే	౭౮
వీరశైవము	౭౯
శివకవులు	౮౧
శివకవుల గ్రంథములు	౮౨
జానుదెనుగు	౮౩
దేశిరచన	౮౪
ద్విపదరచన సర్వసామాన్యమే	౮౭
ఛందస్సాస్వాతంత్ర్యము	౮౮
ప్రాసవిశేషములు	౯౦
యతివిశేషములు	౯౪
అసాధారణప్రయోగములు	౯౭
శబ్దవిశేషములు	౧౦౭
ప్రాతపలుకుబళ్లు	౧౧౨
అనుకరణములు	౧౧౩
పరివర్తనములతీరు	౧౧౫
రచనాసౌందర్యము	౧౧౫
ముద్రణవిధానము	౧౧౮
కృతజ్ఞత	౧౨౯

మల్లికార్జునుడు, విద్యారాశి అను పాశుపతులు
 లింగార్చనము సేయుట
 [ఈ శిల్పనిత్రము చెన్నపురి వస్తుప్రదర్శనశాలయం దున్నది.]

బ స వ పు రా ణ ము

పీ ఠి క

త్రొలువొలుతఁ దెలుఁగున ద్విజదరూపమున బసవపురాణమును వెలయించిన కపిశ్వుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. బసవపురాణమును బద్ధకాన్యముగా రచియించినవాఁడును, సోమనాథుని శిష్యుఁడగుశివరాత్రికొప్పయ్య కాటవతరమువాఁడును, సోమనాథుని గ్రంథములను బఠనపాఠనాది రూపమునఁ బ్రచారమునకుఁ దెచ్చుచున్న వంగడము వారిలోనివాఁడును నగు పిడుపర్తి బసవనకవి తన బసవపురాణపీఠికలో సోమనాథుని చరిత్ర మీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పినాఁడు:

పాల్కురికి సోమనాథుని చరిత్రము

“శివాజ్ఞ చొప్పన భృంగి బసవపురాణమును లోకమున వెలయించుటకై పాల్కురికి సోమనాథకవిగా నవతరించెను. ఆతనిశక్తి యిట్టిది:

“ నీ. లిపి లిఖంపకమున్న యపరిమితార్థోక్తి, శక్తి యాతని జిహ్వ జరగుచుండు ఛందోధికరణాది సరణిఁ జూడకమున్న, మదినుండు గావ్య నిర్మాణశక్తి భాష్యసంగతులు చెప్పకచూడకయమున్న, రుద్రభాష్యక్రియారూఢివెలయు తర్కశాస్త్రాది విద్యలు పఠింపకమున్న, పరపక్షుగ్రహప్రాధి వెలయు గీ. నతని నుతియింప నాబోటి కలవియగునె, జైన మస్తక విన్వస్తశాత శూల కలితబిజ్జుతలగుండుగండవిరుద, శోభితుఁడు పాల్కురికిసోమనాథిధుండు.

ఒకనాఁడు శివభక్తు లోరుఁగంటిలో స్వయంభూదేవుని యాలయము మంటపమునఁ గూరుచుండి బసవపురాణమును వినుచుండఁగాఁ బ్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి యాశ్వరదర్శసార్థమై యక్కడి కరిగి యడిచూచి “ఈసంధ్రమేమి” యని యడిగెను. పౌరు “బసవపురాణమును వినుచుంటి” మనిరి. “బసవపురాణమునఁగొనెట్టిది” యని మరల రాజడిగెను. “ఈనడుమఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడను

సతితుడు (ప్రాసవస్థ) వెట్టి ద్విపదహాసమునఁ గల్పించెను. అది యప్రామాణీ కము. అనాద్యము.” అని యొకధూర్తవిప్రుఁడు రాజుతో దానిఁగూర్చి తెగడిపలి కెను. రా జంతట నటనుండి యరిగెను. పురాణమును వినుచున్న శివభక్తు లా ధూర్తవిప్రుని జంప ననుజ్ఞఁ బడయుటకయి పాల్కురికిపురమున నున్న సోమ నాథునికడ కేగిరి. వారి యభియోగమును విని సోమనాథుఁడు దా నూరకున్న చో భక్తులకుఁ దలవంపు కాఁగలదని యాగ్రహించి భవులతో సందర్శనసంభా షణ సంబంధము లేనివాఁడయినను వినిలేక వివాదమునకు సిద్ధపడెను. అప్పమా నవునిచే నాధూర్త విప్రుని గెలిపించెదనని ప్రతిప పూనెను. లింగముద్రలు గల యెక్లనుగట్టిన గుడారుబండిలో నెక్కి శిష్యులతో సోమనాథుఁ డోరుఁగంటికి బయలుదేరెను.

వీరిరాక నోరుఁగంటిలోని ప్రతివాడు లెఱిగి యల్లరిగాండ్రఁ గొందఱ గుమిగూర్చి లింగముద్రలు దగిలించి సోమనాథు నెదుర్కొనఁ బంపిరి. వాం డ్రట్లువచ్చి సోమనాథునకు మ్రొక్కఁగాఁ గృత్రిమముగాఁ దాల్చినలింగచిహ్న ములు వాండ్రకు సహజములయ్యెను. అంత వారును సోమనాథునిశిష్యులై వెంబడించిరి.

సోమనాథాదు లోరుగంటికోటగవనికిఁ జేరవచ్చిరి. బండియెట్లు గవనిపై గజలక్ష్మీవిగ్రహమును జూచి లోనికిఁ జొరవయ్యెను. సోమనాథుఁడు తోలఁగి పొమ్మని పలుకఁగా నావిగ్రహము తునిసి నేలఁబడెను. అది విని ప్రతాపరుద్రఁ డును, ప్రత్యక్షులును భయపడి వచ్చి విధేయులై సోమనాథునకు నమస్కరించిరి. ఆతఁడు వారి నాశ్వాసించెను. కొన్ని దినము లక్కడ భక్తులప్రార్థనమున నివసించెను.

త్రికాలవేదిగాన సోమనాథుఁడు పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయ్యమొదలగు శిష్యులఁ బిలిచి “అహదేశ మింకఁ గొలఁదికాలమునకుఁ దురుష్కాక్రాంతము గాఁగలదు. మాబోఁటినియమస్థుల కిక్కడ నుండరాదు. మీకొఱకై యీరా జ్యమున నొకగ్రామము సంపాదించియిత్తును.” అనితెలిపి తనశిష్యుఁడును బ్రతాప రుద్రస్వమంత్రియు నగునిదుటూరియయ్యన్నను బిలిచి, యాయనమూలమున దోకివర్తి నగ్రహారముగాఁ బడసి, యందు శిష్యులతోఁ గొంతకాలము వసియిం చెను. పదపడి యాతఁడు “నాకు వార్ధకము గదిసెను. ఇంక బాహ్యకర్మములు

మాని సమాధిస్థితి బడయుదు ” నని శిష్యులకుఁ దెలిపి యాంధ్రదేశమువీడి కర్ణాటదేశమున శివగంగాక్షేత్రముచేరువను గల ‘కలికా’మను నగ్రహారమునకుఁ జేరెను. అక్కడ నొక సమాధి గల్పింపఁజేసికొని యందు దిట్టముగా విభూతిఁ బోయించి దానిపైఁ గూర్చుండి తనశరీరమును గావ శిష్యులను నియమించి యాయతప్రాణుడయ్యెను. కొంతకాలమునకు శివుఁడు ప్రత్యక్షమై కైలాసము నకుఁ గొంపోయెద రమ్మనియెను. “సమాధిని దెఱచి యితరు లెఱుంగకుండఁ గొంపోయెదవేని సమాధిని వీడి సోమనాథుఁ డెక్కడికేని పాటిపోయె నందురు. సమాధిని దెఱవక కొనిపోయెదవేని సమాధిలో నాతఁడు క్రుల్లిపోయెనందురు. ఈ రెండవవాదములును బుట్టకుండ నన్నుఁ గొంపొమ్ము. భవిని జూడ ననునాని యమము దప్పిపోకుండునట్లును, భూమిజనులు నీరూపులో నారూపు ను జూచునట్లును, నాకుఁ బ్రియమయిన నందిరూపును స్పృటికమయముగాఁ దాల్చి తద్గర్భమున నన్నుఁ జేర్చుకొని లోకులకు సందేహము దీటునట్లు నా సమాధిపైఁ గొంతదశపు కానవచ్చి భక్తజనులు ప్రస్తుతింపఁగా నన్ను నీ లోక మునకుఁ గొనిపోమ్ము” అని ప్రార్థించెను. అంగీకరించి శివుఁడట్లే యాచరించెను.”

పయివరుయములు సోమనాథుని శిష్యున కాటవతరమనాడు చెప్పినవి. ఈచెప్పినవాఁడు క్రీ. ౧౮౮౦ కిఁ దర్వాతివాఁడు. ఇవిగాక సోమనాథునికృతులను బట్టియుఁ దత్కాలమువారగు మఱికొందఱు కవుల కృతులనుబట్టియుఁ గూడ సోమనాథుని చరిత్రము గొంత గుర్తింపనగుచున్నది. వాని నీకఁ బరిశీలించుము:

సోమనాథుని కాలము

పిడుపర్తి బసవన కాకతీయప్రతాపరుద్రుని కాలమున సోమనాథుఁడు వర్తిలెననిచెప్పినాఁడు. ప్రతాపరుద్రుఁడనిపేరు క్రీ. ౧౨౯౨ నుండి ౧౩౨౩ దాక నంధ్రదేశమును బరిపాలించిన ప్రతాపరుద్ర దేవునకే చెల్లుచున్నది. క్రీ. ౧౧౩౨ నుండి ౧౧౯౮ దాక రాజ్యమేలినవాఁడు కాకతీయరుద్ర దేవుఁడవేటొకఁ డున్నాడు. ఈతఁడు ప్రతాపరుద్ర దేవుని యమ్మమ్మతండ్రి యగు గణపతి దేవునికిఁ బెద్ద తండ్రి. ఈతని బ్రథమప్రతాపరుద్రుఁడని సామాన్యముగా నేటివారు గొందఱు పేర్కొనుచున్నారు గాని రుద్ర దేవుఁ డనియే యీతనిపేరు. పిడుపర్తి బసవన్న పేర్కొన్నవాడు క్రీ. ౧౨౯౨ నుండి ౧౩౨౪ దాక రాజ్యమేలిన ప్రతాపరుద్ర దేవుఁడు కావలెను. “ఇక నల్పకాలములో రాజ్యము తురుష్కాక్రంతము

గానున్నది." అని సోమనాథుఁ డన్నాడన్న బసవన్నరచన కాలక్షయినచో నిర్వాహ మేర్పడును.

మఱియుఁ బ్రతాపరుద్రఁ డొసఁగిన దోకిఁజ్జగ్రహారము కొంతకాల మయినపిదప సోమనాథుని శిష్యు సంతతియగు తమపూర్వులకుఁ జెల్లక పోగా సోమనాథుని శిష్యుఁడయిన శివరాత్రి కొప్పయ్య మనుమఁడగు సోమయ్య ప్రాథ రాయలచేత నాయగ్రహారమును బునఃప్రతిగ్రహము గాంచెననికూడ స్వపంశ వృత్తాంతమునఁ బిడుపర్తి బసవన చెప్పకొన్నాఁడు. ప్రాథరాయఁడు క్రీ. ౧౪౩౦ వఱకుఁ బరిపాలించెగాన యాతనిచే నగ్రహారముఁ బడసినవానితాత క్రీ. ౧౩౨౬ దాక రాజ్యమేలిన ప్రతాపరుద్రదేవుని కాలమున నున్నవాడే కావలెను.

మఱియు క్రీ. ౧౧౬౮ వఱకుఁజీవించియున్న బసవేశ్వరునియు, నటులర్వాతఁ గొలఁదిదినములకు లింగైక్యమందిన మల్లికార్జునపండితారాధ్యులయుఁ జరిత్రము లను గథాకోవిదులయిన వృద్ధులవలన విని బసవపురాణమును, బుడితారాధ్యు చరిత్రమును నద్భుతోత్తరము లయిన మాహాత్మ్య ప్రశంసలతో రచియించిన సోమనాథకవి బసవేశ్వరునకును, బుడితారాధ్యునకును నూఱు నూటయేఁబది యేండ్లకుఁ దర్వాతివాఁడగుననుటయే సంగతముగా నుండును. పయిసాధనము లనుబట్టి చూడగా సోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రదేవుని కాలము (౧౨౯౨-౧౩౨౬) వాడే యగుననిపించును. కాని యింతకంటెఁ బ్రబలము లయిన ప్రమాణములు గొన్ని సోమనాథుఁడు (ప్రథమ) రుద్రదేవునివాటి (౧౧౩౨-౧౧౯౮) వాడే యని నిరూపించుచున్నవి.

కర్ణాటభాషలో సోమరా జనుకవి యుద్భటకావ్యమని యొక ప్రబంధ మును రచించెను. అం దాతఁడు:

మ. ప్రమథానీకకథార్ణవేందు హరిదేవాచార్యనం ధైర్యనం
సముదంచద్వ్యుభస్తవామరమహిజారామనం సోమనం
విమృజ్ఞాన సుదీపికాస్ఫురితచేతస్సద్మనం పద్మనం
క్రమదిందం బలగొండు పేళ్వెనొసెదాసీకావ్యమం నేవ్యమం.

అని హరిదేవాచార్యుని, వృషభస్తుతి నెఱపినసోముని, పద్మరసును స్తుతించినాఁడు. ఈసోమరాజు తన గ్రంథరచనాకాలము నిట్లు చెప్పకొన్నాఁడు.

మ. జననాథోత్తమ సోమరాజును సిరీ కావ్యం వలం శాలివా
హన శాకాబ్దమదెయ్యె సాసిరదనూతిం సంద నాల్వత్తు నా
ల్కనె యారంజిత చిత్ర భానువ వరాశ్వజోత్పిన్నై కాదశీ
వనజాతారి తనూజవాసరదొ శాదత్తల్ల ముగర్చితం.

శక. ౧౧౮౮ (క్రీ. ౧౨౨౨)లో నదిరచితమయ్యెను. పాల్కురికిసోమనాథుఁ
డీకాలమునకుఁ బూర్వము గావలసియున్నాఁడు. కర్నాటకవిచే స్తుతింపఁబడి
నసోముఁడు వేటొకఁడు గావచ్చుననఁగాదు. వృషభస్తుతి నెఱపిన సోముఁ డీతఁడే
కాని వేటొకఁడు లేడు. బసవపురాణాది గ్రంథరచనముచే క్రీ. ౧౨౦౦ నాటికి
సోమనాథుఁడు ప్రభావతి కెక్కియుండెనని యిది చెప్పవచ్చును.

సోమరాజుకవి సోమనాథుని స్తుతించుటచేత నేకాక మఱికిన్ని సాధనముల
చేతఁగూడసోమనాథుఁడు రుద్ర దేవునికాలము (క్రీ. ౧౧౯౮ నఱకు) వాఁడనియే
యేర్పడుచున్నది.

“జంగమరత్నంబు శరణసమ్మతుఁడు, లింగైక్యనర్తి గతాంగవికారి
పండితారాధ్య కృపాసముగ్ధతుఁడు, మండితసద్భక్తి మార్గప్రచారి
విలిసితఁడమ సంగిత్సఖాంభోధి, నలి గరస్థలి సోమనాథయ్యగారు.”

మొదలగు భక్తులను వేడి బసవపురాణకథావృత్తాంతమును ధాను
చెలిసికొన్నట్లు సోమనాథుఁడు బసవపురాణమునఁ జెప్పకొన్నాఁడు. మీఁదిద్విప
దలలోఁ గరస్థలిసోమనాథయ్య ‘పండితారాధ్యకృపాసముగ్ధతుఁడని కలదు. పండి
తారాధ్యులవారి శిష్యుఁడనియేని, లేక తదనుగ్రహమున జనించినవాఁడనియేని
దాని కర్థమగును. తచ్చిష్యుఁడనుటే యుక్తతరము. పండితారాధ్యుఁడనఁగా
మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడే. ఆయన శిష్యుఁడయిన కరస్థలిసోమనాథయ్యకుఁ
బాల్కురికిసోమన సమకాలమువాఁడని దీనివలన నేర్పడుచున్నది.

పండితారాధ్యులవారు బసవేశ్వరుని దర్శింపను గళ్యాణకటకమునకుఁ
బ్రయాణమై వచ్చుచు ద్రోవలో వనిపురమనుగ్రామమున నుండఁగా నాటి కెని
మిదిదినములకుముందు కప్పడిసంగమేశ్వరమున బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య మందె
నన్నవార్త విసవచ్చినట్లును, బసవేశ్వరనిర్యాణమునకుఁ బండితారాధ్యుఁడు
మిక్కిలి విలపించినట్లును, వనిపురము శంకరయ్యయను భక్తునితో నక్కడనుండి

యే శ్రీశైలమున కరిగినట్లును బండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గలదు. శ్రీశైలమున కరుగునాటికిఁ బండితారాధ్యుఁడు కడువృద్ధుఁడు. శ్రీశైలము చేరినతరువాతఁ గొలఁదిదినములకే శివరాత్రి పుణ్యదినోత్సవము జరపి పండితారాధ్యుఁడు లింగైక్యమందెను. బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందినపిదప నల్పకాలమునకే (ఒకటి రెండేండ్లలోనే) పండితారాధ్యుఁడును లింగైక్యమందినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రమునుబట్టి గట్టిగా నిర్ణయింప నగుచున్నది. ౧౧౬౮ లో బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందెను. ౧౧౭౦ కే పండితారాధ్యుఁడును లింగైక్యమంది యుండును.

ఇట్టి పండితారాధ్యులవారిశిష్యునితో సంభాషించి బసవపురాణకథార్థముల నెఱిగిన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ౧౧౯౦ ప్రాంతములకంటెఁ దర్వాతివాఁడయియుండఁడు. అది రుద్ర దేవుని పరిపాలనకాలమేకదా!

మఱియుఁ బండితారాధ్యులవారు లింగైక్యమందినపిదప వారి శిష్యుఁడయినదోనమయ్య, వారిప్రథమపుత్రుఁడయిన కేదారయ్యకులోకారాధ్యపట్టమును గట్టి తా ననర్గళముగా భక్తి రాజ్యమేలుచున్నట్టును, కేదారయ్యయు నలుగురు పుత్రులఁగాంచి వంశాభివృద్ధితో నున్నట్లును బండితారాధ్యచరిత్రమునఁగలదు. పాల్కురికిసోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్రరచనాకాలమునకుఁ బండితారాధ్యుల వారి శిష్యుఁడును బుత్రుఁడును, సజీవులై యున్నారని, మనుమలు పేర్వెలయు చున్నారని దీనివలన నేర్పడుచున్నది. సోమనాథుని గ్రంథములలోఁ బండితారాధ్యచరిత్రము కడఁపటిది. ఈసాధనమునుబట్టి చూచినను బండితారాధ్యుల లింగైక్యమునకుఁ దర్వాత నిర్వది ముప్పదియేండ్లకే రుద్రదేవుని పాలనకాలముననే (ఇంచుమించుగా ౧౧౯౦) సోమనాథుడు ప్రసిద్ధ గ్రంథకర్త యయి యున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

సోమనాథుని కాలనిర్ణయమున కింకను గొన్ని సాధనములు గలవు. అవి డొంక తిరుగుడుగానుండి యీ కాలమునకే చేరునవిగా నుండుటచే విడనాడి నాడను.

ఆజుపురుషాంతరములకుఁ దర్వాతివాఁడగు పిడుసరి బసవన్న గ్రంథము. సోమనాథుని గ్రంథములకంటెను దత్తమకాలమువారి గ్రంథములకంటెను బ్రబల ప్రమాణము కాఁజాలదు. బహుకాలమునకుఁ బిదప బసవన్న వినికీళ్లనుబట్టి

వ్రాసిన వ్రాతలలో గొన్నితప్పులు దొరలవచ్చును. సోమనాథుడు క్రీ. ౧౧౯౦
స్తావములవాడనుటయే సిద్ధాంతముగా నిశ్చయింపవలెను.

బసవపురాణ రచనాకాలము

బసవపురాణమున బిజ్జలుడు మృతుడైనతర్వాత నాతనికుమారులు
రాజ్యముకొఱకు యుద్ధముచేసి వాచును జనిపోయిరని కలదు.

“అంత రాజ్యార్థమై యనినేసి యతని, సంతానమెల్ల నిస్సంతానమయ్యె
వీరక గొట్టములలో వెలిగె గుట్టములు, తోకల నిప్పులు దొరుగనక్షణము
కరులును గరులును గన్నంత నెదిరి, పొరిబొరిదాడి జర్జరితమై పడియె
బ్రమసి యమాత్యాదిభటవర్గమెల్ల, దమలోనఁజచ్చిరి సమరంబు నేసి
బసవని సత్య శాపమునఁగాఁజేసి, పసచెడి కటకంబు వాడయ్యెనంత.”

—బసవపురాణము

బిజ్జలునికి సోవిదేవుడు, సంకమ, వీరనారాయణుడు, సింగ్వుణుడు, వజ్ర
దేవుడు అనువారు కుమాళ్లుండిరి. బిజ్జలుని(క్రీ. ౧౧౬౭) తర్వాత పదునాడేండ్ల కే
(క్రీ. ౧౧౮౩) వీరెల్లరు రాజ్యభ్రష్టులై చనిపోయిరి. వీరిలో సోవిదేవుడు పదియేం
డ్లును, సంకమ నాల్గేండ్లును, వీరనారాయణుడు, సింగ్వుణుడు, మూడేండ్లును,
రాజ్యము చిన్న భిన్నము లగుచు జిన్న దగుచునుండఁగా బరిపాలనము చేసిరి.
క్రీ. ౧౧౮౩ నాటికి రాజ్యము పూర్తిగా నన్యాయక్రంతమయినది. సోమనాథు
డివిషయమును జేర్కొన్నాడు గాన బసవపురాణ రచనము క్రీ. ౧౧౮౩ కు
దర్వాదిదగుట స్పష్టము.

సిడుపర్తి బసవన ఓరుగంటిలో భక్తులు బసవపురాణము జదువుచుం
డఁగా బ్రతాపరుద్రుడు వచ్చి వినెనని వ్రాసినవ్రాత ప్రతాపరుద్రునిగూర్చి కాక
రుద్రదేవునిగూర్చి కావచ్చును. రుద్రదేవుడు క్రీ. ౧౧౯౦ దాక రాజ్యమేలి
నాడు గావున నాకథ యప్పుడు జరిగియుండవచ్చును. సోమనాథుడు రుద్రదేవునే
ప్రతాపరుద్రుఁ డని భేదము తెలియక చెప్పియుండవచ్చును.

ఆకథ జరిగినదే యగునేని బసవపురాణము క్రీ. ౧౧౮౩ కు దర్వాత
౧౧౯౦ కిఁ బూర్వము రచితమగును. ఇంచుమించుగా క్రీ. ౧౧౯౦ బసవపురాణ
రచనాకాలమని నిర్ణయింపవచ్చును.

సోమనాథుని నెలపు

సోమనాథుని యింటిపేరు పాల్కురికి, పాలుకురికి, పాల్కురికి, పాలకురికి, అని మూడు రూపములును గానవచ్చుచున్నవి. ఈతఁడు నివసించిన గ్రామము పాల్కురికి యగును. అన్యవాదకోలాహలముని సోమనాథునిపేరనే “సోమనాథలింగ” యను సంబోధనముతో నీనశతకమును రచియించిన శైవుఁ డొకఁ డీతఁడు పాల్కురికిగ్రామవాస్తవ్యుఁ డని చెప్పెను. పాల్కురికిగ్రామము నేటి వైజామురాష్ట్రమున నోరుగల్లు మండలమునఁ గలదట! సోమనాథుఁడు సిద్ధిపొందినపిదప నాతనిసమాధిపై ‘సోమనాథలింగ’మని శివలింగము ప్రతిష్ఠిత మయ్యెనని కొందఱుండురు. పాల్కురికిలో సోమనాథలింగము గలదేమోకాని యది యీ సోమనాథునియనంతర మాతనిసమాధిపైఁ బ్రతిష్ఠితమయ్యె ననుట విశ్వాస్యము గాదు. సోమనాథుఁడు సమాధిలో బయ లయినది పాల్కురికిగ్రామ మునఁ గాదు. కర్ణాటదేశమున శివగంగాక్షేత్రము చేరువనుగల కలికెమను గ్రామమున నాతఁడు సమాధిస్థితుఁ డయ్యెను. పిడుపర్తి బసవన బసవపురాణము, పాల్కురికి సోమనాథపురాణము, కర్ణాటకవిచరిత్రము, మొదలగు గ్రంథము లీవిషయమును రాద్ధాంతపఱచుచున్నవి.*

పాల్కురికి గ్రామమున జనించుటచే సోమనాథున కామూరి లింగమూర్తి పేరే తలిదండ్రులు పెట్టియుండవచ్చును. అక్కడ సోమనాథ దేవాలయము, సోమ నాథుని పుట్టకకుఁ బూర్వముననే వెలసియుండవచ్చును.

సోమనాథుని కులగోత్రములు

సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడని పలువురు తలంచెరి. కాని శ్రీ బు డారు తమ్మయ్యగా రితఁడు జంగముఁ (జంగమకులమువాఁ) డని వ్రాసిరి.†

వారి యభిప్రాయముతో నే నేకీభవింపఁ జాలకున్నాఁడను. సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యని నేను దలంచుచున్నాఁడను. పంజీతారాధ్యచరిత్రము, చతు ర్దేవసారము, బసవరాజీయము మొదలగు సోమనాథుని గ్రంథములును బరి

* పిడుపర్తిబసవన బసవపురాణమున నీవిషయము గానరాదని కొందఱునవచ్చును. అందు “కర్ణవలభంగచంగ శివగంగకుఁ జెంగటఁ గల్గె సున్నురిక” అని యుండవలసినచోట నచ్చు తప్పు- “శివగంగకుఁ జెంగటఁ గల్గుచున్నురిక” అని పఠినది.

† ఆంధ్రపత్రిక యుగాదిసంచిక, దుందుభిసంవత్సరము; పుట 144. చూచునది.

పాలించినచో సోమనాథుని బ్రాహ్మణత్వము సంఘేహింపరానిదిగా గోచరించును. మంచిశిష్టాచారసంపత్తిగల బ్రాహ్మణునకే యెఱుకపడఁదగిన విషయము లెన్నో యిగ్రంథములందుఁ గలవు. వానిలో వేదమంత్రము లుదాహృతములయినవి. వేదభాష్యము లుద్ధృతములయినవి. వైశ్వదేవాది శ్రౌతకర్మలరహస్యము లెన్నో విమర్శింపఁబడినవి. అనాఁ డిట్టివిషయము లబ్రాహ్మణుల కందరానివిగా నుండెడివి. పండితారాధ్యచరిత్రమున“సలిఁ బాల్కురికిసోమనాథుండనంగ, వెలయువాఁడను జతుర్వేదపారగుఁడ”అనుట యాతని బ్రాహ్మణత్వము నుద్ఘోషించుచున్నది. బ్రాహ్మణేతరుఁడు వేదమును జనువరాదనుటకుఁ బ్రమాణములను సోమనాథ భాష్యమున సోమనాథుఁడే యుదాహరించియున్నాఁడు.*

పండితారాధ్యచరిత్రకృత్ శ్రీతయగు పాల్కురికి సూరనామాత్మ్యుని సోమనాథుఁ డిట్లు సంబోధించుచున్నాఁడు: “ఛరమఁపిత్ర! యాపస్తంబసూత్ర! హరితసగోత్ర! విద్యాపుణ్యగాత్ర!.....మచ్చికనాముద్దమఱుది వీననియు-నెచ్చెలికాఁడవు నీవే కాకనియు” “అటలేని సఖుఁడ! సూరార్య! నాముద్ద-మఱుది! విన్నిదిమహిమప్రకరణము.” సోమనాథునివలె వీరశైవదీక్షితుఁడు గాకుండుటచేఁ గాఁబోలును దనమఱుదియగు సూరార్యుని యాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్రము లిట్లు పేర్కొనఁబడియెను. భారద్వాజగోత్రుఁడగు సూరార్యునకు బావమఱుదియగు సోమనాథుఁడును సూరార్యునివలె బ్రాహ్మణుఁడే యగును. గట్టిగాఁ జుట్టఱికము కానవచ్చుచున్నను నది నట్టివరుస కన్న మాటయే యని కొట్టివేయుట సరికాదు. అట్లుకొట్టివేయుటకుఁజుట్టఱికమునఁ బ్రబల బాధకములుగాన రావలెను గదా! ఏవీ? ఇంటిపేరొక్కటి యగుటచే నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధ మసంబద్ధమగుననుట యసంబద్ధము. ఏకగ్రామవాస్తవ్యులగుటచే భిన్నగోత్రులకుఁ గూడ నొక యింటిపేరేర్పడవచ్చును. భిన్నగోత్రు లొకేయింటిపేరు, ఒకేకులము గలవా రసంఖ్యాకులుగ్గ నగఁగఁడుచున్నారు. సోమనాథునియు, సూరనార్యునియు నింటిపేరొక్కటగుటచే వారిర్వరు నొక్క-వంశమువారే యని నిరూపింపరాదు. ఒక్క-వంశమువా రగుదురేని బావమఱుదివరుసయు దూషితమే యగును.

* ప్రసాదస్థలమాహాత్మ్యప్రకరణమున:—అశుద్ధాత్మ్యా శుచి క్లోభా నృగుక్తం పావనం పరమ్, భక్షయ న్నాశ మాపన్నీతి శూద్రో వ్యాధ్యయనా దివ; శూద్రస్య వేదాధ్యయన మగ్రజాగ్రహణం తథా.” ఇత్యాదులు.

పలువురు కర్ణాటాంధ్రకవులు సోమనాథుని నారాధ్యనామముతోఁ బేర్కొనిరి. పాల్కురికి సోమనాథపురాణ మాతఁడు బ్రాహ్మణుడని, వేమనారాధ్యుని సంశయమువాఁడని వాకొన్నది. శైవులయిన బ్రాహ్మణులకే యారాధ్యనామ మానాఁడు చెల్లినది. | బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్రాదులు పరిశోధింపఁదగును. బెలి దేవి వేమనారాధ్యుఁడు జంగముఁడని (జంగమకులమువాఁడను నర్థమున) వ్రాయుట యవిచారమూలకము. పండితారాధ్యచరిత్రమున బెలిదేవి వేమనారాధ్యచరిత్రము గలదు. వేమనారాధ్యున కొకభూవరుఁడు నమస్కరించెను. అతఁ డాశీర్వాదింపఁడయ్యెను. ఆభూవరుఁ డన్నవాక్యము లిట్లున్నవి:

“దండియై నృపకుమారుం డంతఃబోక...కొంతభక్తియుదోపసంతతాభ్యుదయ కరులు మహాభక్తవరులు భూసురులు, హరవేషధరు లఘుహరులు చిత్పరులు మీరనిమ్రొక్కుడు మేలొందుమనక, యారకయుండుట యుచితమే పెంపె.”

మీఁది ద్విపదలు బెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడు బ్రాహ్మణుడని చెప్పచున్నవిగావా? ‘సోమనాథుని గురువునకుఁ దాతయైన బెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడు జంగముఁడు’ అనియు, ‘కావున జంగములకు శిష్యుఁడు’.....‘జంగముఁడుగాక మఱొక్కఁ డెట్లగును?’ అనియుఁ గావించు నాక్షేపము నిలువఁగలదా? వేమనారాధ్యుఁడు జంగముఁడగుట నిజము కాదుగదా. ఆకారణముచేఁ దత్ప్రతి శిష్యుఁడు సోమనాథుఁడును జంగముఁ డగు ననుటయు దబ్బటయేకాదా! ఇది ‘గజముమిథ్య; పలాయనమును మిథ్య’ యన్న ట్టున్నదిగాదా!

జంగముఁ డయిన పిడుపర్తి సోమన పాల్కురికిసోమనకుఁ గృతిగా బసవపురాణమును జెప్పటయు, అతఁడు సోమనాథునిఁ దనకుఁ గులగురుఁ డనుటయుఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడు జంగముఁ డగుననుట కెట్లు సాధకములో నేనెఱుంగఁ జాలకున్నాఁడను!

సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డయినను శివదీక్షితుఁ డగుటచేఁ దన కులగోత్రాదికమును జెప్పకొనఁడయ్యెను. తన్నుఁ గన్నతల్లిదండ్రుల పేళ్లు ప్రథమకృతియగు బసవపురాణమున మాత్రము:—

“బ్రాజ్ఞుఁడగు విష్ణురామిదేవుండు-తేజ్ఞువగు శ్రియాదేవి యమ్మయును గారవింపఁగ నొప్పు గాదిలినుతుండ.”

నని చెప్పకొన్నాడు. అప్పటికి వారు బ్రదికియుండవచ్చును. వారిప్రోవును సోమ నాఁడు పడయుచుండవచ్చును. తర్వాతికృతులలో వారిపేళ్లే త్రనే లేదు.

“ధర నుమా మాతా పితారుద్ర” యనెడు, వరపురాణోక్తి నీశ్వరకులజాండఁ బేరెన్నఁబడిన శ్రీబలిదేవి వేమ, నారాధ్యులను బరమారాధ్య దేవు మనుమని శిష్యుండ మద్గురులింగ, ఘన కరుణాహస్త గర్భసంభవుడ మును బసవపురాణమున నెన్నఁబడిన, పెనుపారు జనులకుఁ బెంపుడుకొడుక”

* * * * *

బసవని పుత్రుండ బసవ గోత్రుండ.

—పండితారాధ్య చరిత్ర

బసవపురాణమునఁ బేర్కొన్న తల్లిదండ్రుల నిందుఁ బేర్కొనలేదు. వారియెడ నంతగా గౌరవము గూడఁ జూపలేదు. “పెనుపారు జను” లన్నాడు. వారికిఁ “బెంపుడు కొడుక” నన్నాడు. ఇట్లు తల్లిదండ్రులను, గులగోత్రములను బేర్కొన కుండుటకుఁ గారణ మాతనికి దలిదండ్రులు కులగోత్రములు లేకపోవుటకాదుగదా! ఆ కారణము ననుభవసారమున నిట్లు చెప్పినాడు:—

“క. భువిలో శివదీక్షితులగు, శివభక్తులపూర్వజాతిఁ జింతించుట రా
రవనరకభాజనం బా, శివుఁ బాషాణంబుఁ గాఁగఁజింతించుక్రియ.”

“ధర నుమా మాతా పితా రుద్ర యీశ్వరః, కులమేవచ” యనియుఁ గలదు సద్గురుకారుణ్యసంజాతులెల్ల న, గోత్రులనక యన్యగోత్రులనఁగఁ [గాన దగునె యొక్క తల్లిదండ్రుల కుద్భవం, బైన ప్రజలలోన హీనవంశ్యు లెందుఁ గలుగఁబోదురే శివగోత్రన, త్పాత్ర భక్తిసూత్రపథచరిత్ర.”

ఈపద్యములు శివదీక్షితుండగుటచే సోమనాఁడు దనజన్మజాత్యాదులఁ బేర్కొన నొల్లఁడయ్యెనని తెలుపుచుండుట లేదా? ‘ఈశ్వరుకులజాండ, నీశ్వర పుత్రుండ’ నని చెప్పికొన్నను నాతనితల్లిదండ్రులు వేఱుగాఁ గలరని మనము గ్రహించుచుంటిమిగదా!

ఈ సంప్రదాయ మొక్కతైవులందేకాక శాక్తులందును గలదు. శాక్త దీక్షగొన్నవారు పుట్టినప్పుడు తమకుఁ బెట్టిన పేరుగాక దీక్షానామమని వేఱొక పేరు ధరింతురు. తైవులకుఁగల గురుకరోదరజనితత్వము వారికిని గలదు. దీక్షా

గ్రహణమునాటనుండియు జన్మము వే అయినట్లే వారి నిశ్చయమును. వారికిని జాతాశౌచమృతాశౌచాదులు నిషిద్ధములే. ఈవిషయమున శాక్తతంత్రములకు శైవతంత్రములకు సాదృశ్యమే. కాలాముఖపాశుపతాదిశైవు లిట్టినియమములు గలవారే. కాని బసవేశ్వరోపజ్ఞముగా నుద్బుద్ధమయినవీర శైవముసూత్రము వీర వ్రతముగలదై కొంతవిలక్షణ విధానము గాంచినది. తద్విషయము బసవేశ్వర మతమనుచోటఁ బ్రపంచించి వ్రాయుదును.

సోమనాథుఁడు బ్రహ్మణుడయినను దీక్షితుల సంప్రదాయముచొప్పున జన్మగోత్రసూత్రాదికములను జెప్పకొనకపోయెను. ఇతరవిధముల నాతనిబ్రహ్మ ణత్వము ప్రవృత్తమగుచున్నను నీయనమర్థసాధనమునుగొని యాతఁడు బ్రహ్మ ణుఁడు కాఁడనుట యుక్తమా?

ఇక బసవపురాణమున బ్రహ్మణులను 'ద్రాటిమాల'లని, 'పచ్చిమాల'లని గర్హించుటచే సోమనాథుఁడు బ్రహ్మణుఁడు గానేరఁ డనుటయు నసంగతమే యగును. పయితిట్లు సోమనాథునివిగావు. వీరశైవవివాదములందు బసవేశ్వరాదు లవాక్కులను సోమనాథుఁ డనుకరించి చెప్పెను. కాని యవి సోమనాథుఁడు స్వయము నోరారఁ దిట్టినవిగావు. గ్రంథమునఁ బ్రసక్తులగు కథాపురుషులనను లను, బలుకులను ననువదించినంతమాత్రమున వానిని గ్రంథకర్త కతకరింప రాదుగదా! బసవపురాణమున బ్రహ్మణగర్హ యుండఁగాఁ బండితారాధ్య చరిత్రమున బ్రహ్మణప్రశంస గలదు. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మణ ధర్మముల నాదరించినవాఁడు గావున నందు సోమనాథున కట్లు వ్రాయవలసెను. బసవేశ్వరుఁడు బ్రహ్మణధర్మములు గర్హించినవాఁడుగావున బసవపురాణమున నిట్లువ్రాయవలసెను.

సోమనాథుఁడు బ్రహ్మణుడగుట నిస్సంశయమే. అయినను మనకాలము వారయిన వీరేశలింగముపంతులుగారు, రామమోహనరామోపజ్ఞముగాఁ బేర్చె లసిన బ్రహ్మసమాజసిద్ధాంతములమీఁదియభిమానాతిశయముచేతను, తన్మతతత్త్వ జ్ఞానాతిరేకముచేతను వయస్సు చాలఁగాఁ గడచిన పిదప యజ్ఞోపవీతాదికమును ద్యజించినట్లుగా సోమనాథుఁడును బసవేశ్వరోపజ్ఞముగా వెలసిన వీరశైవసిద్ధాం తముమీఁదీ యభిమానముచే నినభక్తిపారవశ్యముచే గాయత్రీయజ్ఞోపవీతాదిక

ములను, గులమును జాలవయస్సు కడచినపిదప విడనాడినాడేమో యని యాతఁ డాంధ్ర దేశమును విడిచి కర్ణాటదేశమునకుఁ జేరుటనుబట్టి నే నిచుక సంశ యించితిని. కాని సోమనాథభాష్యమును జూడఁగా నాసంశయమునకు స్థానము లేదని యేర్పడెను. గాయత్రీమృతము శివపరమనియు ననుష్ఠేయమనియు సోమ నాథుఁ డందువ్రాసెను. బసవేశ్వరుని కాలమున ఏరఁజైవమత మాంధ్ర దేశమున వేరూనలేదు. బసవేశ్వరునికిఁ దర్వాతఁ జాలఁగాలము గడచినతర్వాతనే యల్పా ల్పముగా నది యాంధ్ర దేశము నంటుకొన్నది.

నేటి జంగమజాతివారు పాల్కురికిసోమనాథునికాలమునఁగూడ నాంధ్ర దేశమునఁ గలరన్న నమ్మకముకల్పినిగాఁబోలును దమ్మయ్యగారు పయివాదముఁ దెచ్చిపెట్టిరి. ఆకాలమున జంగమపదము చరలింగమను నర్థమునఁ గలదేకాని నేటి జంగమజాతికి వాచకముగాలేదు. ఈజాతి యప్పటి కింకనేర్పడలేదు.

నన్నిచోడని కుమారసంభవకృతి నందుకొన్న మల్లికార్జునుఁడు పెక్కు చోట్ల జంగమమల్లికార్జునుఁడని పేర్కొనఁబడెను. కాని, యందే యాతఁడు 'భూసురవంశాద్యుడు' ఇత్యాదివిధముల బ్రహ్మఁబుడనియే ప్రస్తుతుఁ డయ్యెను.

బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రాదులందుఁ బలుచోట్ల జంగమపదము గానవచ్చును. అది జాతివాచకముగా లేదు. ప్రాచీనతైవగ్రంథములం దెక్కడను జాతివాచకముగా లేదు. ఆకాలమునఁ జరలింగ మను నర్థముననే యదిప్రయుక్త మయ్యెను.

మీఁది చర్చవలన సోమనాథుని బ్రహ్మణత్వము నిర్వికల్పముగా నిలువఁ గలదని నేను నమ్ముచున్నాఁడను.

సోమనాథుని గురువులు

శ్రియాదేవియ, విష్ణురామిదేవుఁడును సీతనికిఁ దల్లిదండ్రులని యిదివఱకే వ్రాసితిని. ఈతనికిఁ గవితావిద్య నేర్పిన విద్యాగురుఁడు కరస్థలి విశ్వనాథుడు.

“సకృపాత్ముఁడగు కరస్థలి విశ్వనాథు-ప్రకట వరప్రసాదకవిత్వయుతుఁడ.
—బసవపురాణము

“గీ. విమల చిత్ప్రసూర్తి విశ్వేశ్వరమూర్తి, వినయవర్తి భువన వినుతకీర్తి
విభుకరస్థలంబు విశ్వేశుకారుణ్య, జనిత విమలకాన్యశక్తి యుతుండ.”

—అనుభవసారము

ఈతనికి శివదీక్ష. నొసంగిన గురుడు గురులింగార్జుడు—

‘గురులింగవరకరోదర జనితుండ,’ ‘గురులింగతనూజుండ,’ ‘పే రెన్నబడిన
శ్రీబెలిదేవివేమ-నారాధ్యుడను పరమారాధ్యదేవు, మనుమనిశిష్యుండ మద్గురు
లింగ-ఘనకరుణాహస్త గర్భసంభవుండ.’

పయివాక్యములవలన బెలిదేవి వేమనారాధ్యుల మనుమఁ డయిన గురు
లింగార్జుఁ డీతని దీక్షాగురుడని తెలియనగును. సంస్కృతపండితారాధ్య చరి
త్రమునఁగూడ నిట్లేకలదు.

“బెల్దేవి వేమనారాధ్య ప్రశిష్యస్య కృపానిధేః,
గురులింగార్జ్యస్య దయాహస్త గర్భ సముద్భవః.”

‘మనుమఁ’ డనఁగా నాచార్యవంశమున మనుమఁ డని సంస్కృత గ్రంథకర్త
గ్రహించెను. కావుననే ‘ప్రశిష్యస్య’ అనెను.

ఇంకొక గురుడు పోతిదేవర—

‘కట్టకూరి-పోతిదేవర పదాంబుజ పట్టుదుండ’

ఈకట్టకూరి పోతిదేవర యెట్టివాఁడో యెక్కడివాఁడో యెఱుంగరాదు.

సోమనాథుడు పేర్కొన్న సమకాల భక్తులు

చెన్నరాముడు—ఈతఁడు వడగామురామేశుని శిష్యుడు; సోమనాథునికిఁ
బ్రాణసఖుడు. కరస్థలి సోమనాథయ్య—ఈతఁడు పండితారాధ్యుల శిష్యుడు;
శ్రీశైల త్రిపురాంతకవాస్తవ్యుడు. మల్లినాథుడు—రెంటాల మల్లినాథుడు—
ఈతఁడు సీమాలంఘన (పొలమేరదాటరాదను నియమము) వ్రతముగలిగి శ్రీ
శైలముకుమారాచలమునకుఁ దూర్పుదెసను మెట్లకట్టించి యక్కడనే యున్న
వాడు. దోచమాంబ—ఈమె శివున కనుదినము నైదు కరవీరపుష్పములర్పించు
నట్లు వ్రతముపూని యందొక్కనాఁ డొక్కపుష్పము తక్కువకాఁగాఁ దనకన్న
చ్చి శివునిచే మరల బడసి కీర్తి గన్నదట! గోడగి త్రిపురారి—ఈయన మున్నయ

దేవయోగికి శిష్యుడు; నారయకుఁ గుమారుడు; నీలకంఠునికి నన్న గారు; సోమ నాథుని యనుభవసారకృతికిఁ బతి. గొబ్బూరి సంగనామాత్యుడు—ఈతఁడు మండేగ మాధిరాజు (బసవన తండ్రిగాఁడు) శిష్యుడు; గొబ్బూరి కథిపతి; బసవపురాణ కృతిశ్రోత. పాల్కురికి సూరనామాత్యుడు—ఈతఁడు వీరపోలేశ్వరునికి శిష్యుడు; పాల్కురికి సోమనాథునకు ముద్దుమఱుది; పండితారాధ్యచరిత్ర కృతిశ్రోత.

సోమనాథుని కృతులు

పిడుపర్తి బసవన తన బసవపురాణమున సోమనాథుని కృతుల నిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

“నీ. బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యుల, చరితంబు, ననుభవసారమును, జతుర్వేదసార సూక్తులు, సోమనాథభాష్యమ్ము, శ్రీరుద్రభాష్యమ్ము, బసవరగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, శ్రీబసవాభ్య, రగడయు, నద్దురురగడ, చెన్నమల్లు నీనములు, నమస్కారగద్య, వృషాధిపశతకంబు, నక్షరాంక [గము గద్యపద్యముల్, పంచప్రకారగద్య, యష్టకము, పంచకము, నుదాహరణయు నాది యగుకృతుల్ భక్తహితార్థబుద్ధి, జెప్పె నవిభక్తసభలలో జెల్లుచుండు.”

ఇందు బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరితము, అనుభవసారము, చతుర్వేదసారము, చెన్నమల్లు నీనములు, వృషాధిపశతకము, (ఒక) బసవోదాహరణము అనునవి తెల్లకృతులు. సోమనాథభాష్యము (దీనికే బసవరాజీయ మని మాఱుపేరు), రుద్రభాష్యము, అష్టకము, పంచకము, నమస్కారగద్య, అక్షరాంకగద్య, పంచప్రకారగద్య, (ఒక) బసవోదాహరణము, సంస్కృతభాషలో నున్నవి. కడమవి కన్నడమున నున్నవి. వీనిలో రుద్రభాష్య మిప్పుడు గానరాకున్నది. “సోమనాథస్తవమని మఱియొకద్విపదస్తవము తెలుగుభాషలోనే యీ కవివరుని దొకటి గలదు.” అని శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు వ్రాసిరి. అది యోరుంగంటిలో ముదిగొండ శంకరారాధ్యులవారిచేఁ బరిష్కృతమై ముద్రితమైన ‘మోక్షోపాయ’మను పుస్తకమునఁగల సోమనాథస్తవమే యగునేని దానికిఁ గర్త పాల్కురికి సోమనాథుఁ డనుట నిరాధారము. దాని ముగింపిట్లున్నది:—

“భక్తులసంగంబు భక్తసద్గోష్ఠి-భక్తులపదనేన పదపడి చేయ
కరుణ నొసంగవే కైలాసవాస-గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ!”

త ద్రచనము సోమనాథుని రచనమువలె లేదు. తమ్మయ్యగారు పేర్కొన్న
సోమనాథ స్తవ మింకొకటి కలదేమో! సోమనాథుని గ్రంథములనెల్లఁ బఠనపాఠ
నాది ప్రచారమునకుఁ దెచ్చినవాఁడు, తచ్చిష్యపరంపరలోనివాఁడు నగు పిడుపర్తి
బసవన్న యా గ్రంథమును బేర్కొనలేదు.

కర్ణాటకమున సోమేశ్వరశతక మొకటి యీతనికృతిగాఁ జెప్పఁబడునది
గలదు. దోపభూయిష్ఠమగు నాశతకము పాల్కురికి సోమనాథుని కృతిగా విశ్వ
సింహజాలమని కర్ణాటవిద్వాంసు లనుచున్నారు. కర్ణాటకవిచరిత్రకారులును నా
శతకము సోమనాథుని రచనమగుటనుగూర్చి సంశయించిరి. అష్టకములను, పంచక
ములనుగూడఁ బరిగణించిన పిడుపర్తిబసవన యీశతకము సోమనాథుని రచనమే
యగునేని పేర్కొనక విడువఁడు. “సోమేశ్వరా”యని సంభోధనము మకుటముగాఁ
గల యాశతకము సోమనాథుని శిష్యపరంపరలోనివాఁ డితరుఁడు రచియించిన
దయియుండవచ్చును. సోమనాథునిఁ బ్రస్తుతించునది అన్యవాదకోలాహల మని
నామాంతరముగల సోమనాథలింగశతకము గలదు. అదికూడఁ గర్తృనామ రహి
తమే. కొందఱు దానినిగూడ సోమనాథునికృతినిగాఁ దలంచిరి.* అదిపూరఁబాటు.
మఱియుఁ గర్ణాటకవిచరిత్రమున నీతఁడు ‘సహస్రగణనామములు’, ‘శీలసంపాద
నము’ అను కర్ణాటగ్రంథములనుగూడ రచియించినట్లు వ్రాయఁబడెను. పండితా
రాధ్యచరిత్రలో సోమనాథుఁడు గణసహస్రనామ స్తవముఁజేర్చెను. కర్ణాటకపులు
దానిని బేర్కొనుటనుబట్టి కర్ణాటకవిచరిత్రకారు లాగ్రంథము వేఱుగాఁ గర్ణా
టమున రచితమైన ట్లూహించిరి. మఱియుఁ గన్నడకవిచరిత్ర మిట్లు చెప్పచు
న్నది: “భైరవేశ్వరకావ్యపుఁ గథానూత్రరత్నాకరమునఁ నిట్లు గలదు. సోమ
నాథుఁడు జ్యోతిర్మయ శాంభవీజ్ఞాన దీప్తిబోధలోని పరమరహస్యార్థమును సంగ
య్యయను శరణునికి నూటయఱువది వచనములలో సంగ్రహించి యుపదేశిం
చెను.” దీని యాధార్యము మన కెఱుఁగరాదు.

కృతులవివరణము

బసవపురాణము—ఇకముందు దీనిఁగూర్చి విపులముగా వివరణ ముండును.

* కర్ణాటకవిచరిత్ర, దానినిబట్టి కం. వీరేశలింగము పంతులుగారును.

పండితారాధ్యచరిత్రము—ఇందు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని చరిత్రము వర్ణితమయినది. ఇది బసవపురాణమునంటి ద్వీపదకృతి. గ్రంథస్వరూపము నందును, కవితాగౌరవమునందును బసవపురాణముకంటె గొప్పది. బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిని శివభక్తులకథ లిందుఁగలవు. అందుఁ జెప్పఁబడినిది బసవేశ్వర చరిత్ర మిందుఁ గొంత గలదు. గురురాజకవి దీనిని సంస్కృతభాషలోనికిఁ బరివర్తించినాఁడు. అది కొంత ముద్రితమయినది. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు దీనిని బద్ధప్రబంధముగా రచియించినాఁడు. అది నేడు గానరాకున్నది.

చతుర్వేదసారము—ఇందు శివసారమ్యము ప్రతిపాదితమయినది. పండితారాధ్యచరిత్రమునను, సోమనాథభాష్యమునను జెప్పఁబడిన యుక్తులే, ఉదాహృతములయిన శ్రుతిస్మృతిపురాణాదులే యిందును సీసపద్యములలోఁ జక్కఁగాఁ బొందికగాఁ జెప్పఁబడినవి. నాలుగువందల సీసపద్యము లిందు గలవు. ప్రతిపద్యమును బసవసంబోధనముతో ముగియుచున్నది. పండితారాధ్యచరిత్రమున నీకృతి పేర్కొనఁబడినది.

అనుభవసారము—ఇది చిన్నపద్యకృతి; గురుభక్తిమహిమ, శివపూజావిధానము, భక్తలక్షణము, జంగమసేవ, ఇష్టలింగార్పణము, పట్స్థలవివరణము మొదలగు శైవధర్మము లిందుఁ జెలుపఁబడినవి.

చెన్నమల్లుసీసములు—ముప్పదిరెండు సీసపద్యములు. పట్స్థలవైభవమిందుఁ బ్రశంసింపఁబడినది. 'చెన్నమల్లు' అను మకుటముతో సీసపద్యములు ముగియుచున్నవి.

వృషాధిపశతకము—“బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా” అనుమకుటముతో నిందుఁ బ్రతిపద్యమును ముగియుచున్నది. ఈవృత్తశతకమున బసవపురాణకథాసారమెల్లఁగలదు. బసవేశ్వరప్రస్తుతి గలదు. పెక్కుపద్యములు శబ్దచిత్రముగలవి. సంస్కృత ద్రవిడ మణిప్రవాళ కర్ణాట మహారాష్ట్రభాషలపద్యములుగూడ నిందుఁ గలవు.

ఇవి ముద్రితములైన యాంధ్రగ్రంథములు.

బసవోదాహరణము, ఇది యముద్రితము—అది:

శ్రీగురులింగతత్పరుఁ డశేషజగన్నిధి శుద్ధతత్త్వసం
యోగసుఖప్రపూర్తి వృషభోత్తమమూర్తి యుడాత్తక్తిర్ది
న్యాయగమమార్గవర్తి బసవయ్య కృపాంబుధి మాకు భక్తిసం
భోగములం బ్రసాదసుఖభోగములం గరుణించు గావుతఁ.

కళిక: పెండియుఁ ద్రిభువన వినుతినమేతుఁడు
మండిత నద్గణ మహిమోపేతుఁడు
సురుచిరశివసమ సుఖసంధానుఁడు
పరమపరాపర భరితజ్ఞానుఁడు
విదితానందా స్వీత మనస్కుఁడు
నదమలవిపులవి శాలయశస్కుఁడు.

అంతము:

నీవు దయాపయోనిధివి నిన్ను నుతించిన గల్గు భక్తి నీ
చే వరవీరచైవరతి చేకులు నీకయి యిత్తుఁ గబ్బముల్
నీవలనం గృతార్థత జనించును నీకు నమస్కరింతు నా
భావమునందునుండి ననుఁబాయకుమీ బసవయ్య, వేదెడద.

ఇక సంస్కృత గ్రంథములు:

సోమనాథభాష్యము—దీనికే 'బసవరాజీయ' మని నామాంతరము. ఇది
యిర్వదియైదు ప్రకరణములు గలది. శైవసంప్రదాయము లిందు వివరింపఁబడినవి.
ఇందు గాయత్రీమంత్రము శివపరమని నిరూపింపఁబడినది. లింగార్చనా ప్రాధాన్యము
చెప్పఁబడినది. వైదికాచారగర్వణము గానరాదు సరిగదా దానిప్రాధాన్యముగూడ
నిందుఁ బ్రతిపాదితమయినది. శ్రుతిస్మృతిపురాణాగమాలనుండి పెక్కుశ్లోకము
లిం దుద్ధృతములయినవి. హరదత్తాచార్యుల చతుర్వేదతాత్పర్యసంగ్రహ
ముననుండి యిందుఁ బెక్కుశ్లోకము లుదాహృతము లయినవి.

'దుద్రభాష్యము—యజుర్వేదమండలి రుద్రాధ్యాయమున కిది భాష్యములు
యుండును. నేఁ డిది గానరాకున్నది.

ఇహి ముద్రితములు.

ఈ క్రిందిగ్రంథము లముద్రితములు.

అపిచ పురాతననూతనశివగణపాదోదకపరిసదభిషేకః ;
క్షుప్తితవిప్లవప్లవజంగమ లింగసమర్చననిచితవివేకః.

య స్సంగీతనిధి, ర్యమాహు రభవం, యే నాచ్చితం సూన్యతం,
యస్మై స్వస్తి, యత స్తదీయ ముదభూ, ద్యద్వీరశైవవ్రతమ్;
యస్యాపాంగసహోదరీచ కరుణా, యస్మిన్ మహత్వాదికం
న త్వం శ్రీణి జగంతి పాహి బసవామాత్యేశచూడామణే!

శ్రీకంఠోద్భవవేదచోదితలసద్వీరవ్రతప్రక్రియా

సాక్షాచ్ఛ్రవ్యషభాధిపాంశబసవాధీశాయ తస్మై నమః

వ్యవసాయము.....

మఘవత్ప్రసూతపదాబ్జతాయ దాతాయ
విఘనశ్రితయసుఖోద్ధరణాయ శరణాయ;
కుసుమశరరిపుభక్తవృషభాయ వృషభాయ
బసవాయ తే నమస్తే నమస్తే నమః.

సరసనమస్కృతి గద్యం వరపదమఃఖిచితవాక్కువర్ణాభమ్;
అజ్ఞో తర శతకుసుమం రచితం పాల్కురికి సోమనాథేన.

స్వప్తి శ్రీప్రమథాన్వయోత్తమ శిలాదశ్రీమునీంద్రాత్మజ
శ్రీకంఠ ప్రతిబింబమూర్త యనకు శ్రీనందినాథ ప్రభాః
తస్యాంశోద్భవ దంశనాథబసవ శ్రీనామధేయప్రభాః
త్వత్కరుణ్యతరంగితం ఘృయి సదా సంక్షిప్తతా మిశ్నానాం,

జయజయ బసవ శ్రీమన్మహావృషభేంద్రావరావతార నిసహచిత వీర
నూహేశ్వరాచారసార ప్రమథగణాలంకార జగత్ప్రయాధార దేవా! బసవా!

అంతము:

జయశివరంజన, జయభవభంజన, జయకరుణాకర, జయసురభీకర, జయగత
దూషణ, జయఋతభాషణ, జయగుణరాజిత, జయగణపూజిత, జయజయ శ్రీ
బసవదండనాథ నమస్తే.

అక్షరాంకగద్యము—ఆది:

అపిచశివశృంగార, ఆదిపథవిస్తార, ఇహపరసుఖాధార, ఈషణత్రయదూర,
ఉద్ధతగుణోపేత, ఊర్ధ్వరేతోజాత.....

అంతము:

శమితవిషయోద్రిక్త, పడ్వర్గనిర్ముక్త, సహజజంగమభక్త, మారగణహిత
చ్ఛత్ర, శలితకీర్తికళత్ర, తురవిముఖనిజగాత్ర, అక్షరస్తుతిపాత్ర, శివకరజబసవ
దండనాథ నమస్తే.

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంత మకరో దక్ష మాలికామ్;

ప్రసాదీ సోమనాథార్యో బసవస్య కృపానిధేః.

అక్షరాంకశ్లోకములును గలవు.

అష్టోత్తర శతనామగద్యము—ఆది:

శ్రీమద్గురు బసవేశ నమస్తే, సామయభవనిర్నామ నమస్తే,

అంతము:

ఆద్య నమస్తే, వేద్య నమస్తే, తత్త్వ నమస్తే, చిత్త్వ నమస్తే,

భావ నమస్తే, భావి నమస్తే, సద్గురుబసవస్వామి నమస్తే.

వృషభాష్టకము—ఆది:

శ్లో. పక్షీంద్రవాహనతపోబలసాధనీయ

సర్వేశ్వరోల్లసిత వాహనలాల్యమాన!

కాపాలిరూప సముపేత పునీతదృష్టే

శ్రీ వజ్రశృంగ వృషభాధిపతే నమస్తే!

అంతము:

శ్లో. పాల్కుర్కిసోమరచితం వృషభాష్టకం యః

స్తోత్రం శ్రుణోతి పఠతే హరినిశ్చితార్థమ్;

సోఽథాశుయాతి వృషభాధిపతేః స్రసాదా
లబ్ధాద్ విశుద్ధపదభక్తిఫలా దభీష్టమ్.

పంచరత్నములు—అది:

శ్లో. ప్రియతమశివభక్తా బిందునాదానురక్తా
మయి భవ శివయుక్తా హారహీరప్రభాక్తా;
నియమితసకలాంగా నీలకంఠస్రసంగా
నయతు బసవలింగాధీనభక్తిక్రియాంగా.

అంతము:

శ్లో. శ్రీమతే వృషభేంద్రాయ సోమనాథేన ధీమతా,
పంచరత్నం కృతం స్తోత్రం జ్ఞానవైరాగ్యభక్తిదమ్.

బసవాష్టకము—అది:

శ్లో. జయజయ బసవాంశా సత్యసద్భక్తివాసా
జయజయ శివగోత్రా సత్ప్రసాదైకపాత్రా;
జయజయ భవదూరా శాశ్వతై కాంగవీరా
జయజయ బసవాఖ్యా సంవిదాశ్చర్యసాఖ్యా.

అంతము:

శ్లో. బస్వాష్టక మిదంపుణ్యం సర్వపాపహరణశనమ్;
యః పఠే చ్ఛృణోయ ద్వాపి శివలోకే మహీయతే.
కడమ కన్నడ రగడల కాద్యంతములు చూపకుండెదను.

సోమనాథుని పేరగలకృతులు

పిడుపర్తిబసవన పద్యబసవపురాణమును సోమనాథునిపేర సంకీర్తముచేసి
నాడు. దానిగూర్చి యింతకుముందు గొంత ప్రస్తావము జరగెను. అన్యవా
దకోలాహలమని పేరుగల సోమనాథలింగశతక మీతనిపేరనే కలదు. అందు
సోమనాథస్తుతియును, శివపారమ్యప్రతిపాదనమును, మతాంతరగర్హణమును గలవు.
అది కర్ణాటకమునను గలదట. వీరశైవకవులెల్లరు సోమనాథుని స్తుతించిరి.
కర్ణాటకభాషలో వీరశైవకవికృతులు పెక్కులు గలవు. కావునఁ నందుఁ బలు
పురుకపు లీతని బ్రస్తుతించిరి. వీరశైవు లీతని మత ప్రవర్తకులలో బ్రస్తుతిం

తును. ఈతఁడు భృంగీశునియవతారమని పారినమ్మకము. ఈతఁడు బసవేశ్వరునియుఁ బండితారాధ్యునియుఁ జరిత్రముల రచించినట్లే యీతనిచరిత్రమును బాల్కురికి సోమనాథపురాణ మనుపేరఁ గర్ణాట భాషలో విరక్తతొంటెదార్యుఁడనుకవి రచించినాఁడు. ఆతఁడు శ్రీ. ౧౫౬౦ ప్రాంతములవాఁడు.

పాల్కురికి సోమేశ్వర పురాణము—ఇందు సోమనాథునిచరిత్రమును బ్రధానముగాఁ జేసికొని సోమనాథుని సమకాలమువా రగు రెంటాల మల్లినాథుఁడు, పాల్కురికి సూరామాత్యుఁడు మొదలగువారియు, నింకను బ్రాచీనులగు మఱిపెక్కురయుఁ జరిత్రములను, శివలీలలను గ్రంథకర్త వర్ణించినాఁడు. సోమనాథచరిత్ర మిం దల్పముగానే కానవచ్చును. ఉన్నదానిసార మిది:

“సోమనాథుఁడు వేమనారాధ్యవంశమువాఁడు; పాల్కురికి గ్రామవాస్తవ్యుఁడు; గురులింగార్యునకు మంగళాంబకుఁ బుత్రుఁడు (ఈతఁడుదీక్షావంశమునఁ దలిదండ్రులపేళ్లు చెప్పినాఁడు.) ఓరుగంటిప్రతాపరుద్రునిచే నారాధితుఁ డయినాఁడు. (పిడువ రిబసవన చెప్పినకథనెల్ల నీతఁడును జెప్పినాఁడు). అప్పుడు చక్రపాణి రంగనాథుఁడను వైష్ణవునితో సోమనాథునకు మతవిషయమునఁ దగవు వాటిల్లెను. అతైవుని దర్శింపఁడుగాన సోమనాథుఁడు తెరచాటుననుండి వాదము చేయ నంగీకరించెను. కాని యావైష్ణవుని జయించుటకు సోమనాథునిపుత్రుఁడగు చతుర్ముఖబసవేశ్వరుఁడే తలపడెను. వా రిద్వరకును గొప్పవాదము జరగెను. రంగనాథుఁ డోడిపోయెను; పరాజయ దఃఖము తో నారంగనాథుఁడు శ్రీశైలచుర్రముననే తిరిగిపోయెను. శ్రీశైలమల్లికార్జునునిఁ జూడక ద్వేషబుద్ధితోడనే యరిగెను. ఆశివద్వేషముచే నాతనికి గన్నులు గ్రుడ్డివయ్యెను. అహోబలమున కరిగి యాతఁడు సరసింహస్వామిని బ్రార్థించెను. ఆస్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్యబోధమును బడసి లజ్జతుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి మల్లికార్జునుఁ బ్రార్థించెను. ఒక్కకన్ను వచ్చెను. పరమానందభరితుఁడై శ్రీశైలమల్లికార్జునుని బహువిధములఁ బ్రస్తుతించెను. పదపడి పాలు కురికికి వచ్చి సోమనాథుని దర్శించి యపచారము తుమింపఁ బ్రార్థించెను. సోమనాథుఁ డనుగ్రహించెను. రెండవకన్నును వచ్చెను. రంగనాథుఁడు వైవదీ తునొసఁగుమని సోమనాథునిఁ బ్రార్థించెను. పుత్రుఁడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుని చేత సోమనాథుఁ డాతని శివదీక్షితుని జేయించెను. రంగనాథుఁ డప్పుడు వీరభద్ర

వీజయ శరభచరిత్రాదులను రచించి గురుపాదముల కర్పించెను. తరువాత సోమనాథుడు కర్ణాటదేశమునఁ గలిక మను నగ్రహారమునకుఁ బోయి సమాధి స్థుడై లింగైక్య ముచెను.

ఇందుఁ బ్రధానము, నపూర్వముగాఁ గానవచ్చునది చక్రపాణిరంగనాథుని విషయము.

ఈపాల్కురికి సోమనాథపురాణమే కాక కర్ణాటకృతి యగు గురురాజ చరిత్రముగూడ సీచక్రపాణిరంగనాథునిచరిత్రమును జెప్పుచున్నది. ఈ తొంటె దార్యకవి చెప్పినట్టే యాగురురాజచరిత్రకర్త సిద్ధనంజేశకవియు రంగనాథుని యోటమిని జెప్పినాడు. 'వీరభద్రవిజయము' 'శరభలీల' యను గ్రంథములనే కాక యాతఁడు శ్రీగిరినాథవిక్రమ మని యేనూఱు సీనఁద్యముల తెలుఁగు గ్రంథ మునుగూడ రచించెనట! దానినే సంస్కృతమునఁ గూడ రచించెనట! ఆకవి యిట్లు చెప్పుచున్నాడు:

శ్రీశైలభర్తకును సీనంబులేనూఱు
లేనఁద్యంగ శెంటుసావిరగళుం
భాసురదండకం సాహస్ర తారావళియు నాల్కు లయగ్రాహియు
ఆశతకకన్యత్తగళు దోధకం సావిరపు
భాసురదతోటకం నూఱు రగళెగ శేడు
భాషిసిద మత్తకోకిల మూఱు సాసిరం గీతియం తాఱునూఱు.
సరసమంజెర వెంటు కందంగ శైనూఱు
వీరచిసిదకృతియు మూవత్తాఱు గద్యగళు
నిరువ మూవత్తాఱు పుభయశతకం వొప్పు మిగిలు సర్వేశనిమగె.

ఈతని తెలుఁగుకృతియగు శ్రీగిరినాథవిక్రమముగాని, తక్కిన కర్ణాట కృతులుగాని నేడు గానరాకున్నవి. కాని యీతనికృతియే యనఁదగినదిగా నయ నరగడ'యని నామాంతరముగలది 'శివభక్తిదీపిక'యనుకృతి కలదు. పరిశీలించఁగా నాకృతి సోమనాథపురాణ గురురాజచరిత్రములు చెప్పినకథ నే నిరూపించునదిగాఁ గానవచ్చినది. ఆకృతిలోని పట్టులను గొన్నింటిని జూపుచున్నాడను. అదికొన్ని వందలచరణములుగల రగడ.

౪. శ్రీపార్వతీశుఁ బూడక

పాపాత్ముఁడ నగుచుఁబోవఁ బథమునఁ జక్షుల్

దీపించు దృష్టి దొలఁగిన

శ్రీపతి నడుగంగఁజెప్పె శివుఁ గర్తనుగా.

రగడ: శ్రీశైలవల్లభుని శిఖరంబుఁ బూడగంటి

కాశీపురాధీశు గౌరీశుఁ బూడగంటి

మహిమోష్ఠ శ్రీశైలమహిమ నేఁ బూడగంటి,

బహువేద శాస్త్రముల్ ప్రణతిసేయుటఁగంటి

భూలోకకైలాస పురమనఁగఁ గనుఁగొంటి

ఫాలాక్షుఁ డిచ్చోటఁ బాయకుండుటఁగంటి

ధృతిఁ దూర్పుమొగసాలఁ ద్రిపురాంతకముఁ గంటి

* * *

పర్వతలింగంబుఁ బ్రాణేశుఁ డని కంటి

పర్వతేశ్వరుహృదయ పద్మనిలయునిఁ గంటి

* * *

భక్తు లప్రతిహతప్రతిభమతులని కంటి

భక్తులకుఁ బ్రత్యర్థిపరులు లేరనికంటి

భక్తు లాపదలచేఁ బట్టుపడరని కంటి

* * *

శివభక్తిదూషకులు చిరపాపులని కంటి

శివభక్తిదూషకులు చెడిపోదురని కంటి

* * *

త్రిభువనము భక్తులకుఁ దృణకణంబని కంటి

సభలందు భక్తులకు జయవాదమని కంటి

* * *

గౌరీశుఁడే సర్వకర్తగాఁ బూడగంటి.

కారుణ్యమున శివుఁడు గనిపించెనని కంటి

* * *

బహుపాపములు నన్నుఁ బట్టువిడుచుట గంటి
 నయముగా నయనములు నాకీయఁ బాడగంటి
 భయభక్తులను భర్గపాదములు పాడగంటి
 నిది పుణ్యమని కంటి నిది గణ్యమని కంటి
 నిది యోగమని కంటి నిది భోగమని కంటి
 నిది ధర్మమని కంటి నిది మర్మమని కంటి
 నిది నిత్యమని కంటి నిది సత్యమని కంటి
 నింక శ్రీగిరిజేర నేఁ గందునని కంటి
 శంకరుని కృపవడయు సమయ మిదియని కంటి
 నింక నాయెత్తు కృతు లిత్తునని పాడగంటి
 నింకఁ గృతీసెప్ప నాకేమి భరమనికంటి
 వడిఁ గృతుల్ నాయెత్తు వచ్చునని పాడగంటి
 తనర శ్రీరంగకవి చాతయని పాడగంటి
 భువిలోపలఁ బ్రసిద్ధపుణ్యుడని పాడగంటి.”

* * *

సోమనాథపురాణ గురురాజచరిత్రములందు రంగనాథుడని పేరుండఁగా
 నీ రగడలో ‘శ్రీరంగకవి’ యని పేరున్నది. రెండు నొక్కనిపేళ్లే కావచ్చును;
 ఇది వైష్ణవము వీడినతర్వాతిపేరు గావచ్చును. మల్లికార్జునస్వామిని దర్శింపక
 పోవుటచేఁ గనులుపోవుట, అట్లు పోవుటకుఁ గారణ మడుగఁగా శ్రీపతి
 (అహోబలస్థసింహుడు) శివుడే కర్తయని తెలుపుట కృత్యాదిపద్యమునఁ
 గలదు. సభలందు భక్తులు జయించుట, శివానుగ్రహమునఁ బోయినకన్నులు
 మరలవచ్చుట రగడలోఁగలదు.

నుఱిక్కిన్ని గాథలు

మఱియు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోని స్థానికచరిత్ర ములందును గర్ణాట
 కవిచరిత్రమునను గూడ నీక్రిందివిషయములు గలవు:

సోమనాథుఁ డోరుఁగంటిలో నుండఁగాఁ బెరుగుకురికిశాస్త్రి, నేతికురికి
 శాస్త్రియని యిర్వ రాతనితో వివదించిరట; పాలకురికిలోనుండి వచ్చినవారే

గదా పెరుగుకురికి నేతికురికి శాస్త్రులని యవహేళనముచేసి సోమనాథుడు వారిని జయించెనట!

గణపుర ప్రభువయిన జగదేశమల్లునిచే సోమనాథుడు లింగముద్రతోఁ గొంతభూమిని బడసెనట.

సోమనాథుని నిష్ఠలు, నియమములు

ఈతఁడు చతుష్షష్ఠీలనంగన్నుఁ డని పలువురు చెప్పిరి. చతుష్షష్ఠీలముల వినరణమున కిది చోటుగాదు. 'భవిజన దర్శన స్వర్గ నాలాప వివిధ దానాదాన విషయదూరగుఁడ'నని యీతఁడు చెప్పుకొన్నాఁడు. శైవేతరుల (భవుల) మొగములఁ జూడమని శైవులును, వైష్ణవేతరుల మొగములఁ జూడమని వైష్ణవులును సతములు పూనుట గలదు! అట్టివారు నేఁడు నున్నారు!

సోమనాథునివైదుష్యము

సోమనాథునిపాండిత్యవిశేషము చతుర్వేదసారమునను, పండితారాధ్యచరిత్రమునను, బసవరాజీయము (సోమనాథభాష్యము) నను గాననగును. వేదములనుండి, పురాణములనుండి శివసారమ్యప్రతిపాదకము లయినవాక్యముల నీతఁడు హెచ్చుగాఁ జూపినాఁడు. వేదములు, వేదభాష్యములు (కొన్నిచోట్ల వేదభాష్యముల ప్రతీకముల నిచ్చినాఁడు. ఆభాష్యము లెవ్వరినో? విద్యారణ్యభాష్య మప్పటికి పుట్టలేదుగదా!), పూర్వోత్తరమీమాంసలు పురాణములు మొదలుగా మతాచారవిధులకు సంబంధించిన సంస్కృత గ్రంథములనెల్ల నీతఁడు శోధించినాఁడు. శైవమతవ్యాపకులలో నాంధ్రులలో మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు, నీతఁడు గొప్పవిద్వాంసులు. ఇతరమతఖండనాదులపట్టలందు మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు శివతత్త్వసారమునఁ జెప్పినయుక్తులనే యీతఁడు వివరించి తనపండితారాధ్యచరిత్రమునఁ జేర్చినాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు పరమశైవుఁడై శివభక్తిరసామృతసింధువున నోలలాడిన భక్తాగ్రణీయు, గేయకవితావిశారదుఁడును నగును గాని యీ యిరువురంత గొప్పవిద్వాంసుఁడు గాఁడేమో!

పాండిత్య మిట్లుండఁగా నీతఁడు సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటద్రవిడమాహారాష్ట్రభాషలలోఁ గవితఁ జెప్పనేర్చినవాఁడు. సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటభాషలలో

సీతఁడు రచించిన గ్రంథములే కలవు. కాని యీతనిసంస్కృతకవిత యంతరసవంత మయినది గాదు. సంస్కృతవచనరచనయు నంత మేలయినదిగాదు. ఆంధ్ర దేశము నను, ఆంధ్ర వాఙ్మయమునను గడించిన గౌరవమునకంటె సోమనాథుఁడుకర్ణాట దేశమునను, గర్ణాటవాఙ్మయమునను హెచ్చుగౌరవముగడించెను. కాని యీతని కర్ణాటరచనములు నంతగొప్పవిగావు. బసవపురాణపండితారాధ్య చరిత్రలలోఁ బ్రస్తుతులయిన పలువురు భక్తులచరిత్రములు ద్రవిడ మహారాష్ట్ర దేశములందుఁ బ్రఖ్యాతము లయినవి. ఆభాషలలో నాతనికిఁ బరిచితి లేకున్నచో నాయాచరిత్ర ముల నాతఁడు సంధానింపఁజాలక పోవును. బసవపురాణమున నొకచోట ప్రాథ మయిన ద్రావిడకృతినే ప్రపంచించినాఁడు. ఈతని యాంధ్రకవితానైపుణ్యము, ఆంధ్ర భాషాపై శారద్యము, గ్రంథవిమర్శన ప్రకరణమునఁ బ్రస్తుతింతును. ఈతనికిఁ 'దత్తవిద్యాకలాపకవితాసార', 'అన్యవాదకోలాహల', 'ప్రత్యక్షభంగీశావతార, బిరుదములు గలవని కర్ణాటకవి చరిత్ర కారులు న్రాసిరి. ఆంధ్ర గ్రంథములందు బిరుదములు గానరావు. కాని పద్యబసవపురాణము దీతఁడు 'జైనమస్తకవిన్యస్త శాతశూలకలితవిజ్జలతలగుండు గండబిరుదశోభితుఁ' డని ప్రశంసించఁబడినాఁడు.

బసవపురాణము

ఈ గ్రంథము ప్రధానముగా బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రమును జెప్పు చున్నది. బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందినపిదప నల్పకాలమునకే (ముప్పదియేండ్ల కే) రచితమగుటచే నిది తచ్చరిత్రమును దెలుపు సాధనములలో ముఖ్యమయిన దనవచ్చును. బసవేశ్వరుని చరిత్రమును దెలుపునవి, తజ్జీవితకాలమున నేవెలసినవి, శాసనములు మొదలగుసాధనము లింతకంటె బలవంతము లింతవఱకుఁ గానరా లేదు.

ప్రధానముగా నిందు బసవేశ్వరచరిత్రమే వర్ణితమయినను, అనుప్రస క్తములుగా నుపాఖ్యానములుగా నింకను బలువురు భక్తులచరిత్రములు వర్ణితము లయినవి. సోమనాథుఁ డేతద్గ్రంథరచనమునకుఁ గథావస్తుసామగ్రిని గథాకోవి దులగు వృద్ధులవలన నుండియు, బ్రాచీనులగు భక్తులును, బసవేశ్వరుఁడును, జెప్పినపాటలు పదములు మొదలగు గేయరచనములవలననుండియు గ్రహించినట్లు చెప్పకొన్నాఁడు.

అతతబసవపురాతనభక్త-గీతార్థసమితియే మాతృక గాఁగఁ
బూరితంబై యొప్పు పూసలలోన-దారంబుక్రియఁ బురాతనభక్తవితతి
చరితలలోపల సంధిల్ల బసవ-చరిత మేనర్ణింతు సత్కృతి యనఁగ
* * * * *

ప్రస్తుతింపంగ సద్భక్తివిస్ఫురణఁ-బ్రస్తుతికెక్కినబసవని చరితఁ
శెప్పితి భక్తులచే విన్నమాడ్కి-దప్పకుండఁగను యథాశక్తి జేసి."

బసవపురాణము సోమనాథోపజ్ఞ మేయగుటను బయిద్విషదలు స్పష్టపఱు
చుచున్నవి. కాని యీసోమనాథుడే పండితారాధ్యచరిత్రమున రెండుచోట్ల
నిట్లు చెప్పినాడు:—

బసవన్న గీతముల్ వచరించువారు-బసవపురాణమొప్పు జదువువారు
* * * * *

అరుదగు దాసయ్యయఱువత్తుముపుర-చరితంబులనుశ్రీబసవపురాణంబు
నేలలుపెట్టంగ నిపుసాంపారు - శైలిమైగ్రాలుచుఁ జదివెడువారు
చాతుర్య మెనఁగ బసవదండనాథు-గీతంబు లాదిగా గీతాఘ్యులయిన
సకలపురాతన చారుగీతములు-ప్రకటించి ప్రకటించి పాడెడువారు.

పండితారాధ్యచరిత్రము.

ఈ ద్విషదలు పండితారాధ్యులవారు శివరాత్రిమహోత్సవమును శ్రీశై
లమున జరప నేఁగినప్పుడు శ్రీశైల మధిరోహించు భక్తులచేష్టల వర్ణించు
వట్టున నున్నవి. వీనినిబట్టి చూడఁగా బసవపురాణ మాకాలమునకే యున్నట్టు
గా నేర్పడును. సోమనాథుడు, శైవగ్రంథసంచయమునఁ దనబసవపురాణము
పేరుగూడఁ జేర్చుకొనుట నభిలషించియుఁ దనబసవపురాణరచనానంతర మది
శ్రీశైలమధిరోహించు భక్తులచేఁ బఠింపఁబడుచుండుట నభిమానించియుఁ గాల
భోషము గలుగుటను బాటించక యట్లు చెప్పియుండవచ్చును. అంతేకాని పాస్త
భముగా నాకాలమునకు బసవపురాణము పుట్టలేదు.

బసవపురాణమున బసవేశ్వరచరిత్రముగాక మఱి ఘహారాష్ట్రులు,
ఱంధ్రులు, కర్ణాటకులు, ద్రవిడులు సగుభక్తులచరిత్రములుగూడఁ బెక్కులు వర్ణి
తము లయినవి. అం దాంధ్రకర్ణాటమహారాష్ట్ర దేశభక్తులలోఁ బ్రాయికముగాఁ
బలువురు బసవేశ్వరుని సమకాలమువా రగుదురు. ఈవున వారికథలు బసవేశ్వరుని

కథవలెనే వృద్ధశైవులు చెప్పటచేతను, కొన్నిగొన్ని గేయములలో (బసవేశ్వర ప్రభృతులు రచించినవి.) ప్రస్తుతము లగుటచేతను దెలిసికొని పెంపొందించి వర్ణించియుండును. కాని ద్రమిశభక్తులకథలు కొన్ని మిక్కిలి ప్రాచీనము లగుట చేతను, ద్రవిడభాషలో నాకథలు గ్రంథరూపమున రచితములయి యుండుట చేతను, హెచ్చుగా నాకథలే బసవపురాణమున వర్ణితములయియుండుటచేతను, అందును నట్టిద్రవిడభక్తులచరిత్రములను దెలుపునదియు, మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదియనగు 'తిరుత్తోండర్ తొపై' అనుగ్రంథము బసవపురాణమునఁ గొంతప్రపంచితమైయుండుటచేతను సోమనాథుఁ డాకథల నేదేని ద్రవిడగ్రంథముననుండి గ్రహించి తెలిగించినమోయని సందేహింపఁ దగును. బసవపురాణమున వర్ణితములగు ద్రవిడభక్తులచరిత్రములనే వర్ణించు ద్రవిడగ్రంథములలో 'పెరియ పురాణ'మను గ్రంథము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతమయినది. శివభక్తులకథల కది నిధానము. ఆ గ్రంథమునకు ద్రవిడభాషలో గొప్ప గౌరవము గలదు. అది 'శేక్కిళ్వార్' అను శివకవిచే రచితమయినది. ఆతఁడు సోమనాథుని కంటె నించుకపూర్వము. అనపాయుడను కులోత్తుంగచోడుని యానతిచే నదిరచితమయ్యెనని యందుఁ గలదట! రెండవకులోత్తుంగచోడునకే యనపాయుడని పేరుగలదు గావునను, ఆతఁడు క్రీ. 1145 నాటివాఁడుగావునను దత్కృతమయిన పెరియపురాణముననుండి సోమనాథుఁడు కథల గ్రహించియుండఁగూడును. కాని చదివిచూడఁగా నాపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన కథారీతులకును, బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన కథారీతులకును సంబంధ మంతగాఁ గానరాకున్నది. స్థూల దృష్టిచే సోమనాథుఁడు వానిని గ్రహించియుండవచ్చును.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమున నూత్రప్రాయముగాఁ గొండఱు శివభక్తులకథలు చెప్పఁబడినవి. సోమనాథుఁ డాకథలనెల్ల నిండు వివరించినాఁడు. ఇందుఁ దిన్నగా వివరింపకున్నవానిఁ గొన్నింటిని బండితారాధ్యుచరిత్రమునఁ జెప్పినాఁడు. బసవ పండితారాధ్యుచరిత్రములను రచించు ఛలమునఁ బ్రాక్షనభక్తులచరిత్రముల వర్ణించి తనవాక్కును బవిత్రపఱుచుకొరడునని యాతఁడే చెప్పుకొన్నాఁడు. బసవపురాణ రచనమున కించుక ముందుగాఁ (క్రీ. 1165) హరీశ్వరుడను కవిచే గర్భాటకమున 'శివగణదరగళె' యను గ్రంథము రచితమయినది. అందును శివభక్తుల చరిత్రములేవర్ణితము లయినవి.

అదికూడ సీతని గ్రంథరచనమునకుఁ దోడ్పడియుండవచ్చును. మఱియు సంస్కృతమున శివభక్తుల (అఱువదిమూపుర) చరిత్రములు; జెప్పగ్రంథములు గలవు. అవి సోమనాథునికిఁ దర్వాతివి కానిచో వానిని గూడ సీతఁడు చూచి యుండవచ్చును.

బసవపురాణ గౌరవము: దాని పరివర్తనములు

సోమనాథోపజ్ఞముగా వెలసినదైనను బసవపురాణము శైవులలో మతగ్రంథముగా బహుప్రఖ్యాతిని బడసెను. ఆంధ్రదేశముకంటె గర్ణాటదేశమున దీనికి గౌరవము మిక్కిలి యెక్కువ. బసవేశ్వరుఁడు పెంపొందించిన వీరశైవము (దీనిస్వరూపము ముందు తెలియును.) హెచ్చుగాఁ గర్ణాటదేశమునఁ బెంపొందిన గాన తచ్ఛరిత్రమునకుఁగూడ నక్కడ గౌరవమెక్కువ. తనఘనకృతులు తెనుఁగుననే వెలయించినవాఁ డయినను, సోమనాథుఁడుగూడఁ గర్ణాటదేశముననే హెచ్చుగా గౌరవముఁ బడసెను. ఆంధ్రదేశమునఁగూడ నారాధ్యబ్రహ్మణుల కంటె వీరశైవులగు జంగములు లింగబలిజెలు మొదలగువారు దీనిని మిక్కిలి గౌరవముతో నారాధింతురు. శుభాశుభసమయములం దీగ్రంథమును వారు పారాయణము చేయుచుందురు. ఇందలి యుపాఖ్యానము లనేకప్రబంధములుగా నితరకవులచే రచితములగుటేకాక యీగ్రంథమే యనేకకవులచే ననేకవిధరచనలతో ననేకభాషలలోనికిఁ బరివర్తితమయినది. కర్ణాటకమున భీమకవి దీనిని పట్పదివృత్తములలో ముక్కకుముక్కగాఁ బరివర్తించెను. రాఘవాంకకవివృషభేంద్రవిజయ' మనుపేర వృత్తములలో రచియించెను. ఇంకను గన్నడమునఁ బెక్కుగ్రంథములు గలవు. సోమనాథుని తెలుఁగుకృతిని, భీమన కర్ణాటకకృతిని ననుసరించి యరవమున నొకకవి బసవపురాణమును బద్యకృతిగా రచియించెను.

తెలుఁగునఁ బిడుపర్తి బసవన పద్యకృతిగాక యింకను బెక్కులు బసవపురాణములు గలవు. బెజవాడవాస్తవ్యుఁడు, శ్రీఃపతి పండితారాధ్య సింహాననారూఢుఁడు నగు మహాదేవారాధ్యుఁ డొక బసవపురాణమును, బద్యకృతిని రచియించెను. మఱియు నాపస్తంబసూత్రుఁడు, హరితనగోత్రుఁడు నగు తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి వేటొక బసవపురాణమును బద్యకృతినే రచియించెను. ద్విపదలుగా, యక్షగానములుగా బసవపురాణమును రచియించినవారింకను బెక్కురు గలరు. బసవపురాణము సంస్కృతమునకుఁ గూడఁ బరివర్తిత

మైనది. కాని యాసంస్కృత గ్రంథమునుజూచి పలువు రది మిక్కిలి ప్రాచీనమై దనియు, దానిబట్టియే భాషాగ్రంథములు పుట్టిననియు, నది వ్యాసప్రణీతమనియు భ్రమింతురు. ఆగ్రంథమం దట్లే కలదు. గద్య మిట్లున్నది:

“ఇతిశ్రీ బాదరాయణమహర్షి ప్రణేతే శ్రీబసవేశ్వర పురాణే స్వరూప గ్రంథే పరమరహస్యే స్కందాగస్త్య సంవాదే త్రివత్సారిం శ్లోఽధ్యాయః.”

ఇది ప్రాచీనమయినదిగాని వ్యాసప్రణీతముగాని కాదనియుఁ గృష్ణామండలమందలి యేలూరిలోఁ గాపురమున్న వారు కందుకూరివారు దీనిని చెనుఁగు బసవ పురాణమునుబట్టి సంస్కృతమునకుఁ బరివర్తింపఁజేసిననియు దానిలోని ద్వివత్సారింశాధ్యాయమందలి కథనుబట్టి మనము గ్రహింపవచ్చును. అం దిట్లున్నది:—

“కృష్ణాగోదావరీనదుల నడిమిదేశమున హేలాపుర (ఇది యేలూరికిటీవలి వారు పెట్టిన నేరు) మని నగరముగలదు. ఆనగరమున ‘వేరలింగ’మని నీతిశాస్త్ర విశారదుఁ డొకఁడు పుట్టఁగలఁడు. ఆతఁడు లింగధారి; శివార్చనపరుఁడు. ఆయన భార్య వీరమ్మ. వారికి అమృతలింగమని కుమారుఁడు పుట్టును. ఆతఁడు శ్రీశైలమందు మల్లికార్జునదేవునిగూర్చి తపమాచరించును. మల్లికార్జునస్వామి వ్రత్యక్షమై నీకుఁ బుట్టఁడనుగాఁ బుట్టుదునని వరమిచ్చును. అట్లే పుట్టును. ఆతనిపేరు మల్లికార్జునుఁడే. ఆతఁడు మహాప్రాజ్ఞుఁడు; లింగార్చన వ్రతుఁడు. ఆయన జ్యేష్ఠ పత్ని గురవమ్మ. వారికి వీరలింగమని కొడుకు పుట్టును. తర్వాత అమృతలింగము వీరేశ్వరుఁడు, సాక్షేశుఁడు, మూర్తిరాజు, కూడలిసంగయ్య అనువారుజనింతురు. పిదప నొకనాఁడు స్వప్నమున పాలంకి సదాశివుఁడను తమ గురువు రూఁముతో శివుఁడు వ్రత్యక్షమై మల్లికార్జునున కిట్లు చెప్పెను. “నీగర్భమున నొక బసవేశ్వరుఁడు జన్మించును. ఆతనికి బసవేశ్వరుఁడని పేరిడుము. మీకు గురువయినపాలంకి సదాశివాఖ్యుఁడగు నాచే నీపుత్రులందఱకు లింగధారణముఁజేయింపుము” అని. ఆస్వప్నముచొప్పుననే కొన్నాళ్ల కాలానికి గుమారుఁడు కలుగును. ఆతనికి బసవేశ్వరుఁడని పేరిడుదురు. వారియింటిపేరు కందుకూరివారు. ఆతఁడు మహావిద్వాంసుఁడు, మహాదాత, అనేక రాజసమ్మానితుఁడు నగును. ఆతనికి గంగమ్మయని వీరమ్మయని యిద్వరు భార్యలగుదురు. అందు వీరాంబా బసవేశ్వరులయోగము గౌరీశంకరులయోగమువలె శాశ్వతమైవెలయును” అని యాయధ్యాయము కథాసారము.

* ఇది నాగరాక్షరములతో ముద్రితమయినది.

ఏలూరిలో కందుకూరివారని ప్రఖ్యాతులగు నారాధ్యబ్రాహ్మణులు నేడు నున్నారు. అత్తలూరిపాళకవి చెన్న బసవ పురాణమును గృతినందినవా రాయింటి వారే. సోమనాథునిద్వీపద బసవపురాణము నింతకుముందుఁ జక్కఁగా నచ్చునఁ గూర్చించినవా రావంశమువారే. ఆ గ్రంథముచివర వారు తమవంశావళినిగూడఁ జేర్చిరి. ఈసంస్కృతబసవపురాణమున వర్ణితుఁడగు బసవేశ్వరుని నావంశావళిని బట్టి గుర్తించునగును.

శంకరకవికృతిగా సంస్కృతబసవపురాణమును గర్ణాటకవి చరిత్ర పేర్కొనుచున్నది. అది యిదిగాక వేటొకటికావచ్చును. ఏ లనగా నిదివ్యాసప్రణీతమని కలదు.

బసవేశ్వర చరిత్రము

[బసవపురాణమునుబట్టి]

శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమభాగమునఁ గర్ణాటదేశమున హింగుళేశ్వరభాగ వాటియను నగ్రహారముగలదు. (ఇది యిప్పటిబిజపూరుజిల్లాలో నున్నది.) అందు మండఁగ మాదిరాజును బ్రాహ్మణుఁడు గలఁడు. ఆయనభార్య మాదాంబ. నందీశ్వరుఁ డామెగర్భమునఁ బుత్రుఁడై జనించెను. ఆబాలుని జననవేళకుఁ గూడలి సంగమేశ్వరదేవుఁడు తాపనవేషమున వచ్చి లింగానర్చిత మాతనికిఁ గుడుపవలదని మాదాంబకు బోధించినెను. తల్లిదండ్రులు బసవఁడని యాశిశువునకుఁ బేరిడిరి. గర్భాష్టమవర్షమున నాతనికిఁ దండ్రి యుపనయనముచేయ యత్నించెను. భక్తివేటు, బ్రాహ్మ్యమువేటు గావున భక్తుఁ డగు తనకు బ్రాహ్మ్య మక్కఱ లేదని చెప్పి తండ్రితో వాదించి బసవన యుపనయనముచేసికొనఁడయ్యెను. తలిదండ్రులతో వేర్పడి తనసహోదరి నాగమాంబతో నాతఁ డిలువీడి వెలికిజేరెను. మాదాంబసోదరుఁడును, కళ్యాణకటకమునేలుచున్న బిజ్జలుని దండనాయకుఁడును నగు బలదేవుఁడు వారి నాదరించెను. భవిష్యత్ క నీయనని పూనిక గల్గియున్నవాఁడు గావున నాబలదేవదండనాయకుఁడు తనకూతురగు గంగాంబను బసవని కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. ఆమితపెండ్లికి లోకు లాశ్చర్యమందిరి. పిదప బసవన్న, గంగాంబ, నాగాంబ మువ్వరును గూడలిసంగమేశ్వరుని దర్శింప నేగిరి. సంగయదేవుఁడు మునుపటివిధమునఁ దాపనవేషముతో గుడిముందు ప్రత్యక్షమయ్యెను. బసవన యారాధించెను. శివభక్తులడుశ్చరిత్రములు మేలుగానే

గ్రహింపుమనియు, శత్రులయినను లింగవంతులను మిత్రులనుగానే చూడుమనియు ప్రాణాపాయము వచ్చినను బూనిన వ్రతము విడువకుమనియు, భక్తులజాతుల విచారింపకుమనియు, శివద్వేషులను జంపుమనియు, వేదశాస్త్రార్థసంపాదితమైన భక్తిని లోకమున నెలకొల్పుమనియు,—ఇత్యాది విధముల సంగయదేవుడు బసవనికి హితోపదేశము చేసి గుడిసొచ్చి యంతర్ధానమయ్యెను. భక్తులెల్లరు నబ్రమంది బసవనను బ్రస్తుతించిరి.

బలదేవదండనాయకుడు శివలోకమున కేగెను. ఆతనిదండనాయకపదమును బిజ్జలుడు బసవని కొనఁగెను. బసవన కశ్యాణకటకమునకుఁ జేరెను. ఆతని యాదరువున నసంఖ్యాకులుగా శివభక్తులు కశ్యాణమునకుఁ జేరుచుండిరి. అప్పుడు కశ్యాణముననున్న శివభక్తులసంఖ్య లక్షయు నెనుఁబదివేలని పండితారాధ్యచరితమందుగలదు. మిడజంగమములే పండ్రెండువే లుండెడువారట! ఇందఱు కును బసవన యీస్థితార్థములు సంఘటించుచుండెడివాడు. బసవనసోదరియగు నాగాంబకుఁ జెన్న బసవన్న యని కొడుకు గల్గెను. ఆతఁడు బసవనతర్వాత బసవన యంతవాడు. మేనమామ నాతఁ డెంతయు నారాధించుచు శిష్యుడై యాతనియాజ్ఞలో మెలఁగుచుండెను.

అల్లమప్రభువను శైవాచార్యుఁ డొకనాఁడు బసవనియింటికి వచ్చెను. బసవన యామహానీయునకు విందువెట్టెను. ఆతఁడు బసవనికి బెక్కువరము లొనఁగెను. అప్పటనుండి బసవన యనేకాద్భుతకృత్యములఁ జేయఁజొచ్చెను.

ఒకనాఁడు దొంగటికము చేయుటకయి కొందఱు దొంగలు భక్తులువోలె వంగకాయలు లింగములుగాఁ గట్టుకొని బసవనయింటికిరుదెంచిరి. బసవనచూచి వారిని గుర్తించి దయచేయుడని యాహ్వానించి “లింగభక్తులు గానివారు నాయులు సారరాదుగాన మీరు మాహేశ్వరులే. లింగార్చనలు నేయుఁ” డని వేఁడెను. దొంగలు జడిసి కూర్చుండిరి. బసవన వారికి వాంఛితార్థ మొనఁగెను. వారిమెడలోని వంగకాయలు నిజముగా లింగము లయ్యెను.

ఒకభక్తుడు బసవనికడకువచ్చి నిత్యలింగార్చనమున ముగ్గువెట్టుటకుగాను పదిపుట్లముత్తెములు కావలె ననఁగా బసవన చూచిన మాత్రనే జొన్నలరాశి ముత్యములుగా మఱెను. దాని నాభక్తున కొనఁగెను. ఈవిధముగా నెడలేక శివభక్తుల కాతఁడు దానమునేయుచుండుట నెఱిగి సంగయదేవుఁ డొకనాఁడు

జంగమరూపమునవచ్చి 'నాకు మూడవక న్నొనగ'మనికోరెను. లింగపసాయితమను ఖడ్గమునుబూని 'నీమాయ నేనెఱుంగనా? యిదెచూచుకొ'మ్మని యద్దమున నాయనకు ముక్కన్నుఁ జూపెను. లజ్జించి సంగయదేవుఁడు మాయమయ్యెను. 'ఇసీ! పాటిపోయితివా? వారు వీరు వలె నిన్ను, నేను వరమడుగువాడ ననుకొంటివా? నీభక్తు లారగింపఁగా మిగిలిన ప్రసాదమే కలకాలము నాకుఁ గలదు. నీ కేమైనవలయునేని కోరుము; నేనొనఁగెదను. మాటతప్పవాడనుగాను; నీయాన! నీప్రమథులయాన!' యని గద్దించి యాదేవు నోడించి బసవన గెలిచెను.

ఒకనాఁడు బిజ్జలునికొల్వునఁ గూర్చుండి వ్యవహారము నడపుచు బసవన నడుమ ననందర్భముగా "వెఱవకు వెఱవకు" మనుచుఁ గడువఁ బైకెత్తువిధమునఁ జేతులు పైకెత్తెను. బిజ్జలుఁడు నవ్వి! 'ఏమయా నీకు భక్తిరసము తలకెక్కెనా? శైవపుఁబిచ్చి యెత్తెనా? అదియేమి అట్లనందర్భముగా మాటాడితివి? చేతులెత్తితివి?' అని యడిగెను. 'శ్రీపురాంతకునిగుడికిఁ దూర్పున (ఇది కళ్యాణ కటకమునఁ గలదే.) గపిలేశ్వరమున నొకతపస్వి యనుదినము నాఱుపుట్లపాలతో శివు నభిషేకించుచున్నాఁడు. ఆపాలు వీధివీధులను గాలువలుగట్టి పాఱుచున్నవి. చల్లమ్ము గొల్లది యొకరై నెత్తిపైఁ గడువఁబెట్టుకొని యటపోవుచుఁ గాలుజాఱి పడఁబోవుచు "బసవయ్యా" అని పిలిచెను. ఆమెకుఁ దోడ్పడితిని. ఆగొల్లదాని రూపిట్టిది; దాని యిల్లిట్టిది; విచారించి కనుఁగొనుము' అనెను. రాజు విచారింపగా నది యట్లే జరగినట్టు తెలిసెను. అబ్బురమంది రాజు బసవన నారాధించెను.

సొన్నలికపురమున శ్రీశైలమల్లికార్జునిని వెలయించి లక్షతోంబదివేల శివలింగములఁ బ్రతిష్ఠించి మర్త్యములోని యన్న పాపముల ముట్టక, సహజమకుటము, నొసలికన్నుగలిగి, మేనినీడ, అడుగుబాడ, గానరాకుండఁగైలాసముదాఁకఁ జరించువానిని సిద్ధరామయ్య యను మహనీయుని నడిగి యొకప్పుడు శివభక్తులు కొందఱు బసవన యిహముననేకాక శివలోకముననుగూడఁ గానవచ్చుట నెఱిగిరి.

మిండజంగముల మిండఱికపు ముచ్చటకుఁగాను బొక్కనమునఁగల ధనమెల్ల బసవన పెచ్చపెట్టుచుండఁగా నుద్యోగులు బిజ్జలున కెఱిగించిరి. బిజ్జలుఁడు బసవనిఁ బిలిచి 'యట్లుచేయుట పాడియా' యని యడిగెను. 'ఒడయల సొమ్మె యొడయల కిచ్చితఁగొని మీధనముగా'దని బసవన యనెను. లెక్కలు చూపెను.

బొక్కనపుడౌశములు దెఱచి చూచుకొమ్మనెను. చూడఁగా లెక్కకు మిక్కిలియై బొక్కనమున ధనముండెను. బిజ్జలుఁడు నివ్వెఱచెందెను.

బసవనభార్య గంగాంబ కట్టుకొనిన చీరఁ దెచ్చియిచ్చినఁ గాని చేరనియ్య నని వేశ్య యొకమిండజంగమున కానవెట్టఁగా నాతఁడు వచ్చి యడిగినంతనే బసవన తనభార్యచేత నాచీర నిప్పించెను. ఇట్లు పలువురు మిండజంగములకు వాంఛితార్థము లొడఁగూర్చెను.

జాతిభేదముఁ బాటించక బసవన భక్తులయినచో మాలమాదిగలనుగూడ నారాధించుచుండెను. వారు కుడిచి డించిన యుచ్చిష్టమును భుజించుచుండెను. వారితోఁజేయిచెయిగలపి తిరుగుచుండెను. ఇదినయిషఁజాలక రాజపురోహితులు రాజుతో విన్నవించిరి. 'కళ్యాణకటక మెల్ల బసవనిమూలమునఁ జెడుచున్నది. వర్ణాశ్రమధర్మము లిఁక నిలుచునట్లులేవు. ఆతఁడు మాలమాదిగలతో భుజించుచు న్నాడు; మరల సీనగరిలోనికి మర్యాదగా వచ్చుచున్నాడు. శివనాగుమయ్య యనుమాలనితో నిష్పడు దిరుగుచున్నాడు చూడు' మని యాతనికిఁ జూపిరి. రాజు కోపించెను. బసవన వాదించెను. వీరమాహేశ్వరులకు జాతిభేదము పరికింపరా దనెను. బ్రాహ్మణులకంటె, భక్తులే యధికు లనెను. శివనాగుమయ్య హస్తమునుబట్టి యొత్తి దాననుండి పాలు చిమ్మి రేఁగుటను బిజ్జలాదులకుఁజూపెను. బ్రాహ్మణు లోడిపోయిరి. బసవనివాదమునకు లోఁగి బిజ్జలుఁడు శివనాగుమయ్యకు మ్రొక్కెను. ఏనుఁగు నెక్కించి యూరేఁగించి బసవయ్య శివనాగుమయ్యను దన యింటికిఁ గొంపోయెను.

* కళ్యాణపురమున నష్ట డీపేళ్ల వారు భక్తు లుండిరి:—

కళ్యాణపురమున బసవనిబలగమును జూచి శివార్చకులు, పాశుపతులు మొదలగువా రనేకు లంతకు ముందు లింగము లేనివా రయినను నష్టడు లింగ పంతులయి వీరమాహేశ్వరులు కాఁజొచ్చిరి. అంతకుముందు శివాలయములందు దేవలకులు బోయలకు శివప్రసాద మొసఁగుచుండెడివారు. బసవన్న మతము వచ్చినతర్వాత వారు శివప్రసాదమును దామే భుజింపఁజొచ్చిరి. బోయల కియ్య రయిరి. పెద్దతగ వేర్పడెను. బోయలు బిజ్జలుని దర్శించి మొఱవెట్టుకొనిరి. బిజ్జలుఁ

* బసవ. ౨౨౪ పుట చూడు.

డిదియేమి యన్యాయమని బసవని బిలిచి యడిగెను. బసవన వాదించెను. “శైవులవలనఁ బ్రసాదము బోయలకుఁ బోవచ్చునుగాని వీరమాహేశ్వరులవలన బోయలకుఁ జెల్లఁగూడ” దనెను. “కాదందురేని, నేను సంగమేశ్వర దేవునకు నేడు విష మర్పింతును. బోయ లారగింతురుగా” కనెను. “వివిధపక్వాన్నము లారగింప మీరును, విషమారగింప మేమునా” యని బోయలు మొఱవెట్టిరి. “శివున కర్పించి వినము బసవన యారగించునది. ఆతఁడు చావకున్న నికమీదఁ బ్రసాదము మా కక్కఱలేదు. చచ్చిన మాకీయవలయు” నని బోయలనిరి. బిజ్జలుఁ డంగీకరించెను. బసవన్న యట్లే సంగయదేవునకు విషమై వేద్యమువెట్టి తానును దక్కినభక్తులు నారగించిరి. బోయలు తగవు విడిచి శరణాగతులయిరి. బసవఁ డనుగ్రహించెను.

జగదేవుఁ డను దండనాయకుఁడు (ఈతఁడును బసవనగోష్ఠిలోనివాఁడేకాని యప్పటి కింకను, వర్ణాశ్రమధర్మముల విడనాడలేదు) తనయింట శుభకార్యముఁ జేసికొనుచు, బసవన్నను భోజనమునకు రమ్మని ప్రార్థించెను. ఆతఁడు శరణులరాక కోర్వఁగలవేని వత్తు ననెను. జగదేవుఁడు వంటకము కాఁగానే బసవన రాకకుఁ బూర్వమే బ్రాహ్మణసమారాధనము గావింపజూచ్చెను. పరిచారకుఁ డొకఁ డీవార్త బసవనకుఁ జెప్పెను. ఆతఁడు గోపించి తాను భోజనమునకుఁ బోవకుండెను. తర్వాత నాజగదేవుఁడు బసవనను బిలుచుకొనిపో వచ్చెను. బసవన తెర యడ్డము గట్టించెను. భక్తజనాళినుండి తొలఁగిపొమ్మని జగదేవునిఁ దెగఁడెను. “ఈశ్వరభక్తుఁడవై యుడి కర్మచండాలురతోఁ గలసి కుడిచి తివి; పాపివి; పో పా” మృనెను. పెక్కుదెఱుగుల గర్హించెను. జగదేవుఁడు “కర్మ బద్ధుఁడనైతిని; పాపిని. నా కింకఁ బ్రయశ్చిత్తము లేదు. ప్రాణము విడుతును” అని మొఱవెట్టెను. భక్తులయనుమతిని బసవన్న యిట్లు చెప్పెను. “ఇంకఁ గొలఁదిదినములలో నీకళ్యాణకటకమున శివద్రోహము పెంపొందఁగలదు. అప్పుడు శివద్రోహిని జంపుదునని నీ విప్పుడు మాటయిత్తువేని నీ యీతప్పిదమును శివుఁడు మన్నించును.” జగదేవుఁ డందుల కంగీకరించి వీరతాంబూలముఁ గొనెను. బసవన భక్తులతో జగదేవు నింటికిఁబోయి భోజనము చేసెను.

బసవనిమాహాత్మ్య మెఱిగియుఁ గాలము సమీపించుటచేఁ గొన్నాళ్లు సన్నపిదప, బిజ్జలుఁడు బసవమతమునఁ జేరినయల్లయ్య మధుపయ్య లను వారి నిద్రఱును బిలిపించి కారణ మేదో తెలుపకుండనే కన్నులు మెఱికించెను. బస

ననమొదలగువా రింక నీయూర నిలువరాదని నిశ్చయించుకొని జగదేవుని బిలిచి 'యిదిగో, నీబాస చెల్లించుకోవలసిన నమయము వచ్చిన'దనిచెప్పి కల్యాణ కటకము పాడగునట్లు శపించిరి. అప్పుడు మడివాలుమాచయ్య, చౌడరాయడు, ఏకాంతరామయ్య, కిన్నరబ్రహ్మయ్య, కేశిరాజయ్య, కన్నడబ్రహ్మయ్య, కక్కయ్య మొదలగువారితో బసవన కష్టడినంగమేశ్వరమునకేగెను. కటకము పాడుపడెను. అశశకునము లనేకములు దోచెను. జగదేవుడు మల్లయబ్రహ్మయలనువారిర్వురు దోడురాగా నొకనాటిరాత్రి బిజ్జలుని బూడిచి చంపెను. తర్వాత నాతడు దన్ను దా బొడుచుకొని మరణించెను. పిదప బిజ్జలునిబిడ్డలు రాజ్యార్థమై యుద్ధముచేసి మృతి జెందిరి. బసవన కూడలిసంగమేశ్వరమున సంగయదేవునిలో జేరెను.

బసవన చరిత్రము

[చెన్న బసవపురాణమునుబట్టి]

చెన్న బసవపురాణము ప్రధానముగా బసవనమేనట్లుండు చెన్న బసవనిచరిత్రమును దెలుపుచున్నది. కాని బసవనిచరిత్రముగూడ నిందుగలదు. బసవనిచరిత్రమువిషయమున నిది బసవపురాణముతో గొంత వేర్పడుచున్నది. అందు జెప్పబడినకొత్తవిషయములను ముఖ్యభేదములనుమాత్ర మిక్కడజూపుచున్నాడను.

బసవనితోబుట్టువగు నాగమ్మకు జెండ్లి కాలేదు. భర్తలేకయే యామెకు జెన్న బసవన్న పుట్టినాడు. బహుకాలప్రయత్నమున బసవన కక్కయ్యయను భక్తువరుని ప్రసాదమును బడసి దానిని దన యుత్తరీయముకొంగునఁ గట్టికొని యింటికి వచ్చెను. ఆతనిపరోక్షమున నాగమ్మ దానిజూచి కక్కయ్యగారిప్రసాదమును దనకొఱకై నహోదరుండు దాచితెచ్చెనని తలచి యారగించెను ! తర్వాత బసవన దా నారగించుటకై వెదకి నాగమ్మ యారగించుటను దెలిసికొని తన కాభాగ్యము లేకపోయినందుకు జింతిలి తననహోదరిభాగ్యవిశేషమున కబ్బరపడెను ! తత్ప్రసాదాస్వాదమాహత్మ్యముచే నాగమ్మగర్భమునఁ గుమారస్వామి యంశమునఁ జెన్న బసవన్న పుట్టెను ! బసవన్నకంటె మిక్కిలి యందగాఁ డగుటచే నీతనికి జెన్న బసవన్నయన్న పే రేర్పడెను. * బిజ్జలుండు నీల

* బిజ్జలునిసోదరి నీలలోచనయనుదానిని బసవన పెండ్లాడెనని, శివావతారమయిన యల్లమ ప్రభువు కల్యాణము విడిచి క్రితైలమున నరఁటిచెట్టులో లింగైక్యమందె నన్నవార్త విని కూడలి సంగమేశ్వరమున బసవన లింగైక్యమందెనని, అది శక 202లో నని, చెన్న బసవపురాణము చెప్పు

లోచనయని పేరుగలదానిఁ దనచెల్లెని బసవనకిచ్చి పెండ్లి చేసినట్లు చెన్న
బసవపురాణమునఁ గలదని కొందఱు వ్రాసిరి. తెలుఁగు చెన్న బసవపురాణమున
నాకది గానరాలేదు.

బిజ్జలుని జగదేవాదులు చంపినపిదప బిజ్జలునిపుత్రులు మొదలగువారు
కొన్నాళ్లకు బసవనను, చెన్న బసవనను, దదాపులను జంపుటకై దండువెడలిరి.
అప్పటికి బసవన కూడలిసంగమేశ్వరమున సంగయదేవునిలోఁ జొచ్చెను. చెన్న
బసవాదులను వా రరణ్యమధ్యమున నడ్డగించిరి. చెన్న బసవేశ్వరుని మాహాత్మ్య
మున నందు నంధతమనము క్రమ్ముకొనఁగా యాదవులు షరస్పరము పొడుచుకొని
చచ్చినట్లుగా నాసేనయెల్లఁ గొట్టికొనివచ్చెను. పిదప భక్తులతోఁ జెన్న బసవన్న
హుళికపట్టణముఁ జేరి యక్కడిరాజుచే నమ్మానితుఁడై కొన్నాళ్ల కక్కడనే
లింగైక్యమందెను.

బసవనచరిత్రము

[బిజ్జలరాయనిచరిత్రమునుబట్టి]

బిజ్జలుఁడు జైనుఁడు. బసవనకుఁ బద్మావతీయని పేరుగలది తోఁబుట్టువు
గలదు. ఆమెను బిజ్జలుఁడు షర్మిష్ఠిహించెను. పద్మావతీమీఁది వ్యామోహమున
బిజ్జలుఁడు జాగ్రత్తగానక రాజ్యభారమును మంత్రియగు బసవన కప్పగించెను.
మాలలు మాడిగలు మొదలగు తక్కువజాతులవాండ్రకు లింగములుగట్టి
మాహేశ్వరులని పేరుపెట్టి కులమర్యాదలను నదాచారములను వీటిఁబుచ్చి
బసవన గొప్ప సాంఘికవిప్లవము గలిగించెను; రాజప్రాభవమును గుంచించెను;
అకృత్యము లనేకములు గావించెను; జైనులను జంపించెను. బిజ్జలున కీతని
దుష్పరిపాలనము దుస్సహముగా నుండెను. షరస్పరము వారిలో వైమనస్య
మేర్పడెను. కొల్లాపురపు శిలాహారరా జయిన మహామండలేశ్వరుని జయించి
కల్యాణమునకుఁ దిరిగివచ్చుండగా బసవనఁఁపినజంగ మొకఁడు జైనవేషముతో
వచ్చి దర్శించి బసవనకు విషఫల మొసఁగెను. దానిని వాసనచూచి యాతఁడు

చున్నట్లు, ప్లీటు మొదలగువారు వ్రాసిరి. తెలుఁగున బసవపురాణమునఁ గాని, చెన్న బసవపురాణము
నఁగాని యీవిషయములు గానరావు. కన్నడ చెన్న బసవపురాణమున నుండియుండును. తెలుఁగు
చెన్న బసవపురాణకారుఁడు (ఆ త్తలారిపాపకవి) పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమునకు
విరుద్ధములుగానుండు విషయములను గొన్నింటినిగూర్చించి తనకృతిలో వానిని విడిచినట్లున్నాఁడు.

మృతి జెందెను. చనిపోవుచుఁ దనకుమారుఁ డయిన యిమ్మడి బిజ్జలునితో
“బసవనచేయించినపని యిది! కావున వానిని జంపుము” అని చెప్పెను.

బిజ్జలుని తర్వాతఁ దత్పుత్రుఁ డయిన యిమ్మడిబిజ్జలుఁడు రా జయి
బసవన్నను బట్టుకొనుటకయి తనదండనాయకులను నియోగించెను. జంగముల
ననేకులను బాధించెను. కేరళదేశమునకుఁ బారిపోయి బసవన్న యక్కడ
నిమ్మడిబిజ్జలుని పైనికులరాకకు జడిసి బావిలోఁ బడి మృతి జెందెను. ఆతని
భార్య నీలమ్మ విషము తిని చచ్చెను. “మరణాంతాని వైరాణి” గనుక నిమ్మడి
బిజ్జలుఁ డంతతో శాంతుఁడయ్యెను. చెన్న బసవన్న తనమేనమామయగు బసవన్న
కున్న ధనకనకవస్తువాహనాదులను రాజున కిచ్చివేసెను. రా జనుగ్రహింపఁగాఁ
జెన్న బసవన్న రాజమంత్రి యయ్యెను.

ఏది విశ్వాస్యము ?

ఇట్లు బసవనిచరిత్రము మూఁడుగ్రంథములందును భిన్నవిధములతో
నున్నది. వీనిలో విశ్వాస్య మేది యని యిండుక విచారింపఁదగును. బసవపురా
ణము బసవనిలింగైక్యమునకుఁ దర్వాత ముప్పదినలువదియేండ్లకు రచిత మయి
నది. చెన్న బసవపురాణము మఱి నన్నూ తేండ్లకుఁ దర్వాత (క్రీ. గౌ. ౧౦)ను,
బిజ్జలరాయచరిత్ర మంత కింకను దర్వాత (క్రీ. గౌ. ౧౦)ను రచిత మయినవి.
కావున వీనిలో బసవపురాణమే మన కెక్కువప్రమాణముగా గ్రహింపఁ
దగినది. స్త్రీలు మొదలగువారు, తెలుఁగుబసవపురాణమును దాని ప్రాచీన
తను గుర్తింపమిచే మూఁడుగ్రంథములను సమానదృష్టితోఁ జూచిరి. దేనికిని
వా రంతగాఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరింపరయిరి.

బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన విషయములకును, బిజ్జలునిశాసనములఁ
బట్టి యెఱుంగ నగుచున్న విషయములకును విరోధ మేమియుఁ గానరాదు గాని
బిజ్జలునిశాసనము లెన్నేని వెలసియుండఁగా నం దొక్కదానియందేని బసవనిఁ
గూర్చి కాని, వీరశైవమునుగూర్చి కాని యేవిధ మయిన ప్రశంసయుఁ గానరా
కుండుట కొంత వింతగాఁ దోచును. బసవపురాణమునుబట్టి చూడఁగా బిజ్జలుని
యొద్ద బసవనిమంత్రిత్వ మానాఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యమున గొప్పయలజడిని
మతసంక్షోభమును గలిగించినట్లు కన్పట్టును. ఇంత యలజడి కలిగినప్పు డది
బిజ్జలునిశాసనములలోని కేవిధముగానేని యెక్కి యుండఁదగును.

బసవపురాణమున వర్ణితము లయినకథలెల్ల నవి యట్లే జరగినవనిచెప్ప నలవిగాదు. మడివాలుమాచయ్య, తాను పూర్వదినమునఁజంపినమనుష్యుని మర్నా డాకాశముననుండి యవతరింపఁజేయుట, బసవన జొన్నలప్రోవును ముత్యాల ప్రోవునుగాఁజేయుట మొదలగువాని సీకాలము:వా రెవ్వరు నమ్ముదురు? అవి యసం భావ్యములు కా వనుటకుఁ దగ్గకాల మింకను రాలేదు. చరిత్రఁపరిశోధనమున మన మిట్టివాని సర్థవాదములనుగాఁ గొట్టివేయుచుందుము. ఇట్టి యద్భుతకథలు, మతముతో భక్తితో సంబంధించిన సర్వస్థలములందును గలవు. కాని బసవనను గూర్చి పాల్కురికిసోమనాథుఁడు చెప్పిన యద్భుతకథలలో నొక్కదానిని మాత్రము బసవన సమకాలమువాడే యగు మల్లికార్జునఁండితారాధ్యుఁడు గూడ శివతత్త్వసారమున మూఁడుపద్యములలోఁ గొండాడినాఁడు.

క. అసమేక్షణ! శివభక్తుం, డనమశ్రేష్ఠుఁ డని పలికి యన్యులతోడఁ

బాసపోరై బండ్లారువు, బసవన వినమెత్తి త్రావి బ్రదుకఁడ రుద్రా!

క. వసుధ నుమేశుఁడె దైవము, ప్రసాదమె పవిత్ర మీశుభక్తులె కులజుల్

పాసపో రని బండ్లారువు, బసవన విన మెత్తిత్రావి బ్రదుకఁడ రుద్రా!

క. కుసుమశరాశీ! శివలింగసమేతులు దక్కఁ బొందఁగా నిది నిర్మా

ల్యసుఖం బని బండ్లారువు, బసవన విష మెత్తిత్రావి బ్రదుకఁడ రుద్రా!

ఇది జరగినను జరగియుండవచ్చును. పరతత్త్వము శివుఁడే యని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మినమహాభక్తుఁడు, బసవేశ్వరుఁడు నిర్భయముగా నిస్సంశయముగా నిబ్బరించి లింగమూర్తిపై భారమువైచి నిజముగా విషము ద్రావియుండవచ్చును. సంకల్ప బలమున నీశ్వరానుగ్రహమునఁ జెక్కు చెదరక నిలిచి యుండవచ్చును. అది యసంభావ్యమని నేడు మన మనుకొనఁ బనిలేదు. ఉత్తమయోగ్యత లేవియు నుండకయే సీతారామనామకుఁ డొకయొడ్డీఁడు నేడు విషమును, గరఁగించిన సీసమును, నింక నెన్నింటినోకూడఁ దినుచు సర్వభక్షకుఁడని పే రంది నిరపాయ యుగా నుండుటను మనము వినుచుంటిమి; కనుచుంటిమి.

బసవన తోఁబుట్టువును బిజ్జలుఁడు పరిగ్రహించుటను గాని, బిజ్జలుని తోఁబుట్టువును బసవన పరిగ్రహించుటను గాని సోమనాథుఁడు వా కొ న లేదు. అవి నమ్మఁదగినవిగా నాకుఁ దోఁపవు. బసవనతోఁబుట్టవగు నాగాంబ

భర్త లేకయే కొడుకును గనె నని చెన్న బసవపురాణము చెప్పుచున్నది గాని, యదియు నేటి కింకను మన కసంభావ్యముగానే తోచుచున్నది. బసవపురాణమున నామెకుఁ జెన్న బసవన్న యని కొడుకు గల్గినట్లు కలదే కాని యామెకుఁ బెండ్లి జరిగినదో లేదో, యామె యాకొడుకు నెట్లుగనెనో తెలియవచ్చుట లేదు. బసవన్న తండ్రితోఁ దగవులాడి యిలువీడి వచ్చునప్పుడే యామెయు సోదరునితో నిలు వీడినది. బసవన యువనయనము చేసికొననట్లే యామె వివాహమును జేసికొనలేదా? ఈసంశయమే కక్కయ్యగారి ప్రసాదపురగథకు గారణమై యుండును. జైనులు శైవులు పరస్పరము ద్వేషము గలవా రగుటచేఁ జెన్న బసవపురాణమున వీ రొకకథను గల్పించఁగా బిజ్జలరాయచరిత్రమున దీనికిఁ బ్రతికూలముగా వా రొకకథను గల్పించిరి. చెన్న బసవపురాణమున నీలలోచన యను బిజ్జలుని సోదరిని బసవన పరిగ్రహించిన ట్లుండఁగా, బిజ్జలరాయ చరిత్రమున బసవనసోదరి యగు పద్మావతిని బిజ్జలుఁడు పరిగ్రహించిన ట్లున్నది. మఱియుఁ జెన్న బసవపురాణమునఁ జిత్రకన్యక యని యనభ్యపురగథ యొకటి గలదు. అది యిది:—బిజ్జలునికి సౌందర్యవతి యగుసోదరి గలదు. ఆమె గుఱ్ఱుల కావరిని గూడెను. బిజ్జలున కది తెలిసెను. “బసవనిసోదరియగు నాగమ్మ పెండ్లి లేకుండనే చెన్న బసవన్నను గన్నందుకు నేను బరిహరించితిని. దానికిఁ బ్రతిగా నాకే యిట్టియవమానము దాఁపఁగలను.” అనిదుఃఖించి యాతఁ డాగుఱ్ఱపుఁ గాఁగిని జంపించెను. చిత్రకన్యను జిత్రవధచేయఁ దలారుల కాజ్ఞాపించెను. వా రట్లుచేయుటలో నామెహస్తములు దెగి చెన్న బసవన్న యింటివాకిటఁ బడెను. అతిసౌందర్యవంతులుగా నున్న యాహస్తములను జూచి మిండజంగము లచ్చెరువందిరి. ద్వారపాలకులు జరిగినవృత్తాంతమును జెప్పిరి. మిండజంగము లంత సౌందర్యవంతురాలగు నాచిత్రకన్యను జూడ మైతిమిగదాయని వగచిరి. ఆమెను బ్రదికించి మాకుఁ జూపు మని బసవనను బ్రార్థించిరి. ఆమె శరీరశకలము లెల్ల నేటి జెప్పించి బసవన యామెను బ్రదికించెను. మిండజంగముల బాలుపులు మోడయ్యెను. బసవన యామెను మిండజంగము లెల్లరకును భోగార్థమై నియోగించెను. అందఱుమిండజంగముల యాసలను దీర్చుఁగాఁ దగ్గనత్వము నామె కొనఁగెను. ఆమిండగీ డ్రామెను దోడ్కొనిపోయిరి.”

ఈరోతకథను జెప్పటకుఁ జెన్న బసవపురాణకర్త వెనుకాడఁ డయ్యెను. బసవనసోదరి యగు నాగమ్మచరిత్రమునుగూర్చి జైను లాక్షేపించఁగా వారికిఁ

వలనంపుగా నుండుటకై శైవు లీకథను గల్పించియుండు రనియే నేను వలంచు చున్నాఁడను. తెలుఁగుచెన్న బసవపురాణమున నంతగాఁ జరిత్రవిషయమే లేదు.

చరిత్రవిషయమునఁ జెన్న బసవపురాణము, బిజ్జలరాయచరిత్రము నంత గా విశ్వసించగలవి కావని నాతలంపు. బిజ్జలరాయచరిత్రము బిజ్జలుఁడు జైనుఁ డని చెప్పుచున్నది. కాని బసవపురాణమున నెక్కడను బిజ్జలుఁడు జైనుఁ డనుట కాధారము కానరాదు. అతఁడు జైనుఁడనుటగూడ యవిశ్వాస్యమేయని నాతలంపు. బిజ్జలునియుఁ దత్పత్తులయు శిలాతామ్రశాసనములు పెక్కులు నేఁడు దొరకి యున్నవి. అందుఁగూడ వారు జైను లనుట కాధారములు గానరాకపోవుటే కాక శివభక్తు లనుటకే యాధారములు గానవచ్చుచున్నవి. వారు శాసనము లందు సువర్ణవృషభధ్వజులుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నారు. ఇది వారిశివభక్తతను సూచించుచున్నది. బసవన నెలకొల్పిన వీరశైవమున బిజ్జలుఁ డభినివిష్టుఁడు గాకపోవచ్చును. కాని యాతఁడు శివద్వేషము గలవాఁడుమాత్రము గాఁడు. బసవపురాణమున న నెక్కడను లేదు. మఱియు,

క్రీ. ౧౧౯౫ నాటి యబ్దురుశాసనము (ఏకాంతరామయ్య విషయము దీనఁగలదు. అది ముందు దెలియఁగలదు. ఇదేకథ బసవపురాణమునను గలదు.) నుబ్బటి చూచిననుగూడ బిజ్జలుఁడు జైనుఁడుగాఁడనియే యేర్పడును.

“ఏకాంతరామయ్యయును, జైనులును శివుఁడు సరదైవమని జనుఁడు సర దైవ మని తగవులాడిరి; ప్రతిజ్ఞాపత్రముల వ్రాసికొనిరి. ఏకాంతరామయ్య ప్రతి నెగ్గించుకొని జనదేవునిశిరసు విఱుగఁగొట్టించెను. జైనులు బిజ్జలునికడకుఁ బోయి మొఱవెట్టిరి. అతఁ డేకాంతరామయ్యను బిలిపించి యడిగెను. రామయ్య తన ప్రతిజ్ఞానిర్వహణమును నిరూపించెను. పునః ప్రతిజ్ఞ నలిపి నెగ్గుదు ననెను. జైను లందుకుఁ దూఁగరయిరి. బిజ్జలుఁడు వారిని గర్హించి సంపెను. ఏకాంతరామయ్య నారాధించెను. అతఁ డారాధించు వీరసోమనాథదేవున కగ్రహార మొసఁగెను” అని యాశాసనమునఁ గలదు.

బిజ్జలుఁడు జైనులను గర్హించెననియు శివుని కగ్రహార మొసఁగెననియు నుండుటచే శాసనకారునియొకలో నాతఁడు జైనుఁడుగాఁడనియే యున్న ట్లేర్పడుచున్నది. ఈశాసనము నరిగా బసవపురాణరచనమునాటిది.

బసవనికాలమున గళ్యాణమునఁగల మిండజంగముల మిండజీకపుఁగధలు గొన్ని బసవపురాణమునఁ గలవు. సత్యముగా నట్టివి కొన్ని జరగినను జరగియుండవచ్చును. భక్తులు పరమేశ్వరులే యని, భక్తులు చేయుతత్వము తత్వలే కావని, భామిచు పరమభక్తులున్నప్పుడట్టిచర్యలు జరగుట కభ్యంతర మేమి? శైవభక్తులకథలను బోలినవి వైష్ణవభక్తులకథలు నిట్టివి యున్నవిగదా!

ఇట్లు చూడఁగా, మాహాత్మ్యములను బొగడు కథలు కొన్ని పోను, బసవ పురాణమునఁ గానవచ్చు బసవనిచరిత్రమునఁ దక్కినదెల్లఁ దథ్య మనియే తలఁచఁగూడును. శాసనములందు బసవేశ్వరుని విషయము లేకున్నను దత్తమ కాలమునాడగు సేకాంతరామయ్య విషయము గలదుగదా! ఆశాసన మానాటి జైనశైవమతముల స్వర్థలను స్పృహఱుచుచున్నదిగదా! శాసనాదు లెందుకు? సంక్రందవశతాబ్ది యుత్తరార్ధముననుండి నూతనోజ్జ్వలఁ గళ్యాణప్రాంతములుందుఁ గర్ణాటజేశమున బసవమతానుచూయు లసంఖ్యాకులుగా నతిశయించుట యొక్కటే బసవేశ్వరమతప్రాబల్య ప్రాభవములకు బలివమగు సాక్షి గాఁజాలును!

బిజ్జలుఁడు కలచురి వంశమువాఁ డగుట శాసనాదులమూలమున స్పష్ట ముగా మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని సోమనాథుఁ డాతఁడు చాళుక్య వంశమునాడని చెప్పినాఁడు.

అల్లఱ్య మధుఁయ్య యనుభక్తనరులఁ - బ్రహ్మదక్షైరాజు వటపుడు నతని
యాయతైశ్వర్యంబు నతులప్రతాప-మాయుష్యుచును భవిష్యద్రాజ్యరమయు
నననిలో బాళుక్యు లనుపేరు హరుని - కవలెను దుడిపించి కల్యాణకటక
మిడితభక్తి మహిమతపేర్కొ - బాడుగా శపియించె బసవనమృతి

—పండితాశాస్యచరిత్ర.

ఈవ్రాత ప్రామాదికము. బిజ్జలుఁడు చాళుక్యుఁడు గాఁడు. కలచుర్యలు వేఱు. చాళుక్యులు వేఱు. చాళుక్యులనుగొట్టి వచ్చినవాఁ డీబిజ్జలుఁడు కల చుర్యుఁడు.

బసవేశ్వరుఁడు కప్పడిసంగమేశ్వరునకు భక్తుఁ డనియు, దుది కాలఁ డాకప్పడి(కూడలి)సంగమేశ్వరమునకే యోగి యాదేవునితో వైకృత మంచెననియు, బసవపురాణమునఁ గలదుగదా! కర్ణాటజేశమున సంగమేశ్వరక్షేత్రములు రెండు

గలనట! సర్వాల్పరు ఇలియట్ దొరగారు, బిజాపూరుజిల్లా హన్మంతులూ కాలో కృష్ణామలసహనదులు సంగమించుస్థలమునఁ గల సంగమేశ్వరమే బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య మందినస్థలమనియుఁ దత్తత్వ లక్కడి సంగమేశ్వరలింగము నకు నడుమ నొక గుంటను జూపుచు నది బసవేశ్వరుఁడు లింగములోనికి దూరినచోటి చిహ్నమని చెప్పదు రనియు, వ్రాసిరి. స్థితుదొరగా రీవిషయ మునుగూర్చి సందేహించిరి. బసవపురాణమునఁ గూడలి (కప్పడి) సంగమేశ్వరమే పేర్కొనబడినది గావునను, కృష్ణా తుంగభద్రానదుల సంగమస్థలమునఁ గల సంగమేశ్వరమునకే యివేరు గలదు గావునను, బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య మందినస్థలముగాఁ దలఁపబడినది యిదియే యగునేమో యని వారు వ్రాసిరి. కూడలిసంగమేశ్వర మనికాని, కప్పడిసంగమేశ్వర మనికాని కృష్ణామల ప్రభాసదుల సంగమస్థలమునకుఁ బేరులేకుండుట నిశ్చితమే యగునేని, కృష్ణా తుంగభద్రా నదుల సంగమస్థలమే బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్య మందినస్థలమని నిశ్చయింపవలయును.

బిజ్జలుని చరిత్రము

బసవపురాణాదులను విడిచి శాసనాదులను గొని యీతని చరిత్రమును తెలిసికొందము.

చేదీదేశము (జబల్పూరు) నేలినకలచుర్య (కలంజర) రాజులశాఖలలో నొకశాఖవారు కళ్యాణము నేలుచున్న చాళుక్యులయొద్ద నుద్యోగులుగా నుండిరి. అందు బిజ్జలుఁడు మూడవ జైలఁ దేవునియొద్ద నుద్యోగిగా నుండి క్రమముగా స్వతంత్రుడై శిష్యుచాళుక్యరాజ్యమున కేచ్ఛత్రాధిపతియయ్యెను. ఆతని కిర్దురు భార్యలు, పెద్దభార్యకు నలుగురు పుత్రులు, పిన్నభార్యకొకపుత్రుఁడు, నొకపుత్రి కయు జనించిరి. బిజ్జలుఁ డాడించిన శిష్యుచాళుక్యరాజ్యము తత్పుత్రులకాలమున యథాయథ లయినది. సరియయిన వంశానుక్రమణి తెలియరాదు గాని, పల్నాటిలో రాజ్యమేలినవారును, పల్నాటిపీఠచరిత్రకథానాయకులు నగు ననుగురాజప్రభృతులును, విద్యానగరరాజబంధువులై గగి శతాబ్దినుండి మాంధ్ర దేశమునఁ ప్రఖ్యాతిగడించినవారగు నార్వీటిబక్కరామూదులును నీ బిజ్జలునిసంగడమువా రగుదురు. బిజ్జలునిసంశవృత్తి ముట్టిది:

జోగమ

పెరుమాడి (క్రీ. ౧౧౨౫)

త్రిభువనవల్లభజ్ఞులుడు (క్రీ. ౧౧౪౫, మఱి ౧౧౫౬ నుండి ౧౧౬౭ వఱకు)

భుజబలవల్ల రాయమురారి సోమేశ్వర దేవి దేవుడు క్రీ. ౧౧౬౭ నుండి ౧౧౭౭ వఱకు	నిశ్చయవల్లనంగమ క్రీ. ౧౧౭౭ నుండి ౧౧౮౩ వఱకు	వీరనారాయణ అహవమల్లుడు క్రీ. ౧౧౮౩ నుండి ౧౧౮౭ వఱకు	సింహుడు క్రీ. ౧౧౮౩	నైజాడు
--	---	--	-----------------------	--------

పశ్చిమచాళుక్యరాజులకు మనబిజ్జన తొలుత సామంతుడుగా నుండెను. క్రీ. ౧౧౪౭ ప్రాంతములనుండి యీతని శాసనములు గలవు. తొలుతటి శాసనములనుబట్టి యీతడు మూడవతైలపదేవుని సామంతుఁ డని యెఱుంగనగుచున్నాఁడు. బిజ్జపురమునగల క్రీ. ౧౧౪౭నాటి శాసనమున నీతడు మూడవతైలపుని సామంతుఁ డనియు, మహాప్రధానదండనాయక నేనాధిపతిరుదాంకుడైన మైలారయ్య తర్దవాడి ౧౦౦౦ని నీతనికి సామంతుడై పాలించుచున్నాఁడనియు గలదు. బలగామి (బెల్గాం)లోగల (క్రీ. ౧౧౪౭నాటిది. అది తైలపుని యాటవపాలనవత్సరము) శాసనమున బిజ్జలుడు సర్వదేశములను బాలించుచున్నట్లు గలదు. బిజ్జలుని మూడవతైలపదేవునకు సామంతునిగాఁ జెప్ప శాసనములలో క్రీ. ౧౧౪౭నాటి దగు నీబెల్గాం శాసనమే కడపటిది. అప్పటనుండి బిజ్జలుడు శాసనములలో దనస్వతంత్ర పరిపాలనము వ్యక్తమగునట్లు తనయేల్బడివత్సరములను జెప్పుకొన నారంభించినాఁడు. కాని ౧౧౬౨ వఱకు బిజ్జలుడు పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యముపై సుపూర్ణాధిపత్యమును బడయలేదు. అయినను ౧౧౪౭ నుండి సామంతసిత్తిని మీఱి స్వతంత్రసిత్తికి వచ్చినాఁడు. క్రీ. ౧౧౬౨ బిజ్జలుని యేడవ పరిపాలన వత్సరము. అప్పటి శాసనములలో నాతఁడు "కలచుర్యచక్రవర్తి" "నమస్త భవనాశ్రయ శ్రీపృథివీనల్లభ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వరపరమభట్టారక" బిరుదములఁ జేర్చుకొన్నాఁడు. అతని కష్టము శ్రీధరదండనాయకుడు, పద్మరసు, అమ్మణ, సోమదేవయ్య, విజయాదిత్యుడు (మహామండలేశ్వరుడు) కార్తవీర్యుడు, ఈశ్వరయ్య, సిద్ధలయ్య, కలియమ్మయ్య, పెర్మాడి యనువారు సామంత రాజులుగాఁ జేర్చొనఁబడిరి. క్రీ. ౧౧౬౮ శాసనములో బిజ్జలుఁ డేకచ్ఛత్రాధి

వత్సముగా రాజ్యమేలుచు రాజ్యభారమును దనకొడు కయినసోవిదేవునిమీఁదఁ బెట్టినట్లున్నది. ఆశాసనము సోవిదేవునిదే. ౧౧౩౭ నాటిదే బిజ్జలుని కడఁగి శాసనము. అది యాతనిపండ్రిండవపాలనవత్సరము. సోవిదేవునితర్వాత నాతని తమ్ములు సంకమ, ఆహవమల్లుడు, సింఘుఁడుకూడఁ గొలఁది దినములు రాజ్యమేలిరి. ఏచలదేవి యనుభార్యవలన బిజ్జలునికి వజ్రదేవుడు, శ్రీయాదేవి యనుకుమారుఁడును గుమాఱైయుఁ గలిగిరి.

క్రి. ౧౧౦౨లో బిజ్జలునికొడుకులను ఏడి వచ్చిమచాళుక్యరాజ్యలక్ష్మీ మరలఁ జాళుక్యరాజేయగు నాల్గవసోమేశ్వరునిఁ జెందినది. కలచుర్యవంశ్యుల పరిపాలన మంతతో సంతరించినది—శాసనములవలన బిజ్జలవృత్తాంత మొత్త మాత్రమే తెలియవచ్చుచున్నది.

బ స వ స కృ తు లు

కర్ణాటకభాషలో బసవన్న “లాలితంబుగ నాల్గులక్షలమీఁద, నోలి నర్వది నాల్గువేలగీతము”ల రచించినట్లు బసవపురాణము చెప్పుచున్నది. పయినంఖ్య యాగీతములగ్రంథసంఖ్య కావచ్చును. పండితారాధ్యచరిత్రమున బసవనిగీత మొకటి మొదలెత్తి యుదాహృతము యుగది.

“అక్క-బు బక్క-బు బని బాసగీత

మొక్క టానతియిచ్చె.....”

బసవన్నగీతములు గొన్ని నేఁడును గర్ణాటభాషలోఁ గానవచ్చుచున్నవి. *పట్టస్థలవచనములు, కాలజ్ఞానవచనములు, మంత్రగోప్యము, శిఖారత్న వచన ములు అనుపేరుగలవి యిప్పుడు దొరకుచున్నవి. వీనిలో కూడిలిసంగమదేవుని సంబోధన ముండును. బసవన కాయన యిట్లుదైవముగదా! బసవేశ్వరుని కర్ణాట గేయములను మచ్చునకుఁ జూపుచున్నాఁడను.

“నరకెన్నెగె తెరెగ్లకె శరీరగూడవగదమున్న

హల్లుహోగి బెన్ను బాగి అన్యరిగె హంగాగదమున్న

కాలమేలె కయ్య నూరి కోల హిడియదమున్న

* ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ జూడవలెను. అది యింకను ముద్రితములుగాలేదు. ఇం దుదాహృతములయిన గేయములు కర్ణాటకవిచిత్రలో నుదాహృతములయినవి.

ముప్పిందొప్పనలియదమున్న మృత్యుముట్టదమున్న
పూజిను నమ్మ కుడలసంగమ దేవరా!

అరగిన పుత్తలియ నురియ నాలగె హూయ్యమాతాడున సరనబేడ.

బెణ్ణెయ బెనకంగె కెండదుండలిగెయ మాడి

చిల్లవాడిదరె హల్లు హోహదు

కుడలసంగయ్యన శరణొడనె

సరనవాడిదరె అదు విరస కాణిరయ్య

ఉళ్లవరు శివాలయ మాడిసీయరు

నానే మాడువె బడవనయ్య

ఎన్న కాలే కంభ దేహవే దేగుల శిర హూన్నకళన నోడయ్య

కుడలసంగమదేవయ్య కేళయ్య స్థావరక్కటివుంటు జంగమక్కటివుంటు.

ఆడి కాలు దణియదు నోడి కణ్ణు దణియదు మాడి కైదణియదు హాడి
నాలగ దణియదు నుడి తలె దణియదు బేడి మనం దణియదు ఇన్ను వే నా
నిమ్మ కైయార పూజిసి భజనదె మనదణియలొల్లదు కుడలసంగమదేవా
నిమ్ముదరన బగిదాను హోగున బరవెనగె.

మడకెయె దైవపు మరదల్లియె దైవపు బీదియకల్లె దైవపు బిల్లనారియె
దైవపు కాణిరైయ కొళగవె దైవపు గిళియె దైవపు కాణిరైయ దైవ దైవమెదు
కాలిడలింబిల్లపు దేవనొబ్బనె కుడలసంగమదేవ.

జాతివిడిదు సూతకన సరసువరె, జ్యోతివిడిదు కత్తలెయ సరసువరె, ఇదే
తకా మరుళు మానవా జాతియల్లి అధికమెబె విప్రశతకోటియొ శిర్దల్లి ఫలవేను
భక్తశిఖామణియొదుదు నచన నమ్మ కుడలసంగన శరణర పరుషన నంబు
కెడబేడ మనుజా."

సంగీతకళలో బసవన గొప్పనేర్పుగలవాఁ డని పెక్కుచోట్ల సోమ
నాథుడు ప్రశంసించినాఁడు.

చ. విరచితశుద్ధ సాళవ నవీన మృదుస్వరమంద్ర మధ్యతా
రమచిర దేశిమార్గ మధురస్వరగీత సుధాతరంగిణీ

తరలతరంగజాల సముదంచిత కేళి విలోల సంగమే

శ్వర శరణయ్య నీకు బసవా బసవా బసవా నృపాధిపా!

సంగీతమున నితనేర్చుగలవాడు గావుననే యన్ని కేయశృతుల నాతడు రచియింపఁగల్గెను. భక్తిరసస్థితముగా నాతడు కేయముల రచించి నుధురతరముగా స్వయము గానముచేయుటచే నాకాలమున ననేకులను స్వమతమునకుఁ ద్రిష్ఠకొనఁగల్గినాడు.

బసవనకు బాలసంగయ్యయని కొడు కొకఁడు జనియించెననియు బసవన కంటెముందే యాతడు లింగైక్య మందె ననియు, నప్పుడు బసవన :—

పుష్ప విద్వంశే మొగ్గెయ నర్చిసికొండ శివను

షక్యవాద ఫల విద్వంశే కనుగాయ కోయ్ శివను”

అని ప్రలాపించె ననియు, భైరవేశ్వరకావ్యము కథానూత్రరత్నాకరమునఁ గల దని కర్ణాటకవిచరిత్ర చెప్పుచున్నది.

బసవనకృతులలో షట్స్థలనచనములను నేను జదివిచూచితిని. డెలుగున శంకరవచనములు, వేంకటేశ్వరవచనములు నున్న విధమున నవి భక్తిరసభరితములై తేటగాఁ జదువఁదగినవిగా నున్నవి.

కర్ణాటాస్రభాషలలో బసవనమీఁద రచితములయినస్తుతిగ్రంథములకు మితిలేదు. ఆతడు నందీశ్వరునియవతార మని వీరశైవులవిశ్వాసము. పాల్కురికిసోమన తనబసవపురాణకథాసారము నెల్లఁ డెలుగున నృపాధిపశతకమునను సంస్కృతమున బసవోదాహరణాదులందును వెలయించినాడు. ఆతడు రచించిన గ్రంథములెల్ల బసవస్తుతిరూపములే. బసవేశ్వరు నుపాస్మదైవతముగాఁగొల్పిన వారిలోఁ దొల్ఱటివాఁ డాతఁడే. బసవేశ్వరునియెడ నాతనికిఁ గలభక్తి యంతంత సరానిది. నృపాధిపశతక, బసవోదాహరణాదులఁ జదివిన నది ఖేలియనగును.

బసవనసమకాలమువారు

బసవపురాణమున బసవనకు సమకాలమువారుగాఁ బేర్కొనఁబడినవారిని గూర్చి ఖేలియఁదగినవిశేషములు గొన్ని గలవు. కావున సంగీతముగా వారిచ రిత్రముల నిక్కడ వివరించుచున్నాఁడను.

మడివాలు మాచయ్య (పుట ౧౦౦)

ఈతఁడు చాకలి. మహిమ గలభక్తుఁడు. ఈతఁడు శివభక్తులమఁడుగల నుదికి తెచ్చునప్పుడు భవు లష్ట రాఁగూడదు. వచ్చెనేని చంపును. ఒకనాఁ డొక బాటసారి యడ్డురాఁగా వానిని జంపెను. విజ్జలుఁ డందుకుఁ గోపించి యీతనిఁ జంపుటకై యేనుఁగును బంపెను. దానినిగూడ నీతఁడు చంపెను. బసవన తెలు పఁగా విజ్జలుఁ డీతనిమాహాత్మ్యమును విని యచ్చెరువంది యీతనికి శరణాగతుఁ డయ్యెను. నీతఁడు చచ్చినమనుజుని, నేనుఁగును మరల బ్రదికించెను.

ఈతఁడు కాలజ్ఞానవచనములను, ఇతరవచనములను రచియించినట్లు కన్నడకవిచరిత్ర చెప్పుచున్నది. సాధారణముగా నాకాలపువీరశైవు లందఱుపేర “కాలజ్ఞాన” మని యేదేదోభవిష్యద్వ్యయముఁ జెప్పనవిగా గొన్ని గ్రంథములు కన్నడమునఁ గలవు. ఆవియ్యెను వారువారు రచియించినవే యనుటనుగూర్చి నేను సంశయించుచున్నాఁడను.

అల్లమప్రభువు (పుట 3౭)

బసవపురాణ మీతఁని నతిలోకచరిత్రునిగాఁ జెప్పుచున్నది. కర్ణాటకవి చరిత్రమున నీమహానీయునిచరిత్ర మిట్లు వ్రాయఁబడినది.

“ఈతఁడు శూన్యసంపాదనము, మంత్రమాహాత్మ్యము, పట్స్థావచన ములు, మంత్రగోళ్యసదములు, స్మృప్తివచనములు బెడగినవచనములు, (ప్రభుదే వర) కందములు, కాలజ్ఞానవచనములు ననుగ్రంథముల రచియించెను.

ఈతఁడు వీరశైవగురువులందు బహుప్రఖ్యాతుఁడు. “శ్రీమద్దేశికపట్స్థల చక్రవర్తి, బ్రహ్మనంద, పరమశివమూర్తి, విరక్తశిఖామణి, మాయాకోలాహల ప్రభుదేవు” డని శైవగ్రంథకర్త లీతనిఁ జేర్చొనిరి. ఈయనవిషయమునఁ బ్రభు లింగలీలలు, అల్లమప్రభుసంగీతసదములు మొదలగుగ్రంథములు, పుట్టినవి.

ఈతఁడు శ్రీశైవులమున నరఁటిచెట్టలో శివైక్యమందె నన్నవార్త వినియే బసవేశ్వరుఁడు కూడలిసంగమేశ్వరునిలోఁ జేరెనని (కన్నడ) చెన్న బసవపురాణ మునఁ గలదట.

సేద్యరామయ్య (పుట ౪౦)

బసవపురాణ మూతఁడు సొన్నలికపురవాస్తవ్యుఁ డనియు, నభినవ శ్రీగిరి యని యాగ్రామమును బెంపొందించి శ్రీశైలమల్లికార్జును సక్కడికిఁ గొనివచ్చి ప్రతిష్ఠించి యింకను బెక్కుశివలింగములు నెలకొల్పి వేచినీడయు, నడుగుజాడయుఁ గానరాకుండఁ జరించునాఁడనియు, సమాధియోగమున శివలోకమునకుఁ బోయివచ్చుచుండువాఁ డనియుఁ జెప్పుచున్నది. ఆగ్రామమున నాతఁ డొక తటాకము ద్రవ్వించి విద్యాసముద్రుఁడని బిరుదుగల కర్పరూఁ డనుయోగి నోడించి తాను గట్టకొన్నయాతటాకమునడుమను సమాధిని గల్పించుకొని యందే బయలయ్యె నట. నిజజననమును సుగ్రథస్వకు రేవణసిద్ధుఁడు నూచించి నట్టును, చెన్నబసవన్నకడ లింగదీక్షను, దత్త్వోపదేశమును బొందినట్లును గొన్ని పీఠశైవగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

యోగినాథవచనములు, మిశ్రస్తోత్రత్రివిధి, సిద్ధరామేశ్వరత్రివిధి, ఆష్టావరణస్తోత్ర త్రివిధి, మంత్రగోళ్యము, క్వాజ్ఞానము, అనుగ్రంథములు నీతఁడు కన్నడమున రచియించెను. రాఘవాంకకవి (క్రీ. ౧౧౩౫) ఈతనిచరిత్రమును సిద్ధరామపురాణ మనుపేర రచించెను.

సకలేశ్వరు మాదిరాజయ్య (పుట ౪౯)

ఈయన శ్రీపర్వతమున వసించు శివయోగీంద్రుఁడు. ఏడువందల యేండ్లీతఁడు శివానుగ్రహమున జీవించెనట. బసవనను జూచునాటి కీతఁ డాహ్నాటయేబది యేండ్ల వాఁ డట! మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁ డీతని నిట్లు ప్రస్తుతించినాఁడు.

క. భూతలమున నిది యెంతయు! నూతనమనిపొగడనేడునూతేండ్లు మనం
డే తనరుభక్తి ద్రిపురా!రాతీ, సకలేశు మాదిరాజయ్య శివా!

ఈమాదిరాజయ్య కళ్యాణకటకమును శపించి బసవేశ్వరుఁడు వీడివచ్చునప్పు డాతనితోడనుండినట్లు బసవపురాణమునఁ గలదు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు (శివతత్త్వసారమును) బసవేశ్వరాదులు లింగైక్యమందినపిదప శ్రీశైలమునకుఁ జేరి తానును లింగైక్యమందఁబోవుచుఁ గడకాలమున రచియించెను, తద్రచనాకాలమునకు మాదిరాజయ్యయు లింగైక్యమందెనని యెఱుంగ నగును.

మాదిరాజయ్య కృతిగాఁ గన్నడమునఁ గొన్నిరచనములు గలవట! కాలేయ పద్య
రనున కీతఁడు పితామహుఁడట.

మఱియుఁ గన్నర బ్రహ్మయ్య (పుట ౧౪౨) కన్నడ బ్రహ్మయ్య, ముసిడి
చౌడయ్య, సురియచౌడయ్య, తెలుఁగు జొమ్మయ్య, శివనాగుమయ్య యనువారు
బసవసమకాలమువారు. పీఠినిగూడ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు శివతత్త్వ
సారమున న్మరించినాఁడు. కలకేత బ్రహ్మయ్య, మోళిగమారయ్య, ఏకాంతరామ
య్య, కక్కయ్య, భోగయ్య, గుడ్లవ్వ, జగదేవదండనాయకుఁడు, పదుమరసు,
పురాణదమాయిభట్టు, అల్లయ్య, మధుపయ్య, మొదలగువా రింకను బసవన్న
సమకాలమువారు గలరు. వానినిగూర్చి (పుట ౨౨౬) చూడఁదగును. మల్లి
కార్జున పండితారాధ్యుఁడు శివతత్త్వసారమున పీఠిని బేర్కొనలేదు. ఇం దీ
క్రిందివానినిగూర్చి యింకచరిత్ర మెఱుక కందుచున్నది.

మోళిగ మారయ్య

నేటిబుదరు దేశమందలి మాండవ్యపురమును* పాలించుచు శివభక్తుల
నారాధించుచునుండెను. బసవన్న యతనియొద్ద నున్న శివభక్తులను దనతోఁ
బిలుచుకొనిపోగా ఆతనిని జంపుట కిద్దఱు నేవకులను బంపెను. వారు జంగమ
వేషమును వేసికొని బసవనియింటియందు శివభక్తులనుడుముఁ గూర్చుండిరి. బస
వనిమహిమచే వారిమోహండున్న వంగకాయలు లింగకాయ లయినవి. ఇది విని
మారయ్య వైరాగ్యమున నిట్లు పాడెను.

హిరియరచర్యన నయన క్కె చెలువు;
నత్పాత్ర క్కిడువుదు మాస్త క్కె చెంద;
నత్యవనుడివుదు వాక్య క్కె భూషణ;
శివస్తుతి కేళువుదు కర్ణ క్కె అంకార;

* గోదావరి మండలమందు గల యీ మాండవ్యపుర మేదో?

కా. శ్రీవైద్యాజుహేంద్రనాథగారి శ్రీమద్వ్యక్తితా
సామాన్యస్థానమున దక్షపురపక్కాగతుల్య నదీ
గ్రామస్థానిక పూర్వనికృతాతీతప్రాంత దిక్పాత
శ్రీమాండవ్యపురవరంబులర ధాతీమాతవస్యమై.

—శ్రీగురత్న శివము.

శరణరకూడ సంభాషణకై శృంగార.

ఇంతిదనరస బాధుహాలెయజోగికైయపాత్రదిందకడ

186 పుట. కన్నడ కవిచరిత్ర.

అనిపాడి రాజ్యమును బరిత్యజించి కళ్యాణమున కేగి కట్టలుకొట్టి అమ్ముకొనుచు జంగమార్చన చేయుచుండెను.

మోళిగమారయ్యవచనము లని కర్ణాటగ్రంథము గలదు.

ఏకాంతరామయ్య (పుట ౧౭౦)

బసవపురాణమునఁ జెప్పబడినవిషయమే యీ యద్వైదముతో నొక శాసనమునఁ గలదు. దానిసారార్థమును జెప్పుచున్నాడను.

హనగల్లు కదంబులలోనివాఁ డగుకామదేవ మహామండలేశ్వరుని దాశాసనము. అందు శాసనసంవత్సరము షేర్కోనఁబడలేదు. కాని యీ కామదేవుడు క్రీ. 1181 నుండి 1203 దాక రాజ్యమేలినాఁడు గాన శాసనమును దన్మస్మకాలపు దయియుండును. బసవపురాణరచనాకాలము శాసనరచనాకాలము నించు మించుగా నొక్కటే యగును.

“కుంతలదేశమున సోమనాథశివాలయము గల యందుడట్టణమున నేదవేదాంగవేత్త శ్రీవత్సగోత్రుఁడు పురుషోత్తమభట్టును బ్రాహ్మణుఁడు గలఁడు. ఆతనిభార్యపేరు సద్మావిక. వారికిఁ జిరకాలము సంతానము లేదయ్యెను. పుత్రార్థమై వారు శివు నారాధించిరి. సకలవారుఁడై కైలాసమున శంకరుఁడు సభదీర్చి యుండగా నారదుఁ డరుదెంచి ‘సిరియూహదులు బొందితోఁ గైలాసమునకు వచ్చుటచేతను, కేశిరాజుదులు శివసాన్నిధ్యము నపేక్షించి భూలోకమును వీడుటచేతను భూలోకమున జైన బౌద్ధ మతములు వేట్రగుచున్నవి.’ అని నివేదించెను. ‘తన్మత నాశనార్థమై భూమిలో నవతరింపుము.’ అని శివుఁడు వీరభద్రు నాజ్ఞపించెను. శివాజ్ఞ చొప్పుననే వీరభద్రుఁడు పురుషోత్తమభట్టు గర్భమునఁ బ్రవేశించెను. పురుషోత్తమభట్టు కలలోఁ గనుపడి “మీకుఁ గొడుకు గల్గును. రాముఁడని పేరిటుఁడు. ఇతఁడు దక్షిణావధమున జైనమతస్థుల నోడించి తన్మతనాశనము చేయును” అని తెల్పెను. అట్లే

కొడుకు గల్గెను. తాముడని పేరిడిరి. శివభక్తిని బోధించిరి. ఎకాంతభక్తినిబట్టి
యాతని కేకాంతరామయ్య యని పేరయ్యెను. త్రికరణశుద్ధిగా నాతడు శివత
స్మయిండ్డ దక్షిణదేశమున గల సోమనాథ దేవాలయములకల్ల నేగి యాయా
సోమనాథదేవుల నెల్ల నారాధించెను. ధార్వార్ మండలమున లక్ష్మేశ్వర్ అనే
హుల్లదేయొద్ద సోమనాథ దేవాలయమున స్వామిలింగమూర్తిని గొలుచుచుండగా
నాస్వామి ప్రత్యక్షమై “అబ్బూరి కేగి నీ వక్కడ నేయుండి తలయయిన నొనగి
జైనుల నోడఁగొట్టుము” అని యాజ్ఞాపించెను. అట్లే అబ్బూరి కేగి సన్న్యాసి
వలె బ్రహ్మేశ్వర దేవాలయముకడ నాతడు శివు నారాధించుచునుండెను. సంక
గౌండుడనిపేరు గల గ్రామాధికారితోఁగలసి యామూరిజైనులు జనదేవుడే భగ
వంతుడని యాశించాలయముజేరి జినుని మ్రొక్కసాగిరి. ‘శివుడే పరదైవ’ మని
యేకాంతరామయ్య వాదించెను. సృష్టికర్తయకారణము శివుడే యని రాధాం
తపతీచి వారియారాధనమును నిరాకరించి గర్విం చెను. “వట్టిమాట లెందుకు ?
శివుడే పరదైవ మగునేని నీతలనాయన కప్పగించి మరలఁ బడయుము. అట్లుచేసె
దశని నీనాదము నెగ్గెనని మే మొప్పుకొందుము. జనవిగ్రహమును బాటవైచి
శివలింగమునే యారాధింతుము.” అని వారనిరి. ఏకాంతరామయ్య యంగీకరిం
చెను. తాటకులమీఁదఁ బంతములు వ్రాసికొనిరి. శివగీతములు పాడుచు నేకాం
తరామయ్య తనతలఁ దఱుఁగుకొనెను. ఏడవనాటి కాయనితల మరల వచ్చెను.
జైనులు చలచల్లఁగా జాజిరి. తమమాట చెల్లించుకొనరయిరి. జైను లెంతోజా
గ్రత్తతో రక్షించుచున్ననుగూడ నేకాంతరామయ్య వారారా
ధించుజనదేవుని తల విఱుంగఁగొట్టి దానిని దా నారాధించు శివదేవునకుఁ గాని
కగాఁ గొనితెచ్చెను. (ఆశాసనమున సంకగౌండుడు సేనతోఁ బంటరియగు నేకాం
తరామయ్య పయికి యుద్ధమున కేగినట్లు పడినట్లు శివానుగ్రహమున నేకాంత
రామయ్య గెల్చినట్లు చిత్రముగూడఁ జెక్కఁబడియున్నది.) జైనులు తమ మత
నాశనమునకుఁ గోపించి కళ్యాణమునకు వచ్చి దేశాధీశ్వరుఁడగు బిజ్జలుని యొద్ద
మొఱపెట్టుకొనిరి. బిజ్జలుడు వారిమాట విని యేకాంత రామయ్యపైఁ గోపించి
యాతనిఁ బిలిపించి యడిగెను. ఆతఁడు జైనులు వ్రాసెయిచ్చిన ప్రతిజ్ఞాపత్రమును
జూపెను. జైను లింకను బుడెమునకు పత్తురేని వారి జనాలయము లేఁదూఱును
దనతలఁ దగులఁజెట్టియయిన ప్రచ్ఛిన్నైపింతు ననియెను. బిజ్జలుఁ డప్పుడు నానా

దీప్యస్థలములనుండి ప్రఖ్యాతులయిన జైనాచార్యులను బిలిపించెను. ఏకాంత రామయ్యతోఁ బందెమునకు నిలుడఁజెను. వారు నిలువ రయిరి. బిజ్జలుఁడు వారి నజహసించి యింకమీఁద శైవులతో వివాదములు పెట్టుకొనకుండని మందలించె ను. ఏకాంతరామయ్యకు సభలో జయపత్రము వ్రాసియిచ్చెను. ఆయన కాళ్లు గడిగి యారాధించెను. అప్పటినుండి యాసోమనాథునికి వీరసోమనాథుఁడని పే రయ్యెను. ఆస్వామికి బసవాసి పండ్రెండువేలలో నల్లై డెబ్బది గ్రామములలోని దగు, గోగేలిగ్రామమును బిజ్జలుఁ డప్పుడు దానముచేసెను. పిదప న్నావ చాళు క్య సోమేశ్వరుఁడు తన సేనావతియగు బ్రహ్మనితో శైలయావచియకొప్పయందు సభచేసినప్పుడు శివభక్తులకథలలో రామయ్యకథకూడ వినెను. యుత్తరమువ్రాసి యేకాంతరామయ్యనుబిలిపించి యాతఁడు తనయంతఃపురమున నాతనికాళ్లు గడిగి యారాధించెను. ఆవీర సోమనాథదేవునకే బసవాసి పండ్రెండువేలలో నే నాగర ఖండము డెబ్బదిగ్రామములలో నొకగ్రామము సమర్పించెను.

పిదప మహామండలేశ్వర కామదేవుఁ డక్కడి కరిగి యాకథ లెల్ల విని యేకాంతరామయ్యను హనుగల్లు అనుగ్రామమునకుఁ బిలిపించి కాళ్లు గడిగి యారాధించి (యావీరసోమనాథ దేవాలయమునకే హనుగల్లుగింలలోహాస నాథ డెబ్బదింటిలో) ముంజాగోడుదగ్గఱ మల్లిహల్లియనుగ్రామము సమర్పించెను.

ఈశాసన మప్పటిది. బిజ్జలుఁడు దేవాలయమునకు దానము చేసినపండు మహామండలేశ్వరుఁ డని పయిశాసనమునఁ గలదు. కావున నప్పటి కాలఁడు మూఁడనత్తైలపదేవుని నోడించి స్వతంత్రుఁడు గాలేడు. అనఁగా నాకాలము క్రీ. 1162 కుఁ బూర్వమగును.

ప ద్మ ర ను

ఈతనితాత శివయోగిమల్లికార్జునుఁడు. మల్లర నని యాతనినామాంత రము. కర్ణాటదేశమందలి కల్లకురికియం దాతఁడు ప్రభువై యుండి విరక్తుడై శ్రీశైలమున కరిగెను. తత్ప్రేమఁడు సకలేశమాదరను కొంతకాలము కల్లకురికిని బాలించి విరక్తుడై శ్రీశైలమున కరుగుచుఁ ద్రోవలో శిష్యప్రార్థనమున 'అంబ' యనుగ్రామమునఁ గొంతకాలము వసించి పిదప శ్రీశైలమున కరిగి తండ్రి యయిన మల్లరసును జూడఁగా నాతఁడు, "నీ వింకను నేనూజేండ్లు భూలోకమున నసించి కల్యాణకటకమున ధర్మస్థానార్థమై పుట్టిన బసవనితోఁ గలసి వర్తిం

పుము" అని నిబోధించెను. ఈతనిపుత్రుడు మూయిదేవుడు అంట్రామము దుండెను. ఆతనికి నరసింహబల్లాళుని దండనాయకుడును కమ్మకులవల్లభుడును నగుగౌరప్ప యక్క-యగు మంగళనిచ్చి పెట్టిచేసిరి. వీరిపుత్రుడే కరెయపద్మరసు. ఈతనిభార్య దండనాథగౌరప్పపుత్రి యగు మాదేవి. నరసింహబల్లాళుడు గౌరప్ప కనంతర నూదండనాయకపదమును బద్మరసు కొనఁగెను.

పద్మరసు గురువరంపరకుఁ జేరినవాడు; చతుశ్శాస్త్రపండితుడు. ఈతడు బేలూరిలో నొకచెరువును ద్రవ్విచుటకై రాజనాగారముననుండి పండ్రెండు పేటలనులను దీసికొని యొకమండపమున కొనఁగెను. అది రాజు విని పద్మరసును బిలిపించి యడిగెను. చెరువు ద్రవ్వనిద్య నుయ్యెను నచ్చి చూడవచ్చు నని పద్మర సనెను. రాజును బిలుచుకొనిపోయి చూపెను. ఆచెరువకుఁ బిట్టనముద్ర మని పేరు. ఈచెరువును గల్పించుట చేతనే యీతనికిఁ గరెయపద్మరసని పే రయ్యెను. కరె యనఁగాఁ గన్నడమునఁ జెలుపు.

ఈపద్మరసు మంత్రిపదమును విడిచి బేలూరిలోనే వసించుచుండెను. త్రిభువన తాతాచార్యుఁ డని యొకయూగ్రదేశ బ్రాహ్మణుడు విష్ణువే వరదైవ మని స్థాపించుటకై యనేకస్థలముల కేగి వాదార్థములు నెఱపి జయమందు చుండెను. దోరసముద్రము (బల్లాలరాజులరాజధాని)నకు వచ్చి బల్లాల రాజును దర్శించి శాస్త్రార్థము వేయింపఁగోరెను. రాజు పద్మరసును బిలిపించెను. త్రిభువన తాతాచార్యునకును, బద్మరసునకును శాస్త్రార్థము జరిగెను. వాదమునఁ బద్మరసు గెలిచెను. వాదనిర్ణయప్రకారము త్రిభువనతాతాచార్యుడు వైష్ణవ మతము వీడి పద్మరసునకు శిష్యుడై వీరశైవదీక్షఁ గొనెను.

పిదపఁ బద్మరసు తనకుమారుడయినకుమారపద్మరసుకు జ్ఞానోపదేశమును జేసి కాళీయాత్ర వెడలి మార్గమునఁ బంప (హంపి)కు వచ్చి హరిదేశవని జూచి "ఉమావతి నిన్ను నేటి కెనిమిదవనాడు తనలో జేర్చుకొనును, అంతలో నీవు రచించు కావ్యమును ముగింపుము." అని చెప్పి కాళి కేగి యక్కడ విశ్వేశ్వరునితో వైకృతమందెను.

కరెయపద్మరసు త్రిభువనతాతాచార్యులతో శాస్త్రార్థము నెఱపు నప్పుడు నరసింహబల్లాళుని యాస్థానమున నీక్రింది కవీశ్వరు లుండిరి. దోర సముద్రపురామన్న, ఉభయకవిశరభభేరుండుఁ డనఁబడుకవీంద్రరాఘవుడు,

హుళిగర మాయి దేవపురాణభట్టు, గురుభక్త కామన్న, విశ్వన్న, ఉద్ధతశాస్త్రి,
నికరభంజన నాగనాథార్యుడు, అతిరసికకర్ణాభరణ బుధవరుడు, సదవాక్యప్ర
మాణజ్ఞ, దేవరసపండితుడు, అనేకకలావేత్తహంపి రామితందె, జగదారాధ్య
నాగిదేవుడు, అష్టభాషాకవిశ్వర శివదాడు, శైవవిరుద్ధమతదాన దాదరసుశర
ణకవి-ఇత్యాదులు.

సద్గరసు నరసింహబల్లభునిసభలో శ్రీశివాద్వైతసాకారసిద్ధాంతసానం
దచరిత్ర మనుసంస్కృత గ్రంథమును రచించి, త్రిభవనతాతాచార్యును
జయింపగా సభలోనివిద్వాంసులెల్లరును నీక్రిందివిధముగా నాతని బ్రశంసించిరి.

దోరసముద్ర పెంబ సాసరిం కర మొప్పునరాజధానియోళ్
ధీరన్యసింహభూనర నహోమహియం శరిపాలినుత్తిర
ల్కారసియాణ్ణ నోలగకె బందనగుడ్విసు తాంధ్ర దేశదిం
శౌరియ భృత్యనోపు భవనత్రయతాతన నిష్పనోర్వవం.

శివనిల్లా శివభక్తియిల్ల శివసిద్ధాంతంద లిల్లా మతం
సువిచారసిత్తిగిల్ల నాడె ననజాతుం దైవనా వైష్ణవం
సువిశాలం నిజభక్తిగెం దెనుతె పత్రాంబనం గెయ్యెత
దృవియం సద్గరసార్యోడిసిదరిసానందచారిత్రదిం.

పిందె సమస్తనీలపటసాంఖ్యర బాద్ధర జైనభేదదోళ్
సందరభాటతార్కికర కూడతివాదిసి, సోక్కినూక్తియ
ల్లొందదబద్ధవాదియెనిపుద్ధతవైష్ణవనంవిభాజిసు
త్తిందుధర ప్రత్యయగసద్గరసర్ నెగర్దర్ ధరిత్రయ్యోళ్.

ఇవిగాక యొక్కొకకవీశ్వరుడును వేర్వేరుగా సంస్కృతకర్ణాటభాషల
లో బద్ధులనుమీఁద రచించిన పద్యములునుగలవు. సద్గరసుకు సకలశాస్త్రసార్య
భామ, ఉద్ధతవాది నికరవేశ్యాభుజంగ, తార్కికచక్రవర్తి, శ్రీశివాద్వైతసాకార
సిద్ధాంత ప్రతిష్ఠాపనాచార్య, శరణకవి, భవిదూరాది బిరుదులు గలవు.

ఈతఁడు సానందచరిత్రమునుగాక దీక్షాబోధమృతి వేటొక గ్రంథమును
గూడ రచించెను.

పద్యబసవపురాణకర్త యగు పిడుపర్తి బసవనతండ్రి సోమనాథు డీ దీక్షాబోధను దెనిగించెను. వీరశైవమత వ్యాసమున కీగ్రంథ మెంతేని యా కాలమున నుపకరించి యుండును. గురుశిష్యసంవాదరూపమున నులుపుగా వీర శైవ సంప్రదాయమునెల్ల నీగ్రంథము నిరూపించుచున్నది. తత్కాలపు వీర శైవమత స్వరూపము దెలుపుగ్రంథములలో నిది ప్రధానమయినది. మతవిమర్శముపట్టిన నే నెక్కువగా నీగ్రంథమును గ్రహింతును.

మాయిదేవుడు:—ఈతఁడు పద్మరసుఁడయి బ్రశంసారూపముగాఁ జెప్పిన పద్య మొకటిగలదు.

జగదేవ దండనాయకుడు:—ఈతఁడే బసవేశ్వరుని నిదేశము చొప్పున బిజ్జలుని సంహరించినవాఁడు. మల్లయ్య, బ్రహ్మయ్య యనువా రిద్దరు రీతనికిఁ దోడయిరి.

అనుమకొండ రాజధానిని జయింప నైన్యసమేతుడై వచ్చి యరికట్టి కాకతిప్రలరాజు ప్రతాపప్రదీప్తి ముందు నిలువనేరక తూణములో జగద్దేవుఁ డొకఁ డోడిపాఱెనని యనుమకొండశాసనము చెప్పుచున్నది. ఆజగద్దేవుఁడు పట్టిపొంబుచ్చపురాధీశుఁ డని, సంతానరాజులలో నొక్కఁడని, మహామండలేశ్వరుఁ డని, క్రీ. ౧౧౮౯ లో నాతఁడు కుందూరుగ్రామము దానముచేసినట్లు శాసనము గలదని, యాంధ్రులచరిత్రము చెప్పుచున్నది. బిజ్జలునిఁ జంపిన జగదేవుఁ డీతఁడు కావచ్చును.

ప్రాచీనభక్తులు

బసవపురాణమునఁ బ్రస్తుతులయిన ప్రాచీనభక్తులలోఁ బెక్కు 'రఱువత్తు మూర్' అనుపేర నటవమునఁ బ్రఖ్యాతులయిన యఱువది మూగురు భక్తుల లోనివారు. ద్రవిడమునవారికి 'నయనార్ల'ని పేరు. నైనార్లు, నాయనార్లు అనికూడఁ దెలుగునఁ గలదు. అఱువదిమూపురలో బసవపురాణమునఁ గొండఱును, పండితారాధ్యచరిత్రమున మఱికొండఱును బ్రస్తుతు లయిరి. కాని, యానుపూర్వితో వారి నెల్లరను సోమనాథుఁడు స్తుతింపలేదు.

అఱువదిమూపురపేళ్లను మనసోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రము చతుర్థప్రకరణమున సహస్రగణనామసంఖ్యానమున నిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

తిరునీలకంఠుండు తిరునీలనక్క-తిరుమూల దేవుండు తిరునాళ్ల పోవ
మానకంజారుండు మంగయక్కరను-ఆనయనార్ మొన్నయధరుండు పట్ట
నంగ రోహిణి పిళ్లనయనారు నంగ-నంగచండుండు పూసలనయనారు
పరమనాచియరు దీపదకళియారు-కరిగణనాథుండు గరికామదేవు
డమరసీతి యిరువదాండారి మురుఘు నమినంది యేణాధినాథుండు సాంఖ్య
తొండభూతి చిరుతోణు తిరుకురిసి-తొండండు నంబి సిర్తోండండనంగ
సీరాలదేవుండు సేదిరాజయ్య-గారికాళవ్వ యేకాళి సోమాసి
మారుండు వీరపెత్తాణిదేవుండు-వీరచోడండు జడయా రిరిత్తాండి
యెచ్చలంది వాగీశనైనారు-కొళ్ళుళి యెళయదంగుళియ నైనారు
చిటుపులియా రులచ్చిరియారు నారు-మిటుమిండయారు నమిత్తండయారు
కరియంబ యరిపాలు కడమలనంబి-కళియంబ గుగ్గుళ కళియనైనారు
కన్నప్పతాపసి కరయూరచోడు-చెన్నయ్య చోడండు చేరమరాయ
డిడుగుడిమారయ్యనిడుమారదేవు- డడిభ ర్తయణమూ ర్తియటువత్తుమూరు.

సంఖ్య కటువదిమూగురే యయినను సంస్కృతకర్ణాటద్రవిడ గ్రంథము
లలో వారిపేళ్లు గొన్ని భేదించుచు నెక్కువగుచున్నవి.* ఒక గ్రంథమునఁ
బేర్కొనఁబడినవారిని గొందఱను వేటొక గ్రంథము పేర్కొనకున్నది. ఒక
నికే యొక గ్రంథమున నొకపేరు, వేటొక గ్రంథమున వేటొకపేరును గలదు.
వానిని సరిచూచి బసవపురాణమునఁ బ్రస్తుతులయినవారిని గూర్చి యించుక వివ
రణము చేయుచున్నాడను.†

సుండరనాయనారు—(పుట ౧ ౨౮) నంబినాయనారని ఒడయనంబి
యని యాతనినామాంతరములు. సుజ్ఞానిని, జటీశ్వరుండు ఈతని తలిదండ్రులు. నది
పురపు నరసింహవర్మ (నరసింహమునయర్) ఈతనిఁ బెంచుకొన్నాడు. ద్రవిడ

* కన్నడమున—‘అటువత్తుమూపుర పురాతనచరితె’ ‘త్రివప్తి పురాతనచరితె’ ‘అటు
వత్తుమూరు పురాతనశరణచరితె’; సంస్కృతమున—‘స్కాందోపపురా’, శివరహస్య, శివభక్త
మాహాత్మ్యములు; తమిళమున—‘పెరియపురాణము.

† మైసూరు ప్రాచీనవస్తు పరిశోధక సంఘమువారు ఈసంవత్సరపు కార్యసివేదన ప్రకట
నమున ‘అటువత్తుమూపుర’ చరిత్రమునుగూర్చి కొంతపరిశోధనము నెఱపినారు. ఇక్కడ నాకది
కొంత యుపకరించినది. వీరినిగూర్చి ద్రవిడవిద్వాంసులే యింకను సరియైన పరిశోధనము జర
పఁజాలకున్నారు. నేనిక్కడ మైసూరురిపోర్టులోనున్న క్రమము ననుసరించుచున్నాడను.

భాషలో నీతఁడు గొప్పకవి. తిరుత్తొండర్ తొమ్మై యని యీతఁడు రచించిన శైవస్తోత్రమును బ్రపంచించి సోమనాథుఁడు (౧౩౪ పుట) కొంత తెలిగించినాఁడు. ఒడయనంబివిలాస మని యీతనిచరిత్రమే తెలుగునఁ బ్రబంధముగా రచితమయినది.

మిఱుమిండఁడు—(పుట ౧౨౮) మెతెమిండర్, విఱుమిండర్, పీర మిండ, శంగునాయనార్ అని యీతనిపేళ్ల తరగ్గంథములఁ గలవు.

చేరమచక్రవర్తి—మహాగోదండని యీతనినామాంతరము. పయిమువ్వురును సమకాలమువారు.

కుమ్మరగుండయ్య—(పుట ౧౩౯) తిరునీలకంఠర్ అని నామాంతరము.

దంగుళిమారయ్య—(పుట ౧౩౮) ఇళయాంగుడిమారణ్ అని యిట వమున, ‘భక్తోదంగుళిమారాఖ్యః’ అని సంస్కృతబసవపురాణమున, ‘ఎళయ దంగుళిమారణ్’ అని కన్నడమునఁ గలదు.

చేదివల్లభుఁడు—(పుట ౧౩౭) సిద్ధిరాజని నామాంతరము.

ఇఱువదాండారి—ఇరువత్తుఁడు (పుట ౧౦౪). ఇఱిపత్తనాయనార్, ఎఱి పత్తనాయనార్ అని ద్రవిడకర్ణాటములందుఁ బేరు. సంస్కృతబసవపురాణమున ఇరువత్తుఁడని కలదు.

కరయూరిచోడఁడు—(పుట ౧౩౭) కరవూరిచోడఁడని కన్నడము. పొగ్గూళ్-చోళఁడని యిటవము.

ఏణాధినాథుఁడు—(పుట ౧౩౬) ఏణాదినాథుఁడని యిటవము. సంస్కృతబసవపురాణమున ఏణాధినాథుఁడనియే కలదు.

ఉడుమూరి కన్నప్ప—(పుట ౭౮) కణ్ణప్ప. శ్రీ కాళహస్తివాఁడు.

గుగ్గులుకళియారు—(పుట ౧౩౫) కంకుళినాయనార్ అనియిటవము.

మానకంజారుఁడు—(పుట ౫౭) చోళరాజు.

అఱివాళునాయనారు—(పుట ౧౩౫) సంకులూదాయుఁ డని నామాంతరము. తూడ్డుఁడు.

రుద్రసశువతి—(పుట ౬౩) తెలుగు బసవపురాణమున నున్న కథ వేఱు; అటవమునను, గన్నడమునను నున్న కథ వేఱు. తెలుగుకథలో ‘ఆదిపురాణ’ మని ద్రవిడ శివపురాణము పేరున్నది. అటవమున నట్టి గ్రంథము తెలియరాదు.

చండేశుడు—(పుట ౨౨౮).

తిరునావుకరశు—(పుట ౧౭౨) అప్పర్ అని నామాంతరము. ఈతఁడు తిరుజ్ఞానసంబంధి కుబ్జపాండుల సమకాలమువాఁడు. ద్రవిడమున గొప్పకవి.

కరికాళ వ్వ—(పుట ౬౯) పూతవతి నామాంతరము.

నక్కనైనారు—(పుట ౬౫) తిరునీలనక్కనైనార్, నీలనగ్న, మురుగర్ నామాంతరములు.

నమినంది—(పుట ౧౭౮) నేమినంది నామాంతరము.

పిళ్లనైనారు—(పుట ౧౭౪) తిరుజ్ఞానసంబంధి నామాంతరము. సాంద్యలహరిలో శంకరాచార్యులవారు ‘ద్రవిడశిశు’వని యీతనినే ప్రశంసించిరి. వాగీశ, నక్కనైనార, హరదత్తాచార్యాదుల కీతఁడు సమకాలమువాఁడు. వైష్ణవుల పన్నిద్దతాత్పర్యులలో నొకఁడగు తిరుమంగైయాళ్వారుతో నీతఁడు భాషించెనట.

కలికామదేవుడు—(పుట ౧౩౨).

తిరుమూలదేవుడు—(పుట ౧౪౦).

నాట్యనమిత్తండి—(పుట ౭౬) దండియడిఘళ్. బసవపురాణముననున్న కథ వేఱు. పెరియపురాణకథ వేఱు.

సాంఖ్యతొండఁడు—(పుట ౧౭౯) తెలుగున నర్వత్త ‘సాంఖ్య’ అనియే యున్నదిగాని యాతఁడు శాక్యుడగుటచే శాక్యతొండఁడని యుండఁ దగును. అటవమున నట్లే కలదు.

చిటపులి—(పుట ౧౪౦) శిటపులి, నిరోధిశార్దూలుడు అని నామాంతరములు.

చిటుతొండఁడు—(పుట ౧౪౦) సిరియూలుడు, దభ్రభత్తుడు నామాంతరములు. ఈతఁడు రెండవపులకేశిని జయించి, వాతాపికోటను బట్టుకొని, తన

రాజున (మొదటి నరసింహవర్మ?) కొనఁగెను. ఈతఁడు నేనాధిపతి. కాంచీపుర వాస్తవ్యుడు. క్రీ. శ. ౬౩౦ నాటివాఁ డగును. ఈతనికొడుకు నీరాలుఁడు; భార్య తిరువెంగాణి; దాసి చంద (న) నంగ.

అడీభ ర్త—(పుట ౧౩౬) అదిపత్తర్, అతిభక్తర్ నామాంతరములు.

కళియంబనైనారు—(పుట ౧౩౭) కలికంపఁడు, కలికంబఁడు నామాంతరములు.

సుందరపాండ్యుఁడు—(పుట ౧౪౬) కుబ్జపాండ్యుఁడు కూనపాండ్యుఁడు, గూనిపాండ్యుఁడు నామాంతరములు. జననేన భట్టకలంకాదు లీతని జే నునిఁ జేసిరి. పిదపఁ దిరుజ్ఞానసంబంధి శైవునిఁ జేసెను.

నరసింగమునయర్—(పుట ౧౪౧) శిరత్తుణైనాయనార్, రణమిత్రుఁడు అని కర్ణాట సంస్కృత గ్రంథములందు నామాంతరము లున్నవి. అందు నరసింగ మునయర్ కథ వేఱుగా నున్నది.

కొట్టరువుచోడఁడు—(పుట ౧౪౧) కుట్టలినాయనార్.

పూసలనాయనారు—(పుట ౧౪౦) పోసలనాయనార్.

మంగయక్కరళి—(పుటలు ౧౪౬, ౧౪౭) సుందరపాండ్యునిభార్య. పొగ్గాళ్ (కరయూరి) చోడనికూతురు.

అఱువదిమూగురలో ద్రవిడకర్ణాటగ్రంథములందు వర్ణితులలో బసవ పురాణమునఁ గానవచ్చినవారిని బయి బేర్కొంటిని. ద్రవిడ కర్ణాట గ్రంథము లందుఁ గానవచ్చువారు కొందఱు మన బసవపురాణమునఁ గానరాకున్నారు. బసవపురాణమునఁ గానవచ్చువారు గొందఱు ద్రవిడకర్ణాటగ్రంథములందుఁ గానరాకున్నారు. కథలలోఁగూడఁ గొన్ని భేదములుగలవు. ఆయావిషయములు సమగ్రముగాఁ జర్చించుట కిది చోటుగాదు.

మ టి కొ ం ద టు

శంకరదాసయ్య, తేడతదాసయ్య, దుగ్గళవ్వ—వీరు మువ్వరును సమ కాలమువారు (పుటలు ౧౧౧, ౧౧౨, ౧౧౩, ౧౧౪). పశ్చిమచాళుక్యరాజుని

జగదేశమల్లుడు (ఈతడే రెండవజయసింహవల్లభుడు. దేశింగుడు, సింగబల్ల హుడు అని పేర్కొనబడినవాడు నీతడే). కళ్యాణకటకమున బంచలోహ ములతో బోతపోయించి నెలకొల్పిన విష్ణుప్రతిమను దృష్టించి జడయ శంకరస్థానవాస్తవ్యుడైన శంకరదాసయ్య తుత్తునియలు చేసెను. ఈ సింగబల్ల హునిభార్యయే సుగళదేవి. ఈమె శైవమతస్థురాలు. తేడరదాసయ్య యీమె గురుడు. తనమాహాత్మ్యమును బ్రకటించి తేడరదాసయ్య సింగబల్ల హుని శైవునిగాఁ జేసెను. పొట్లచెరువు, కొలిపాక, యనుపురము లాతని రాజ్యస్థానములుగా శాసనములందుఁ గలదు. పొట్లచెరువులోనే తేడరదాసయ్య మాహాత్మ్యమును బ్రకటించి యక్కడి జైనమతముల నేణ్ణాఱింటిని జెడఁగొట్టించెను. అప్పుడు రాజుతో నక్కడి జైనులెల్లరుగూడ శైవమత మవలంబించిరి. పొట్లచెరువు బళ్లారిమండలమందుఁ గలదు. కొలిపాక యెక్కడిదో యెఱుంగరాదని స్థీటుదొర గారు వ్రాసిరి. కాని యది నిజాంరాష్ట్రాంధ్ర దేశమున నున్నది.

హలాయుధుడు—ఈతడు చిటులొండనికి సమకాలమువాడని కలదు. చిటులొండడు క్రీ. శ. ౬౩౦ వాడని గుర్తించితిమి గాన యీతడు నాకాలమువాడగును. హలాయుధస్తవమని యీతడు రచించిన శివస్తవము (పంచస్తవిలో నొకటి) కలదు. హలాయుధనిఘంటు వీతనిదగునో కాదో?

ఉద్భటుడు—(పుట ౨౧౯) శైవులెల్లరు నీతని స్తుతింతురు.

క. హరలీలాస్తవరచనా

స్థిరనిరుపమభక్తి దనదుదేహముతోడకా

సురుచిర విమానమున నీ

పురమున కుద్భటుడు ప్రీతి బోవఁడె రుద్రా!

శివతత్త్వసారము.

క. క్రమమున నుద్భటుడు గవి.

త్వము మెఱయఁ గుమారసంభవము సా(నా?)లంకా

రము గూఢవస్తుమయకా

వ్యముగా హరలీలఁ జెప్పి హరుమెప్పించెకా.

సన్నిహిత కుమరసంభవము.

ఉద్భటారాధ్యచరిత్రముని తెనాలిరామలింగకవి యీతని చరిత్రమునే తెలుగునఁ బద్యకావ్యముగా రచియించెను. తెలుగుదేశమున నుద్భటారాధ్య కరంపరవా రారాధ్యులు పలువురున్నాడు. ముదిగొంకవా రుద్భటారాధ్య కరంపరవారని యుద్భటారాధ్య చరిత్రమునఁ గలదు. ఆతఁడు ఘూర్జరదేశము నఁగల బల్లకిపుర వాస్తవ్యుడని బసవపురాణాదులందుఁ గలదు. కాశ్మీరరాజగు జయాపీడునిసభలో విద్యావతిగా నుండెనని (క్రీ. శ. ౭౭౯ నుండి ౮౧౩ వఱకు) రాజతరంగిణిలోఁ గలదు. కర్నాటకపులు కుమారపాల ఘూర్జరు చరిత్రమునే యుద్భటచరిత్రమునుగాఁ జెప్పిరి. అది ప్రామాదికమేమో! ఇర్వురకథలకుఁ గొంత సామ్యముగలదు. దానిబట్టి వారు పొరఁబడియుందురు. ఆకర్నాట కపులకంటఁ బూర్వఁడయిన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వారిర్వుర కథలను వేర్వేరుగా వర్ణించినాఁడు.

పండితత్రయము

శ్రీపతిపండితుఁడు, శివలెంక మంచెనపండితుఁడు, మల్లికార్జునపండితుఁడు పండితత్రయమని పాల్కురికిసోమనాథుఁడు చెప్పినాఁడు.

హరభక్తియుత్పత్తి కథిపతి నాగఁ-బరగెను దొల్లి శ్రీపతిపండితయ్య చెనసి భక్తిక్రియాస్థితకర్తయనఁగఁ-జనియెను లెంకమంచెనపండితయ్య దూరాన్యనమయనంహుఁడైచనియె- శూరుండు మల్లికార్జునపండితయ్య శ్వాపితభక్తికిఁ గారణపురుషులై పండితత్రయంబున భువిజనిరి.

పండితారాధ్యచరిత్ర.

శ్రీపతిపండితుఁడు (పుట ౨౧౦) ఈయనయాంధ్రుఁడు; బెజవాడవాస్తవ్యుఁడు.

పశ్చిమచాళుక్యరాజగు నాటవ విక్రమాదిత్యునియొద్ద దండనాయకుఁడై వెక్కురాజ్యములను జయించిన యనంతపాలుఁడు కొండపల్లినాడు పాలించుచు బెజవాడలో నుండఁగా నీశ్రీపతిపండితుఁ డాతనికి గురుఁడైయుండెను. అనంతపాలుని శాసనము బెజవాడకుఁ జేరువగానున్న చేబ్రోలఁగూడఁ గలదు. ఆతఁడు క్రీ. శ. ౧౦౯౫ - ౧౧౧౨ లో నుండెను. శ్రీపతిపండితుని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁ డిట్లు ప్రశంసించినాఁడు:

† ఇది సరస్వతీ పత్రికలో (మార్చి) ముద్రితమయినది. విశేష విషయములు విపులముగా దానికి నేను వ్రాసిన కీతికలోఁ జూడఁదగను.

క. ఒక్కడె దైవము శివుఁ డని నిక్కము నేయుటకు ముడిచె నిష్ఠలు సీరక్
స్సుక్కక శ్రీపతిపండితుఁ, డక్కజముగ విజయవాడఁ నత్తిజమ్మి శివా!

మనసోమనాథుఁడుగూడ నీకథనే పేర్కొన్నాఁడు. *శ్రీపతిపండితునివలె
మువాడగు కాశీనాథుని వీరారాధ్యుఁడు తన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీకథ
నిట్లువివరించి చెప్పినాఁడు:

గీ. అరయఁ దత్పండితేంద్ర నిజాంశభూతి, భవులు శ్రీపతి మంచెనపండితులును
మల్లికార్జునపండితుఁ డెల్ల జనులు, వినుతు లొనరింప వెలసి రుద్రీశలమున.

గీ. వారు భవి వీరశైవ ప్రవర్తనంబు, బ్రాహ్మణాచారమగునంచు బత్యమాన
వేదవేదాంత సిద్ధాంతవిశ్రుతముగఁ, దెలియఁ జేయుచు విరిసిల్లి రలఘుమహిమ.

క. ధీరుఁడు శ్రీపతిపండితుఁ, డారయఁ బ్రాచీనదేశికాహ్వాయుఁడు మహా
దార శివాద్వయమార్గ, స్ఫారదురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నఁ.

క. ఆగురుఁడు విజయవాటిని, భోగోజ్జ్వలమందిరమున బుధయుతుఁడై శై
వాగమ నైగమబోధా, యోగమునఁజరింపుచుండి యొకనాఁ డనియె.

క. శివుఁడే దైవము ధరలో, శివభక్తులె నత్కులీన సిద్ధాంతపరుల్
శివమంత్రమె మనురాజము, శివునిప్రసాదంబె భోగశేఖర మరయ.

వ. అని శపథంబుగా బలుకుచు ననంతపాలదండనాయక మహీధవాది శిష్య
తతి నేనాయత్తచిత్తంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁ బరవాది కోలాహలుండు
జయవాటీపురంబున విజయధ్వజంబెత్తి మహాత్తర శైవాచార్యుం డనఁ
జెలంగుచుండి యొక్కనాఁడు.

నీ. సరవిఁ గృష్ణానదీన్నా నంబుగావించి నిత్యకృతంబులు నెఱయఁ దీర్చి
వచ్చుచోఁ బురవీధి పసుధేశు మదగజం, బరుడేరఁ దొలఁగుచు నచట నొక్క
గొడగరి వాకిలిఁ గడుఁజొచ్చినిలిచిన, నంతఁ దద్గృహమేధి యరుగుదెంచి
శరణార్థి, గురురాయ, సతతంబు నావ్రతం బార్జ్యరయ్యలకు శివార్చనంబు

* శ్రీపతి పండితవంశమువారే తర్వాత 'కాశీనాథుని'వారయిరి. కాశీనాథుని వీరారాధ్యు
లు రచించిన ధర్మగుప్తాభ్యుదయ భద్రాయుత్పత్తి కృతులనుబట్టియు, తచ్చిష్యుఁడగు సిద్ధరా
మయ్య రచించిన సంస్కృతోదాహరణ స్తవాదులనుబట్టియు నీవిషయము గుర్తింపవలయు. కాశీ
నాథుని నాగేశ్వరరావుగారి కీవీరారాధ్యుఁడు ౫ వ తరమువాఁడు. శ్రీపతి పండితోపక్రమముగా
వీరారాధ్యులవలకు వంశక్రమము, పయ్యగంధములందుఁ గలదు. అది యిట్టిది:—

వంశవృక్షము

* శ్రీ సతి పండితుడు

గోకర్ణుడు (పంచముని ద్విజానిగారి జేసెను.)
 మల్లికార్జునుడు (శిష్యార్థమై కృష్ణాజలము నింకించెను.)
 చినమల్లికార్జునుడు (ఎనుబడేండ్ల సువాసినికి బుత్తు)ని బుట్టించెను.)

పండితుడు
 గోకర్ణుడు
 మల్లికార్జునుడు (తత్పరంపరలో)

లింగన

అనంతన

కాశీనాథుడు

పెదసోమేశ పినసోమేశ లింగయ్య బసవన్న కోటిపల్లిశర్మరుడు

కాశీనాథ తిమ్మన పండితుడు

అనంతుడు గౌతముడు

మల్లికార్జునుడు

లింగన

కాశీనాథుడు

అనంతుడు

గౌతముడు

గౌతముడు

అనంతుడు చంద్రశేఖరుడు వీరభద్రుడు గౌతముడు

అఘోరమూర్తి పీఠేశ గౌతమ చంద్రశేఖరుడు కాలహస్తీశ్వరుడు కాశీనాథ అయ్యన్న

శరభ వీరమల్ల నాగయ్య సాశ్వపతి వీరభద్ర
 బ్రహ్మయ్య బాపయ్య మల్లయ్య నాగేశ అయ్య సదాశివ చంద్రశేఖర బుచ్చన

బుచ్చయ్య వియ్యన్న
 నాగలింగం నాగేశ్వరరావు సాంబశివరావు
 బుచ్చయ్య

* శ్రీపతిపండితుని యనంతరము బహుపురుషాంతరములదాక నీవంశమువారు బెజవాడ వాస్తవ్యులు గానే యుండిరి. ధర్మగుప్తాభ్యుదయప్రబంధకర్తకాలమునఁ గాఁబోలును ఎలకుఁ జేరి నగ్రహారముగాఁ బడసి వారు బెజవాడ వీడి తమ యగ్రహారమున వసింపఁజొచ్చిరి. శ్రీనాగేశ్వరరావుగారు నేడు బెజవాడలో దివ్య సాధమును గట్టించి తత్సానవాస్తవ్యులై యెనుబదివంశయేండ్లకంటె నెక్కువకాలమునుండి తమవంశమువారికిఁ జెల్లుచున్న ప్రాచీనపురాణాచిని మరల నిలుపుకొన్నారు.

† ఈతడు భద్రదాయశ్చరిత్ర, ధర్మగుప్తాభ్యుదయ ప్రబంధకర్త. ఈ తరముదగ్గఱనుండి సమగ్రమయిన వంశవృక్షము గలదు. కాని యిందు శ్రీ నాగేశ్వరరావుగారి శాఖయే కైకొనఁబడినది.

- దగనలుపుచుంట నొకయయ్య తక్కువయ్యె, నేడులింగైక్య మింకనాకు నిక్క-
మందిదనివానినత మొనరించివేడ్క, నచ్చుదేశికుఁగనిపరవాదులుదరి. [మనిన,
- క. ఓహో, బ్రహ్మఁజుడట యితఁ, జాహ్ యగ్గడగరింట నారోగిణ మి
ట్లీహీ యొనరిచివచ్చెను, ద్రోహంబని చుట్టఁకొనిరి దుర్మతు లగుచుకా.
- గీ. పరగ నీరీతిఁ బరవాదు లురవడించు, గతికిఁ దామున్న జేసిన కడుఁ బ్రతిజ్ఞ
నిగమనమృతి రూఢిగా నెఱవఁదలఁచి, వారుగొనిపోన నృపసభఁ జేరె గురుఁడు.
- వ. ఇట్లు పరవాదు లప్పండితేంద్రు ననంతపాల దండనాయక భూవరాస్థానంబు
నకుఁ గొనిపోయి యిట్లనిరి.
- క. గొడగరి మల్లె యయింటను, గడుపారంగఁ గుడిచిరాంగఁ గాంచిత మితఁజే
ర్పడ మీగురు వెట్లగునని, కడుదోచకయుంటి మిపుడు కలఁగుచు నధిపా!
- సీ. అని యిట్లు విప్రు లాడిన నలంకుచు నభ్యులాంశితునిజూచి యనఘచరిత!
యిదిమెట్టిదగునని ముదలింపఁజిలునవ్వు, సెలవులదైవాఱి చెలువుదనర
నింతయు నిజము మే మెనయమున్నొనరించు, ప్రతినయిట్టిది యనత్పాజ్ఞలార,
మొనసి యాత్మాదైవమున శివాదైవతంబు, ననుఁజెందువారలఁ గినిసి జాతి
భేద మొంచఁగరాదని స్పృథులశాస్త్రు, రీతులును మానినర్థంబు నీతిదెలియుఁ
డరసిజాబాలశతదుద్రి యాదులందుఁ, బలుకుపలుకులువినుఁడువిభ్రమముమాని.
- (పూరు లంగీకరింపక పండితుని హిమ్మరించి-పననాదులగ్ని నొసఁగరయిరి—అంత.)
- సీ. వేదవేదాంతార్థ విధులచే సాధింపఁగాలేక మూర్ఖులై కదిసి మీర
లగ్ని మీకిడమని యార్పుట లది మీకుఁ గలిగియుండినఁగాదా కడమమాట
లని కోసశిఖివీక్షణగ్రప్రచారియై గరిగొని విస్ఫులింగములఁ దనుఁ
బామలు గంటిడ ధరాభ్రమణంబుచే దిశల్ కుమ్మరిసారె చందమ్ము నెఱవ
గగనభాగంబునం దిరుల్ గమ్ముకొనఁగ, సర్వజీవౌఘమునుసభానదులు మూర్ఛ
నొంద నప్పండితేంద్రుఁ డత్సుగ్రవేగ, సరణి లంఘించె దన్మహాస్థాన వీధి.
- వ. అప్పండితేంద్రుండు జయవాటికాపురమల్లికార్జునాగ్నేయభాగంబున నున్న
శమిశాఖసమీపంబునకు నరిగి యద్దేవున కభివందనంబును ప్రమథగణ
స్తోత్రంబును గావించి వీతిహోత్రు నాకర్షింపుచుఁ దనమీఁది పట్టు పచ్చ
డంబునం గట్టి యిట్లనియె.

మ. వినుమీ పానక; శైవగేహములలో విశ్రాంతి దక్కక బారం
బున నెందుక వసియింప కీకుజనవిస్ఫూర్ణస్మదంబుక వారిం
పు నగేంద్రాలయునాజ్ఞ దప్పి యనయంబుక మీజీవక వీరభ
ద్రునిచే నీకగు బన్నముక దెలియుంగా దొడ్డడ నికేటికిక.

(అట్లు శ్రీపతిపండితుని యానందోపాసన గ్రామమున నన్నికరవయ్యెను. అనంతపాలపండ
నాథాదులతో నెల్లరునువచ్చి శరణార్థులయిరి. వారముదినములయిన పింప శ్రీపతిపండితుడు
శమివృక్షపుఁ గొమ్ముప నేలఁగట్టిన పచ్చడపుహుటను చిచ్చి యగ్ని దేవుని విశిచిపుచ్చెను. పండి
తునిమాహాత్మ్యమున కచ్చేరునంది యనేకులు తచ్చిఘృలయిరి. తదాది శ్రీపతిపండిత సంప్రదా
యమువారికి బెజవాడ యాస్థానమయ్యెను.)

శివలెంక మంచెనపండితుడు (పుట. ౧౨ ౭.)

శివలెంక యిటిపేరి నా రారాధ్యబ్రాహ్మణులు నేడును. బ్రఖ్యాతు
లుగా నాంధ్ర దేశమందుఁ గలరు. శ్రీపతిపండితారాధ్యుని వంశవృక్ష. మున్న ట్టే
మంచెనపండితుని వంశవృక్షమును నేటి శివలెంకవారియొద్ద నెందేని కలదేమో!
మంచెనపండితుడు శ్రీపతిపండితున కించుక తర్వాతికాలమున నుండెను.

మల్లికార్జున పండితుడు

ఈయనచరిత్రము ప్రసిద్ధమే. ఈపీఠికలో నితకుము దక్కడక్కడఁ
గొంత ప్రస్తుతము నయ్యెను. గోదావరీతీరమందలి దాక్షారామ మీయనజన్మ
దేశము. ఈయన పెక్కుగ్రంథముల రచించెను. అందు శివతత్వసారమును
తెల్లుకృతి నొకదాని నేను ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలకై నేకరించితిని. ఇప్పుడు మఱి
యొక 'శ్రీముఖదర్శనగద్య' మనుదానిఁ గనుఁగొనఁగల్గితిని. దాని యాద్యం
తము లిట్టివి:—

ఆది:—

శ్లో. త్రైలోక్యస్య భవానేవ నిగ్రహానుగ్రహ తుమః;

శ్రీవిశ్వేశ్వర మాం పాహి మహేశ్వర! నిరీశ్వర!

జయజయ రుద్ర, వీరభద్ర, విరిచపంచమశిరఃఖండన, యజ్ఞ పురుష
శిరఃఖండన!—

అంతము:—

మహానాథప్రియ, బల్లాణప్రియ, కుమ్మరగుండయ్యప్రియ, అఖిలభువన భక్తజనప్రియ, దేవా! సురశత్రుముఖ నిఖిలప్రార్థితప్రధన పరమేశ్వర, దేవా నమస్తే నమస్తే నమః.

శ్రీమాన్ మాహేశ్వర శ్శిష్టో మల్లికార్జునపండితః;
శ్రీముఖదర్శనగద్యం హృద్యం గ్రథితవాన్ (?)

శైవమతము

స్మృతులు కనుక బూర్వమున నుండియు, అనగా రెండు వేల యేండ్లకుఁ బూర్వమున నుండియు దక్షిణావధమున శైవవైష్ణవమతములు పేర్వలయుచున్నవి. ప్రధానముగా వైష్ణవమతమునకు ద్రవిడదేశమందును, శైవమతమునకుఁ గర్ణాటాంధ్రదేశములందును బ్రాధాన్యము గలదు. శ్రీరంగక్షేత్రము వైష్ణవులకును, శ్రీశైలము శైవులకును, దీర్ఘములుగా నుండెడివి. ద్రవిడదేశమునఁ గూడ మధురాదిక్షేత్రములు, శైవులకుఁ దీర్ఘములుగా నున్నవి గలవు. శ్రీశైలము కర్ణాటాంధ్రదేశముల కూడలిలోఁ గలదు గావునను, బ్రాహ్మకముగాఁ గర్ణాటాంధ్రదేశములకుఁ బాలకు లొక్కరే యయిరి గావునను, లిపిలో నూత్రమేకాక భాషలోఁ గూడ నంతగా భేదములేదు గావునను గర్ణాటాంధ్రలొకాలమునఁ బరస్పరము మిక్కిలి సన్నిహితులుగా నుండెడివారు. శ్రీశైలము చతుర్ద్వారములు * (త్రిపురాంతకము, సిద్ధవటము, అలంపురము, మాహేశ్వరము) గలదై యాకాలమునఁ గర్ణాటాంధ్రశైవాచార్యులకు నిత్యనివాసముగా నుండెడిది. ఎడతెగక శైవులు శ్రీశైలమునకు రాకపోకలు జరపుచుండెడివారు. నిత్యముగా నక్కడ ననేకులు నివసించుచుండెడివారు. సామాన్యముగా నిక్కడ శైవులని నేను పేర్కొన్నను నాకాలపు శైవులలోఁ గొన్ని భేదములు గలవు. ఆభేదములు సామంతము, కాలాముఖము, కాపాలికుము మొదలగు పేర్లుగలవి. శివుఁడే పరతత్త్వమని విశ్వసించువా రయినను వీరిలోఁ బరస్పరము మతస్పర్థలు, విరోధ

* శ్రీశైలపంక్తిము: “పూర్వద్వార త్రిపురాంతక దక్షిణద్వార శ్యామిస్సిద్ధవట, ప్రతీపిద్వార ఆలంపురి బాలబ్రహ్మేశ్వర ఉత్తరద్వార మాహేశ్వర్యాఖ్యచతుర్ద్వారోపశోభితే”

ములు గూడ నుండెడివి.* వీరికెల్లరకు నైకకంఠ్యము లేకుండెడిది. వీరెవ్వరు గాని వర్ణాశ్రమ భేదములను విడనాడినవారుగారు. పయితైవమతముల సూక్ష్మ భేదములను స్పష్టముగాఁ గనుఁగొనుటకు బలవత్తరములయిన యాధారములు నేడు దొరకకున్నవి. తైవగ్రంథములం దుద్భ్రతములయిన యాగమతంత్ర శ్లోకములనుబట్టి యాయామతముల స్థూలస్వరూపములను మాత్రము గనుఁగొన సాధ్యమగును. ఆకాలపుఁ దంత్ర గ్రంథములును, నాగమగ్రంథములును, నాయామతములవారి యనుష్ఠాన నిబంధములును నేడు పర్యాప్తముగా మనకు దొరకుటలేదు. విద్యారణ్యులవారి సర్వదర్శనసంగ్రహమునఁ బాశుపత తైవ మతములు నిర్వచింపఁబడినవి. బ్రహ్మసూత్రములకు శ్రీకంఠశివాచార్యులు రచియించినభాష్యము విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమును జెలుపుచున్నది. రామానుజ మతసిద్ధాంతమునకును దీనికిని బరతత్త్వము వాసుదేవుఁడని, శివుఁడని యనుటలోఁ దక్కఁ దక్కిన విషయములం దంతగా భేదములేదు. అప్పయ దీక్షితులవారి కాలముననుండియే యీగ్రంథ మెక్కువ వ్యాప్తిజెందినట్లు గానవచ్చుచున్నది. కావున నిది యంతగాఁ బ్రాచీనమయినది గాకపోవచ్చుననియు నప్పయ దీక్షితులవారి కాలముననో యంతకించుక పూర్వకాలముననో, రచితమై యుండవచ్చుననియుఁ గొందఁ జనుచున్నారు. రామానుజులవా రీశ్రీకంఠభాష్యమునే వరవడిగా నుంచుకొని తమ శ్రీభాష్యమును రచించిరనియు, నీశ్రీకంఠ శివాచార్యులు శంకరులనాటి వారనియుఁ గొందఁజనుచున్నారు. ఈ విషయ మిట్లుండఁగా నీనడుమ బ్రహ్మసూత్రములపయి శ్రీపతిపండితారాధ్య రచితముగా శ్రీకరభాష్యమని యొకగ్రంథము బయల్పడినది. ఇది శ్రీపతిపండిత రచితముగాదనియే నానమ్మకము. శంకరాద్వైతము ప్రబలిన పిదప నాగమతంత్రమతములవారు గూడ, దమ మతములు బ్రహ్మసూత్రాభిప్రేతములే యని నిరూపిం

* శ్లో॥ వామాః పాశుపతా శ్చైవ కాలాముఖహస్తతాః;
కాపాలా శ్చైరవా శ్చాక్తా స్సావకా యోగధారణాః;
శైవా బహువిధా శ్చైవ వైష్ణవాః పాంచరాత్రికాః;
వైశ్వానరాః కులాః కాలా స్తత్సంభేదాస్తథాఽఘోషాః;
సాంఖ్యాశ్చైలాకులా శ్చైవ తథా పాంచపరాయణాః;
ఏతే సమయిన స్సర్వే అన్యోన్యకలహప్రియాః;
ఏతాన్ సర్వాన్ పరిత్యజ్య వీరశైవం నివస్య మే.—వీరాగమము.

చుటకు యత్నించిరి. స్వసిద్ధాంతాను సారముగా బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యముల రచించిరి. ఈపూర్వ శంకరులకుఁ బూర్వకాలమున నున్నట్లు గానరాదు.

శ్రీకంఠభాష్యమునఁగాని, శ్రీకరభాష్యమునఁగాని పాశుపతకాలాముఖాది శైవమతభేదముల స్వరూపములు గానరావు. వీరాగమ వాతూలాగమాదులు కొన్ని శైవమతములను నిరూపించునవి గలవు.

శ్రీశైలము శైవమతస్థుల కునికిట్లుగా నుండి తత్తత్తత్తముల కభ్యుచ్చయము గల్గించుచుండుట యాకాలమున దక్షిణాపథమునఁ జైనపాద్ధమతముల వ్యాప్తికి గొంత యడ్డంకిగానుండెను. ఈయడ్డంకిని దొలఁగఁద్రోసికొనుటకై పాద్ధులయిన సిద్ధనాగార్జునాదులు శ్రీశైలముమీఁదనే నెలవుకొని యక్కడనే స్తూపములు గట్టుకొని స్వమతములను వ్యాపింపజేయ మొదలిడిరి. జైనపాద్ధమతములు అహింసాతత్త్వమును బోధించుచు జాతిభేదమును బాటింపక యనుష్ఠానసౌకర్యము గలిగి సర్వసమ్మతములుగా నుండుటచే ననేకు లామతములందుఁ జేరఁజొచ్చిరి. బహుభేదములతోఁ బరస్పరస్పర్థలతో నున్న శైవమతము లానాడు సన్నగిలఁజొచ్చెను. శంకరులవారి యద్వైతసిద్ధాంతము మహోదయముగలదై జైనపాద్ధమతములనే కాక శైవమతములను గూడఁ జిదుకఁగొట్టసాగెను. ఇట్లు కాలము గడవను గడవను, శైవమతములు చాల సన్నగిల్లుటయు, జైనపాద్ధమతములు సమధికవ్యాప్తిగలవగుటయు, తర్వాత నద్వైతమతము సర్వాధికవ్యాప్తిగలదగుటయు, దట్టిచెను. ౧౦, ౧౧, ౧౨, శతాబ్దాలనాటి కాంధ్రకర్ణాట దేశములందు మతములస్థితి యిట్లున్నది. అప్పుడు జైనపాద్ధాద్వైతమతముల తల్లననుండి స్వమతమును రక్షించుకొనుట శైవమతములవారి కావశ్యకమయ్యెను. అందుకై యాంధ్రకర్ణాటదేశములందుఁ గొందఱు మహనీయులు నెలసిరి. ఆంధ్రదేశమున నెలసిన మహనీయులు పండితత్రయము. వీరివిషయ మింతకు ముందే ప్రాసియున్నాఁడను. శివలెంకమఱచెనపండితుఁడును, శ్రీపతిపండితుఁడును రచించిన గ్రంథములేవో మనకు దొరకకున్నవిగాని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు రచించిన గ్రంథము, శివతత్త్వసారము, నేఁడుదొరకీయున్నది. * అందు

* ఈ గ్రంథమును దొలుదొలుత సరసాపురమున నొక జంగమదేవరయింటనుండి నేనే దొరతనమువారి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకకాలకై నేకరించితిని. పుస్తకమునఁ గానరాకున్నను నది శివతత్త్వసారమని మల్లికార్జున పండితారాధ్య రచితమని తొలుత నుద్ఠించి, కీర్తికేఘలయిన కె. వి. లక్ష్మణరావుగారికి చాని యుత్కృష్టతను దాక్షిణ్యద్రుంపఁగోరగా వా రాంధ్రసాహిత్య పరిషత్సభ్యులమునఁ బ్రశస్తమయిన పీఠికతోఁ బ్రకటించిరి.

ముందుగా సద్వైతమతమునే యాయన ఖండించెను. చంద్రవోలు మొదలగు
 సలములం దీపండితారాధ్యులవారు జైనబౌద్ధమతముల నెట్లు విధ్వంసపఱచిరో
 పండితారాధ్యచరితముఁ జదివినఁ బెలియఁగలదు. ఈయన పాశుపతశైవమత
 ప్రవర్తకుఁడు. ప్రాచీనసంప్రదానుసారముగా శైవమతమును వైదికముగా
 నీయన నిలువరింపఁబూనెను. ఇట్లు ప్రాచీనసంప్రదాయములను బరిపోషించుట
 వలన లాభ మంతగాఁ గానరాదని యెఱిగి యింతకంటెఁ దీవ్రముగాఁ గర్ణాట
 దేశమున బసవేశ్వరుఁడు, ఏకాంతరామయ్య, పద్మరసు మొదలగువారు వర్ణా
 శ్రమాచార కలితములై యున్నప్రాచీనశైవమతభేదముల నెల్ల నడచిపుచ్చి
 వానితోనుండి వీరశైవమని క్రొత్తశైవమును సర్వశైవమత సారముగా నుద్ధ
 రించి నెలకొల్పిరి. దీనిచే ప్రాచీన శైవమతములలోఁ దగవులు చల్లారి యైక్య
 మేర్పడెను. సూతనోత్తేజముఁ గాంచి శైవమతము బలముగల్గదై నెలకొనెను.
 వర్ణభేదమును విడుచుటచే నీశైవము జైనబౌద్ధమతములవలె సర్వసాధారణమై
 సులువుగా నందఱుచే నాదృతమయ్యెను. ఒక ప్రక్క నిట్లు వీరు స్వమతమందు
 సౌలభ్యసౌకర్యములను గల్పించి పలువుర నందుఁజేర్చుకొనుటతోపాటు, తమకు
 మతమునఁ బ్రబలప్రాతికూల్యము గలిగియున్న జైనబౌద్ధమతములను దండనీతి
 నుపయోగించి చెండాడి కూడ స్వమతమును ప్రబలపఱచుకొనిరి. ఇంతగొప్ప
 కార్యమును సాగించుట సాధారణులకు శక్యముగాదు గదా! పశ్చిమచాళుక్య
 రాజ్యమును గైవసపఱచుకొని యేకచ్ఛత్రాధిపతిగాఁ గళ్యాణమున రాజ్య మేలు
 చున్న బిజ్జలుని మంత్రియు, దండనాథుఁడును మహానీయుఁడునగు బసవేశ్వరుఁ డీ
 సంఘమందు ముందునిల్చెను. ఈతఁడు స్వయము మహాభక్తుఁడు. శివునివాహన
 మగు సందీశ్వరుని యవతారమే యీతఁడని శైవులెల్లరు విశ్వసించిరి. ఆజాన
 జముని శివభక్తి యీమహానీయునందుఁ గుదురుకొనెను. శివుఁడే పరతత్త్వ
 మనియుఁ దదన్యదేవతారాధనము తగదనియు నీతఁడు పసిప్రాయమందే నిశ్చ
 యించుకొనెను. వర్ణాశ్రమాచారధర్మములను దదభిమానులయిన తలిదండ్రు
 లను వర్జించెను. తానును దనతోడి శివభక్తులును సుదృఢముగా నేర్పఱచు
 కొన్న మతధర్మముల నిర్వహించుటలో నిర్భయతతో మెలఁగెను. ఆకాలమునఁ
 బశ్చిమచాళుక్య దేశమున నీతఁడు మతరాజ్యమేలె ననవచ్చును. తన మతము
 ననువర్తించనివారిని జంపించెను. అట్లుచంపవలసినదిగా సంగమేశ్వర దేవుఁ డీతని

బాల్యముననే శాసించెనట. ఈ శాసనము ననుసరించి యీతఁడు తనయేలిక
యగు బిజ్జలునిఁగూడఁ జంపించెను!

బసవేశ్వరుని మత మొక్క నూత్తోడ్లలోఁ గర్ణాటదేశమెల్ల వెల్లివిరిసి
నది. ఈవీరశైవమతమున వేలకొలది జనులు ప్రవేశించిరి. బ్రాహ్మణులదగ్గఱ
నుండి చండాలురదాఁక నాకాలమున నీకుల మాకులమని భేదములేక యెల్లరు
నేకాకారమై యేకజాతియై యందుఁజేరి యామతమునకు బలుపుగూర్చిరి. అట్లు
కూడినసంఘమునారే నేడు లింగాయతులనుపేరఁ గర్ణాటదేశమున నున్నారు.
బసవేశ్వరుని యనంతరము గొంతకాలమున కాంధ్రదేశమునఁగూడఁ దన్మతము
వారు, జంగములు, వ్యాప్తి చెందిరి.

బసవేశ్వరునకుఁ బూర్వమున్న శైవమతములను గూర్చియు, బసవేశ్వర
ప్రసరితమైన వీరశైవమును గూర్చియుఁ గొంత వినరింతును.

పాశుపతము

ఈప్రత మధర్వశిరఃపనిపత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీకంఠభాష్యము
గూడ దానినే పేర్కొనుచున్నది. బ్రహ్మ ప్రణవపంచాక్షరీ ప్రాసాదాదిమంత్ర
ములు, పశు, పతి, పాశాది వస్తువ్యవహారము, భస్మోద్ధూళన త్రిపుండ్రధారణ
లింగార్చన రుద్రాక్షధారణాది ధర్మములు పాశుపతులకుఁ గలవని శ్రీకంఠభాష్య
మువలనఁ దెలియనగును. ఈవిషయములనే మల్లికార్జున పండితారాధ్యులవారి
శివతత్త్వసారముగూడఁ బ్రకరించి చెప్పుచున్నది. పాశుపతులద్వైతమత
మును మిక్కిలి గర్హించిరి. వారు జీవేశ్వరులకు భేదము చెప్పుదురు. పశువులగు
జీవులు పతియగు రుద్రుని యనుగ్రహముచే పాశమయిన సంసారముననుండి
ముక్తులై మోక్షసుఖము ననుభవింతురు. జీవులకుఁ బాశబంధము తొలఁగును
గాని పశుత్వము తొలఁగదని మల్లికార్జునపండితుఁడు చెప్పెను.

క. గోపతికృతమున భవపాశాపేతములయిన పశువులట్టలు భవపా

శాపేతులైన పశువులు, ప్రాపింతురు మోక్షసుఖము పశుపతి నీచేత్.

మఱియు, వారు సన్న్యాసమును గర్హింతురు;

క. ప్రాజ్ఞులు వేదజ్ఞులు లోకజ్ఞులు చేకొండ్రై గతశిఖాగాయత్రీ

యశ్శోషవీతనాస్తికులజ్ఞులు చేకొండుగాక యదైవత మజా!

శ్రీకంఠభాష్యముగూడ సన్న్యాస మావశ్యకమనుటలేదు. పాశుపతులు విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతమువారు. మల్లికార్జున సంజీతారాధ్యులవారి శివతత్త్వసార మీవిషయమును స్పష్టముగాఁ జెలుపుచున్నది:

క. వేదోక్త సదాచారా, పాదసమున నెగడునట్టి సశువులకుఁ బురా
పాదిత దురితక్షయమై, యాదరమున ధర్మ మధికమగు నీశానా!

క. ధర్మాధిక్యంబున సతి, నిర్మలబోధయు విరక్తిస్థయుఁ గలయ
కర్మలకు నీ ప్రసాదము, నేర్పిని శివభక్తి పుట్టుఁ బృథుభావమునకా.

క. మానితశివభక్తి శివజ్ఞానధ్యానముల నీ ప్రసాదాతిశయా
నూనతఁ గర్మక్షయమై, యానందప్రాప్తి ముక్తుఁడగు నీశానా!

విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతమునకు జీవగజ్జయనఁడగిన శ్రుతి (నాయ మాత్మా ప్రవచ నేన లభ్యో నమేధయా నబహునా శ్రుతేన, యమైవైష వ్యుతే తేన లభ్య స్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్) ప్రతిపాదితమయిన యర్థమునే పయిపద్యములును జెప్పుచున్నవి.

విశిష్టాద్వైతులవలె మీరును శ్రౌతస్మార్తకర్మలతో సమానముగా నా (శైవా)గమోక్తములయిన కర్మములనుగూడ నాచరింతురు.*

కా లా ము ఘ ణు లు

వీరి సిద్ధాంతవేదో స్పష్టముగాఁ జెలియరాదు. కాని వీరు శక్తిపూజను గూడఁ జేయువారుగాఁ జెలియవచ్చుచున్నారు. మండలార్చనాదులు శాక్తసంప్రదాయములు గొన్ని వీరికిఁగలవు. లింగార్చనము శక్తిశివసంయోగరూపమునదే. శక్తిచిహ్నము పానవట్టము, శివచిహ్నము లింగమునగును. శక్తిరహితుఁడగు శివుఁడు చేష్టింపఁజాలడనియు, శక్తిసహితుఁడుగు శివుఁడే సర్వశక్తుఁడనియుఁ బ్రాచీన శైవసిద్ధాంతము. ఈ విషయమునే శంకరాచార్యులవారు సాందర్యలహరిలో

* వేదోక్త శివాగమ ఇతి వ్యవహారో యుక్తః, తస్య తత్సర్వత్వాత్; అరశ్శివాగమో ద్వితీయః; త్రైవిదికవిషయస్సర్వవిషయ శ్చేతి; నేన త్రైవిదికవిషయః; సర్వవిషయ శ్చావ్యః; ఉభయో రేకవీన వివేకత్వా; ఈశాన స్సర్వవిద్యానామ్.....అథా కర్తృసామాన్యా దుభావశ్చైకార్థసరం ప్రమాణేత. — శ్రీకంఠభాష్యమ్.

శివశ్చక్త్యాయుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవతుం-నచే దేవం దేవో నఖిలు కుశల
స్సందితు మపి. అని చెప్పిరి. మఱియు జీవాత్మ శక్తిపీఠమనియు, బరమాత్మ
లింగమనియు, లింగపీఠములు జీవాత్మైక్యభోధకము లనియు నాగమములందఁ
గలదు: 'జీవాత్మా శక్తిపీఠం స్యాత్ పరమాత్మాతు లింగకమ్.'

కాలాముఖులు శక్త్యర్చనముగూడఁ గావించుదురు. వారు నిత్యబ్రహ్మ
చారులు. గార్హస్థ్యము వారికిఁ దగదు. నన్నిచోడని కుమారసంభవమునఁ
గాలాముఖులై వసంప్రదాయములు కొన్ని గాననగును.

పాశుపతాదులు లింగధారులుగారు

దేవలకులు మంత్రదీక్షాన్వితములు - శైవపాశుపతాది శాసనధరులు
వారివారిక లింగవంతులై చూచి - వారివారిక లింగవంతులై కూడి.

—బసవపురాణము, ౨౨-వ పుట.

ఈ ద్విపదలు బసవేశ్వరుని యద్వోధమువలన: లింగధారణములేని పాశు
పతాదులుకూడ లింగధారులయి వీరశైవమునఁ జేరఁజొచ్చిరని చెప్పుచున్నవి.

స్తతం పాశుపతం చైవ కాలాముఖ కపాలికే,
లింగాంగసంగహీనత్వా త్తచ్ఛిష్యో నరకం ప్రజేత్.

—వీరశైవాచారసంగ్రహము.

శ్లో. శైవాః పాశుపతాః వామాః కాలాముఖమహావ్రతాః,
అతిరిచ్యతి దేవేశి! ప్రాణలింగార్చనో బుధః.

—వీరాగమము.

పైశ్చోక్తములు పాశుపతులు, కాలాముఖులు, కాపాలికులు లింగధారులు
గారనియు, అట్టివారికి నిష్కృష్టగువాఁడు నరకము నందుననియు చెప్పుచున్నవి.
ఇట్టి శ్లోకములు పెక్కులు గలవు.

తెలుఁగునాటి యారాధ్యులు వీరశైవులు గారు;

పూర్వకాలమున వీరు లింగధారులు గారు

ఈవిషయము తగవులకుఁ దానకమగు నని నే నెఱుఁగుదును. అయినను
నాకు వాస్తవముగాఁ దోచినదానిఁ దెలుపుచున్నాఁడను. ప్రాజ్ఞులు పరిశోధించు
దగుదురు. తెలుఁగు దేశపువారగు పండితత్రయము (శివలెంకమంచెపంజిత,

శ్రీపతిపండిత, మల్లికార్జునపండితులు) లింగధారు లనుటకు బలవదాధారములు నాకుఁ గానరాలేదు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల గ్రంథమున నెక్కడను లింగధారణప్రశంసయే లేదుగదా! ఆంధ్రదేశమున నాకాలమునఁ గాలాముఖులు గూడఁ బలువు రుండిరి. నన్నిచోడని గురువయిన మల్లికార్జునుఁడు కాలాముఖ మతమువాఁడు. అతఁడుగూడ లింగధారి గాఁడు. కుమారసంభవముం దెక్కడను లింగధారణప్రశంస గానరాదు. వీరశైవులు గర్హించు వర్ణాశ్రమాచారవిధులు, వైదికకర్మలు వీరికి నమ్మతములు. మల్లికార్జునపండితారాధ్యులకు బ్రాహ్మణ్యముమీఁద నాస్థ గలదు. వర్ణాశ్రమధర్మనిబంధనముమీఁదఁ దాత్పర్యము గలదు. శివభక్తియందఁ దన్మయత్వమును గలదు. బసవేశ్వరుఁడు మహాశివభక్తుఁ డని యాయనయెడల సద్భక్తగౌరవమును, వైదికకర్మలను గర్హించి వర్ణాశ్రమాచారములను రూపుమాపుచున్నాఁడని యత్యుక్తియుఁ గాంచినవాఁడై బసవేశ్వరుని దర్శించి వాదించుటకై పోవుచుండఁ ద్రోవలోఁ దన్మృతివార్త వివలపె ననియు, “భక్తిమీఁదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తుఁ బాయలేను నేను బసవలింగ”యని యాతఁడు చెప్పెననియుఁ బ్రతీతి గలదు. దీనిఁబట్టికూడ నాతఁడు బసవేశ్వరుని మతమువాఁడు కాఁడని స్పష్టముగా నెఱుంగసగును. లింగమునుధరించిన వీరమాహేశ్వరుఁడు (వీరశైవుఁడు) వర్ణాశ్రమధర్మములను, వైదిక కర్మములను నాచరింపరాదని కలదు. ఇట్లు విమచుటే వీరవ్రతము. వీరశైవులు జంగములయిన (చరించునట్టి) శివలింగములేయని వీరశైవగ్రంథములు వలుకుచున్నవి. శివత్వమును బొందినవారు మరల వైదిక కర్మాచరణమునకుఁ బాల్పడరాదు. కర్ణాటదేశమునఁగల లింగాయతులు సరిగా నట్టివీరశైవసంప్రదాయమువారు. వారికి లింగధారణము గలదేకాని, యజ్ఞోపవీతాదులులేవు. వారు బ్రాహ్మణులవలె విశుద్ధమయిన సదాచారము గలవారే కాని, బ్రాహ్మణులతోఁ గాని, తదితరులతోఁ గాని సహభోజనము నొల్లరు. వారు బ్రాహ్మణాదివర్ణధర్మముల నభిమానింపరు. ఆంధ్రదేశపు టారాధ్యులు సంపూర్ణముగా బ్రాహ్మణధర్మములు గలవారు. తక్కిన బ్రాహ్మణులతో వీరు సహభోజనము గావించురు. బ్రాహ్మణ్యము నభిమానింతురు.

దశమశతాబ్ది కింకను బూర్వకాలముననుండి గౌడదేశమున గోళకీమత మనుపేర గొప్పశైవాచార్యమతము ప్రఖ్యాతిగాంచెను. భావశంభు, సోమశంభు

ప్రభృతులు తస్మత్కాధిపాతలు. సోమశంభువు తన పేర నొకపద్ధతిని రచియించెను. శివలెంకమంచెపండితుఁ డీసోమశంభువు మనుమఁడట ! ఈ పరంపరవారు 'కలచురిత్కృపాలదీక్షాగురువు' లని పలుచోట్ల బ్రస్తుతింపఁబడిరి. కలచురిత్కృపాలుఁడగు విజ్ఞలునకుఁగూడ వీరు గురువు లయియుండురని నేను దలంచు చున్నాఁడను. విజ్ఞలునికాలమునఁ బశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యమున నీ పరంపర వారు పలువురు శివాచార్యు లుండిరి. బసవపురాణము ౭౨౨-వ పుటలో వారి పేళ్లు చూడఁదగును. ఏతస్మత్ పరంపరవారు వేలకొలఁది మహానీయులు దక్షిణా పథమెల్ల వ్యాపించిరి; కేరళమునకుఁగూడ నరిగిరి; మతముల నెలకొల్పిరి. కృష్ణ లీలాశుకుని గురువగు నీశానశివాచార్యుఁడు కేరళమం దుండినవాఁడు. ఆయన చోళరాజగు రాజరాజచోళునకును గురువైయుండెను. ఈశానశివగురుదేవపద్ధతి యని యాతఁడు గొప్ప తంత్రగ్రంథము రచించెను. కేరళముననుండి విమల శివ, ధర్మశివ, విశ్వేశ్వరశివాదులు తెలుఁగుదేశమునకుఁ జేరిరి. విశ్వేశ్వర శివాచార్యుఁడు కాకతీయగణపతి చక్రవర్తికి శివదీక్షాగురుఁడై, తండ్రియై (దీక్షా నొనఁగుటచేతనా?) యాంధ్రదేశమునఁ గృష్ణాతీరమున మందరగ్రామమున గొప్పమఠము నెలకొల్పెను. తా నందు నెలకొనెను.

శ్రీ చోళేశ్వర మాలవక్షితిపతి రాజమాడామఠే
యచ్చిష్యో కిమతః పరం గణపతి త్తోనేపతి ర్యత్పుత్రః,
నస్య త్క-స్య ముదే స దేశికవర శ్చైవాగమాభోనిధి
శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికః కలచురిత్కృపాలదీక్షాగురుః.

త్సంగత్సింగ జటాకిరీట ముదయస్మేరార విదాననం
ముక్తాకుండలమండితాంననిఖరం హారై ర్మనోహరిణమ్,
విద్యామంటపవర్ధినం గణపతిత్కృపాల దీక్షాగురుం
శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభు మీక్షితపతాం తే చక్షుషీచక్షుషీ.

—చుల్క-పురకాననము.

కాశ్యపము, పొన్నగ్రామము, మంద్రకూటము, మా నేపల్లి, డొంబుపల్లి, చంద్రవల్లి, కంభంపల్లి, ఆనందపురము, కొమ్మూరు, శ్రీశైలము, వెల్లూరు, ఉత్తరసోమశిల మొదలగు గ్రామములందు శివాలయములును, మఠములను నీతఁడు నెలకొల్పెను

వీరి పరంపరవారు తెల్లదేశమున కృష్ణదేవరాయల తర్వాతికాలము దాడఁ
 గూడఁ బలుపురు ప్రఖ్యాతులై యుండిరి. శ్రీనాథునిచే నోడింపఁబడినదిముఁ
 డీ పరంపరవారికి సంబంధించినవాడే. నేఁ డద్వైతమతాచార్యపీఠము
 లుగానున్న విరూపాక్ష, పుష్పగిరిపీఠము లానాఁడు వీరు నెలకొల్పిన శైవమఠ
 ములే. పెదకల్లేపల్లిలో శివాలయము నీసంప్రదాయమువాఁడును, బుష్పగిరిమఠాధి
 పతియు నగు సోమశివాచార్యుడే కాకతీయసత్తాపరుడని పాలనమున క్రీ. శ.
 ౧౨౨౨నాఁడు కట్టించెను. ఆయనవిగ్రహముగూడ నక్కడఁగలదు. పెక్కుగ్రామ
 ములందు వారిధర్మప్రతిష్ఠలు గలవు. కృష్ణరాయల కాలమున నున్నవారును,
 ముక్కుతిమ్మనాదులకు గురువులు నగు నఘోరశివాచార్యదక్షిణామూర్తి శివా
 చార్యులు, వీరి సంప్రదాయమువారే. సూత్రభాష్యకారుఁడు, శ్రీకంఠశివాచా
 ర్యుఁడుగూడ నీపరంపరలోనివాడే యగుననుకొందును. వీరి యద్బోధముచేతనే
 కాబోలును బ్రతాపరుడనికాలమున నాంధ్రదేశశివాలయములలోఁ బెక్కింటఁ
 దమ్మల్లు తొలఁగింపఁబడి, వెలనాటివారు పూజరులుగా నిలువఁబడిరి. ఈశాన
 శివా ఘోరశివాదులు రచించిన దీక్షాప్రతిష్ఠానిబంధనముల ననుసరించితే నే
 డాంధ్రదేశ శివాలయములలో నుత్సవాదులు నడిపింపఁబడుచున్న వని నే
 దలఁచుచున్నాఁడను. శైవాగమసమ్మతమయిన వైదికప్రక్రియచేతనే యారా
 ధ్య లాయుత్సవాదుల నేడును నడపుచున్నారు. ఆంధ్రారాధ్య సంప్రదాయము
 పూర్వకాలమున నీశివాచార్య పరంపరవారి సంప్రదాయముగానే యుండెనని
 నేను దలఁచుచున్నాఁడను. పెక్కువిధములఁ జూడఁగా నాంధ్రారాధ్యసంప్ర
 దాయ మిట్టిదిగాఁ గానవచ్చుచున్నను, లింగధారణము, కరపీఠార్చనము, షట్
 స్థలవివేకము మొదలగునవి వీరశైవసంప్రదాయోద్భూతములు గొన్నిగూడఁ
 గలసియుండుటచే వీరును వీరశైవులేమో యనియు సంశయము గల్గును. వీరశైవు
 లకు ముఖ్యమయిన వైదికకర్మత్యాగము, కులశ్రమాచారత్యాగము, అన్య
 దేవతారాధనత్యాగము మొదలగు వీరవ్రతములు వీరికి లేకుండుట యట్టిసంశ
 యమునకుఁ బ్రబలబాధకఘ్నముగాను నున్నది. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో
 ౧౧-౧౨-౧౩ అని సంఖ్యగల ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథమున గోదావరీతీరమున
 నొకస్వాములవారు ప్రాచీనగ్రంథములను శైవసంప్రదాయములను జక్కఁగాఁ
 బరిశోధించి, యక్కడి బ్రాహ్మణులకు వ్రాసిన పత్రిక యొకటి గలదు. అది

యిప్పటి కిన్నూ తేండ్ల క్రిందట న్రాయబడినదై యుండును. అనాటికి రెండు నందలయేండ్లకుఁ బూర్వము ఆంధ్ర దేశమువారు ౩౩ కుటుంబములవారు బ్రాహ్మణులు శ్రీశైలమున కేగి యక్కడ లింగధారణచేత గొనిరనియు, కొందఱు అక్కడనే వీరశైవులైయుండిరనియు, గోదావరి వైదికధర్మముతో లింగధారణ మునుగూడఁ నాంధ్ర దేశవండుఁ బాటించుచుండిరనియు నందుఁ గలదు. ఇది వాస్తవమేమోఁచికోధింపవలసియున్నది. ప్రాచీనాంధ్రారాధ్యసంప్రదాయగ్రంథములలో లింగధారణాదివిషయములు గానరాకుండుటచేతను, నాంధ్రారాధ్యులలోనిప్పటికిఁ గొన్ని కుటుంబములవారు లింగధారణము లేకయే యుండుటచేతను మీఁదివిషయము విశ్వాస్యమే యగునని నేఁ దలంచుచుచున్నాఁడను.

క్రీ. శ. ౧౩౫౦ నుండి ౧౪౫౦ దాక నుప్రఖ్యాతులుగానున్న కొండ పీఠిరెడ్లు, తనమ్మత్రులు శైవమతాభినివిష్టులుగా నుండిరి. వారికిని వారిమంత్రి యగు మామిడి ప్రెగడయ్యకును శంకరాచార్యులనువారు గురువులుగా నుండిరి. ఆశంకరాచార్యులకే పెదకోమటి నేమా రెడ్డి పినపాడనుగ్రామము నగ్రహారముగా నొనఁగెను. దానికి శాసనము గలదు. తెనాలిదగ్గఱఁ బినపాటిలో నేఁడాశంకరాచార్యులవారి వంశమువారు మృత్యుంజయారాధ్యులు గలరు. వీరిది యుద్భూతారాధ్యవంశమట! కాని వీరికి లింగధారణము లేదు. బహుకాలముననుండి నుప్రఖ్యాతమయియున్న యీవంశమువారు లింగధారులు గాకుండుట వింతగాదా! మఱియు, నాంధ్ర దేశపు చారాధ్యుల కుటుంబములలో మిక్కిలి గౌరవము గడించినవారు లింగధారణము లేనివారినకను గొందఱు గలరు. గోదావరీ మండలమున నయ్యగారివారని యారాధ్యులు గలరు.* వారికిని లింగధారణములేదు. ఉద్భటుఁడు భోజునకు దీక్షాగురువని పండితారాధ్యచరిత్రమునను, నుద్భటచరిత్రమునను గలదు. భోజుఁడు రచించిన శైవతంత్రము తత్త్వప్రకాశము నేఁడు సుముద్రితమైయున్నది. అందు నేటి యారాధ్యసంప్రదాయవిషయము లేవియుఁ గానరావు. గోళకీమతసంప్రదాయమువారు తమ గ్రంథములందు భోజునిగ్రంథములను బ్రమాణముగాఁ గొనియున్నారు. ఉద్భటుఁ డీభోజునకు

* వీ రార్యులనియోగముగాని యారాధ్యులు గారని కొందఱు అనుచున్నారు. “మాచిమంచి తిమ్మకవ్యాదుల గురువైన దెందులూరి లింగవారాధ్యుని శిష్యులందులు ‘అయ్యగారు’ అనుటచే నాయన రంప్రతివారయ్యగారివారై వారు” అని బ్రహ్మశ్రీ నమశకుటి వీరరాజుపంతులుగారు వ్రాసిరి. రక్షాక్షేపప్రభారతి చూడుడు.

గురువేయగునేని యాతఁడు నేటి యాధారాధ్యసంప్రదాయమువాఁడు గానేరఁడు. ఆ యుద్భటునివంశమువారగు నాంధ్రారాధ్యులుగూడ భోజగ్రంథ, గోళకీమతాచార్యకృతగ్రంథోపదిష్టమగు వైదికశైవసంప్రదాయమువారే యగుదురు. బసవేశ్వరునికాలముననుండి యాంధ్రదేశారాధ్యులు వీరశైవులై లింగధారులై యుండురేని కర్ణాటదేశమునఁజాలే వీరికిని మతములు, గురువరంపరలును నుండఁజివి. ఆంధ్రదేశమున గోళకీమతసంప్రదాయమువారి మతములే యుండఁజివిగాని, నేటి యాంధ్రారాధ్యసంప్రదాయమువారిమతము లెన్నఁడు నున్నట్లు దెలియరావు. పండితత్రయోద్భటారాధ్య వేమనారాధ్యాది వంశపరంపరలవారాభిజాత్యముగలవారారాధ్యవంశములవారు వెలువురు వెలయుచున్నను, లింగధారణాదిదీక్షలుగొనుటలో గురువంశములు, శిష్యవంశములు ననుభేదము లేక వీరిలో నెల్లరును సమానసమ్మానమునే పడయుచున్నారు. బహుకాలమున నుండియు నిట్టి సంప్రదాయమే సాగుచున్నచో నిష్పడు లేకున్నను బూర్వకాలముననేని యట్టిమతము లుండకపోవునా యని సంశయము.

దహనసంస్కారము నేఁజాంధ్రారాధ్యసంప్రదాయమున లేదు. కాని తానన్మాత్రమున వీరు వీరశైవులనఁగాదు. ఇటీవల వీరు లింగధారణముతోపాలు ఖననసంస్కారమునుగూడ పరిగ్రహించియుండవచ్చును. గోళకీమతసంప్రదాయమువారుగూడ నుత్తములైన శివదీక్షితులకు నాశౌచముగాని, శ్రాద్ధాదికముగాని యక్కఱలేదనిరి. 'నిర్వాణదీక్షి తానాంతు సూతకం నైవవిద్యతే'—'దీక్షి తానాంచ శైవానాం శ్రాద్ధం స్యాచ్చైవమేవహి, నవైదికం. కృతం శైవం శివలోకం న గచ్ఛతి.'—ఆశౌచదీక్షిక, అఘోరశివాచార్యుఁడు.

ఆంధ్రారాధ్యసంప్రదాయమువారి దీక్షపేరు చిన్మయదీక్ష. వీరశైవుల దీక్షపేరు త్తరదీక్ష. రెండు సంప్రదాయములు వేరునుట కిదియు నొక తార్కాణ. కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వకాలమున నాంధ్రదేశమున నారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగధారులు యుండిరనుటకుఁ బ్రబలాధారములు గలవేమో యింకను బరిశోధింపవలసి యున్నది.

వీరశైవము బసవేశ్వరా ద్యుపజ్జమే

లింగధారణమును జైష్ణశ్లోకములు గొన్ని యాగమములలోనివిగాను, బురాణములలోనివిగాను నిటీవలి వీరశైవగ్రంథములందుఁ గలవు. ఆశ్లోకములే కాక కొన్ని యాయాగమములుగూడ వీరశైవమతము వెలసిన కాలమునను, నటుతర్వాతికాలమునను నేర్పడినవని నేను దలఁచుచున్నాఁడను. వీరశైవసిద్ధాంతమును దెలుపు నాగమము వీరాగమమని యొకటి గలదు. అది యిట్టిదే

ఏ లనగా సందఁ బెక్కుచోట్ల నాల్గుశైవమతములు పేర్కొనఁబడినవి. నల్లరు శైవాచార్యులు పేర్కొనఁబడిరి.

శ్లో. రేవణో మరుసిద్ధేశో రామదేవో మునీశ్వరః,
పండితారాధ్య ఇత్యేతే చతుర్మునీశ్వరాః.

ఇందు నాల్గవవాడగు పండితారాధ్యుఁడు శివలెంకమంచెనపండితుఁ డయినను, శ్రీశైవపండితుఁడయినను, మల్లికార్జునపండితుఁ డయినను బసవేశ్వరుని కించుమించుగా నమకాలమువాఁడే యగును. తక్కినవారుగూడ బసవేశ్వరునినాటివాఁడే. ఈయాగమమున వీరశైవసంప్రదాయములెల్ల వివరింపఁబడినవి. ఇది పురాతనగ్రంథ మనుట నే నంగీకరింపఁజాలనయ్యెదను. మఱియు రేణుక (రేవణ) సిద్ధరచితము సిద్ధాంతశిఖామణియు, మాయిదేవరిచితము శివానుభవ సూత్ర (విశేషార్థప్రకాశన) మును, పద్మరసుదీక్షాబోధయు, నీలకంఠాచార్యుని శ్రీయాసారమును గలవు. వీరశైవసిద్ధాంతమును నిరూపించు గ్రంథములలో మూలభూతము లివి. ఈ గ్రంథముల రచించినవారు బసవేశ్వరుని కాలమువారును, దర్వాతికాలమువారును నగుట విస్పష్టవిషయము. బసవపురాణమునుబట్టి, అబ్బూరుశాసనమునుబట్టి యీమతము శ్రీ. శ. ౧౧70 ప్రాంతమున నేర్పడినది గానే తెలియనగుచున్నది. ప్రాచీనాగమగ్రంథములందక్కడక్కడ వీరశైవసిద్ధాంతానుకూలములగు శ్లోకములు గొన్నియున్నను, వానినెల్ల నుద్ధరించి కులాచార నియమములనుద్రొంచి వీరశైవమని క్రొత్తసిద్ధాంతము నెలకొల్పినవారు మాత్రము బసవేశ్వరాదులే యనుటకు సంశయింపఁబనిలేదు. ఈయర్థమునకు సాధకములయిన విషయములు పెక్కులు బసవపురాణమునఁగూడఁ గలవు.

వీరశైవము

వీరశైవులు “శివలింగం కరాద్యంగే వీరశైవస్తు ధారయేత్” అను విధిచొప్పున లింగధారణము చేయుదురు. ధరించిన యాలింగమునకు బ్రాణలింగమనియు, నిష్ఠలింగమనియుఁ బేరు. అది లోపించెనేని గండగస్తైఃసేసికొని చనిపోనలసినదే కాని వారు జీవించియుండరాదు.

ప్రాణలింగవ్రతే లుప్తే ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే,
ప్రాణత్యాగాత్పరం తస్మా త్సవధానేన ధారయేత్.
ప్రాణలింగేచ విచ్ఛిన్నే లింగే ప్రాణాః పరిత్యజేత్,
ప్రతిదీక్షాం ప్రాప్యతిష్ఠే ద్రారణం నరకం వ్రజేత్.

సిద్ధాంతశిఖామణిలోఁ బ్రాణలింగమనఁగా సంతర్లింగమనియు, నిష్ఠలింగమనఁగా బాహ్యలింగమనియు, కరపీతార్చన ముత్తమమనియుఁ గలదు. ‘ఇష్టలింగ

మిదంసూలం యద్బాహ్యేధార్యతేనదా, ప్రాణలింగంతు తత్ సూక్ష్మం యదంత
ర్బాహ్యనామయమ్. బాహ్యసీతార్చనా దే త త్కరపీతార్చనం నరమ్.

వీరశైవ మదైవైతసిద్ధాంతము ననుసరించును.

శివేనసహ సంబంధా చైచ్ఛనమి త్యాద్యతం బుద్ధైః,
ఉభయో స్సంపుటిభావా ద్వీరశైవ మితిస్మృతమ్.
ఏ శబ్దే నోచ్యతే విద్యా శివజీవైక్య బోధికా,
తస్యాం రమంతే యే శైవా వీరశైవా స్తు తే స్మృతాః.
స్వయం లింగాంగసంబంధీ శివ ఏన నచావరః.

ఇట్లు చెప్పియు సిద్ధాంతశిఖామణికారుఁ డదైవైతమతమును గర్హించెను.
అదైవైతమునఁ జేరినచో బాహ్యలింగార్చనము మానివేయు టగును గాన యా
మతము పనికిరాదనెను. సర్వాదైవైతమని, యీశ్వరాదైవైతమని భేదముఁ జెప్పి
యీశ్వరాదైవైతమే తగును కాని సర్వాదైవైతము తగదనెను. మల్లికార్జున
పండితారాధ్యుఁడుగూడ నీయదైవైతభేదముఁ జెప్పెను.

వీరశైవులు జాతిభేదము పాటింపరాదు.

శ్లో. ఏకపీఠం జగత్సర్వ మేక మాకాశమాలయమ్,
ఏకతోయం నదా పీత్వా జాతిభేదం నకారయేత్.

అమరంగ నటుగాక యఖిలమర్జ్యులకు-సమముధాతువులును సమముపిండములు
సమము సూతకములు సమము జన్మములు-సమము నిద్రాహార సంగ కృత్యములు
సమము మోహభయాభిషంగలోభములు-సమమింద్రియవిషయసముదాయము
సమములీభూతపంచకములు నవయ-వములును సుఖదుఃఖవాసనల్ సమములును
లదిగాక ధరయేక మఖిలజీవులకు-తుద నాకసంబు పొత్తు సమ స్థమునకు
తోయమొక్కటి జగత్తునకుఁ బ్రాప్తింప-నైయుండు గులభేదమైనలాగెట్లు.

* * * * *

సద్రతి బ్రహ్మణక్షత్రియ వైశ్య-శూద్రకులీను లందును బట్కెదీచు
ఎక్కడ వారికి నేతెంచె గులము-టక్కరు లాడుమాటలుగాక యనిన.

—దీక్షాబోధము.

ఇట్లు వీరు జాతిభేదమును గర్హించి యాకాలమున ననేకుల లింగధారు
లఁగాఁజేసి వారినిల్లర నొక్కపొత్తునకుఁ దెచ్చి తమ మతమున కభ్యాచ్ఛ్రయ
మును గూర్చుకొనఁగల్గిరి. కాలక్రమమునఁగూడ నాపూర్ణి యల్లసాగుచుండఁ
గల్గెనేని యాంధ్రకర్ణాటదేశములందు జాతిభేదము సమసిపోయి కూడ నుండ
వచ్చును. కాని దాని బ్రబలముగాఁ బ్రతిఘటించిన యదైవైతాది మతముల

యధికవ్యాప్తిచే, నానాజాతులనుండి క్రొత్తక్రొత్తవారు నాటనాట వీరశైవులగుచుండుటగాని తన్మూలమున జాతిభేదములు సమయుటగాని సందర్భింపదయ్యెను. తర్వాతికాలమున నక్కడక్కడఁ గొందఱుకొందఱు కొలఁదికొలఁది గామాత్రమే వీరశైవదీక్షగాని యాసంఘమునఁ జేరిరి. దానిచే బసవేశ్వరాదుల కాలమున వేర్పడి యేర్పడిన శైవదీక్షితుల వంశవరంపరులును దర్వాశివారు కొలఁదిమందియు మాత్రమే కూడి నేడు లింగాయతులనుపేరఁ బ్రత్యేక సంఘమై వెలయుచున్నారు.

ఇటీవలికాలమున నా మతమునఁ గ్రొత్తగాఁ జేరినవా రంతగా లేక పోవుటచే జాతిభేదమును బాటింపరా దను సిద్ధాంతమును స్థాపింపఁబూనిన యా సంఘమే సంకుచితమై తాను నొకజాతియై తనకు ముందున్న జాతులకంటె నిక నొక్కజాతిని పెచ్చింపఁగల్గెనేకాని జాతిభేదమును సమయింపఁజాలదయ్యెను.

వీరశైవమతస్వరూపము, వీరాగమము, వీరశైవాచారసంగ్రహము మొదలగు గ్రంథములందుఁ గానవచ్చును. బసవేశ్వరుని సమకాలమువాడగు కెరెయఁద్రుగు రచించిన వీరశైవదీక్షాబోధలోఁ బ్రధానవిషయములెల్లఁ జక్కఁగా స్పష్టఁజేయుటబడి యున్నవి. పిడుపర్తి సోమనాథుని తెలుఁగుదీక్షాబోధను జదివి వీరశైవమతస్వరూపమును జక్కఁగా నెలిసికొనవచ్చును.

శి వ క వు లు

వీరశైవులలోఁ గవీశ్వరులగువారు శివునిమీఁదను దద్భక్తుల మీఁదను దక్క నితరులగు భవులమీఁద నెప్పుడును గృతులఁ జెప్పెడివారుగారు. కావున వారికి శివకవు లని పేరు గల్గెను. కర్ణాటాంధ్రగ్రంథములలో శివకవుల ప్రశంస పెక్కుచోట్లఁ గలదు. శివకవులు భవికవుల గర్హించిరి. కవిశలోఁగూడ వారు వేఱుమతమువారయిరి.

ఐనను లోకహితార్థంబు గాఁగ-నానేర్చు కొలఁది వర్ణన నేయువాడ నవరసరసికత భవిని బేర్కొన్న-శివకవి ప్రవరుల చిత్తంబు లలర.

నిష్పాట నితరులఁ జెప్పెడిదేమి-తప్పులు దారులుఁ దడఁబడఁబలికి వెలిసిన చదువులు వీటిఁబో రిత్త-పొలిసిపోయిరి దమపురులు దూలఁగను

వృషభమహాత్మ్యముగానమినిబొంకులనఁగఁ-బడుఁగవయః కిం నశశ్యన్తి'యనుట
యనుచుఁగొకపులిగీటు నఁ బుచ్చి పేర్చి-.....

—బసవపురాణము.

సోమనాథుడు బసవఁడతారాధ్యచరిత్రములందును, అనుభవసార.
మందును, శివకవులను స్తుతించిన కౌని యార్ధకవితాగురుఁడనఁబడిన నన్నయ
మొదలగు నితరకవులను వేరిని స్తుతింపలేదు.

శివకవుల గ్రంథములు

మల్లికార్జున ఁండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమును, నన్ని చోడనికుమార
సంభవమును, మనసోమనాథుని కృతులును, నిష్పాడు మన కుపలబ్ధము లయిన
శివకవుల గ్రంథములలోఁ బ్రాచీనములు. మల్లికార్జునఁడతని కృతులు మఱి
కొన్ని దొరకివలసియున్నవి. మల్లికార్జునఁడతనికంటెఁ బూర్వుఁడు శ్రీశతి
ఁండితుఁడుగూడఁ గవియట! ఆయన బెజవాడలో నుండినవాఁడు. ఆయన
తెలుఁగుకృతు లేమేని రచియించినమో యెఱుఁగరాదు. ఁండితారాధ్యచరిత్రలో
సీక్రిందిగ్రంథములు పేర్కొనఁబడినవి.

అంచితబాణగద్యాక్షరగద్య-ఁచగద్యాదులు వలుగఁగఁడంబ
రంబు వర్ణాడంబరంబు వ్యాసాప్త-కంబును శ్రీసీలకంఠ స్తవంబు
శ్రీరుద్రకవచంబు శారభంబును మ-యూర స్తవము హలాయుధ మనామయము
మలహణమును మహిమం బను స్తవము మలయరాజీయంబు హానిదండకము
స్తుతిమూలమగు మహాస్తోత్ర సూత్రములు-శతకంబు శివతత్త్వసారంబు దీప
కళిక మహానాటకము నుదాహరణ-ములు రుద్ర మహిమయు ముక్తకావళులు
గీతసూక్తములు భృంగి స్తవంబులు పు-గాతనముని ముఖ్యరచితాష్టకములు
హరలీల—

* * * *

ఆనందగీతంబు లర్థిఁ బాడుచు శి-వానందలీలల నలరి యాడుచును
శంకరగీతముల్ సరవి-పాడుచును-శంకరలీలల జతుల కాడుచును
బరమశివానందభరితమై మఱియు-హరగణాగ్రంథ లున్న యవసరంబునను

* * * *

మదినుబ్బి సంసారమాయూ స్తవంబు-పదములు దుష్కృతపదముల్ స్రభాత
 పదములు వర్ణితపదము తానంద-పదములు శంకర-పదముల్ నీవా?
 పదములు వాలేశుపదములు గొబ్బి-పదములు వెన్నెలపదములు సెజ్జ
 వర్ణన మఱి గణవర్ణనపదము-లర్ణవ ఘోషణ ఘూర్ణిలుచుండఁ
 బాడుచు నాడుచుఁ బరమహర్ష మున-.....

—పండితారాధ్యచరిత్రము.

ఐయినానిలోఁ బెక్కులు సంస్కృత గ్రంథములు. శివతత్త్వసారము
 తెల్లకృతి. శతకము, దీపకళిక మొదలుగునవికూడఁ దెల్లకృతులు గావచ్చును.
 ఆనందగీతములు, శంకరగీతములు, తుష్కపదములు, స్రభాతపదములు మొద
 లగు గేయరచనలుకూడ తెల్లవే. కాని యవి మన కిష్టము దుర్లభములుగా
 నున్నవి. దీనినిబట్టిచూడఁగా నీశివకవుల తెలుగుకృతులు పద్యరచనము గలవి
 నల్లి కార్జునపండితారాధ్యుని కాలమునకంటఁ బూర్వము లేవేమో యని సంశ
 యము కలుగుచున్నది. ఉన్నచో సోమనాథుడు పేర్కొనియుండును గదా!
 శివకవుల రచనారీతులను బరిశోధింపఁగా వీరిగ్రంథములకును, నన్ని యాదు లగు
 (భవి) కవులగ్రంథములకును పెక్కుభేదములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి ముందు
 వివరింతును:

జానుఁజనుఁగు

శివకవులు పలువురు జానుఁజెనుఁగును బ్రశంసించిరి :

చ. సరళముగాఁగ భావములు జానుఁజెనుఁగున నింపు పెంపుతోఁ

విరిగొన నర్థసల్ ఫణితి వేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బం.

ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధుమృదుత్వరసంబునఁ గందళింప న

క్షరములు సూక్తు లాయులకుఁ గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రాలఁగాక.

—నన్నిచోడఁడు.

ఉడుతరగద్య పదోక్తులకంటఁ-సరసమై పరగిన జానుఁజెనుఁగు

చర్చింపఁగా నర్థసామాన్యమగుటఁ-గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదైవాటఁ

—బనవపురాణము.

.....ఒప్పుదు ద్విపద. కావ్యోక్తి నావలదు

ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ-పూరితసంస్కృత భూయిష్ఠరచన

సూనుగా సర్వసామాన్యంబు గామి-జానుఁదెనుఁగు విశేషము వ్రసన్నతకు
—పండితారాధ్యచరిత్రము.

సోమనాథుఁడే జానుఁదెనుఁ గనఁగా నిట్టిదని వృషాధిపతకమునఁ జెప్పినాఁడు :

చ. బలుపొడతొలుసీరయును బాఁసరుల్ గిలుపారుకన్న వె
న్నెల తల సేఁదుఁ గుత్తుకయు నిండినవేలుపుటెఱు వల్గుపూ
నలు గలతేని లెంక వని జానుఁదెనుఁగున విన్నవించెదన్
నలపు మదిన్ దలిర్ప బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా !

ఆకాలమున సీజానుఁదెనుఁగు మిక్కిలి వ్రసన్నమై సర్వసామాన్యమై
యుండెను. తర్వాతి మన కవీశ్వరులు సంస్కృతప్రాయమైన రచనను దెలుఁగునఁ
జొప్పించి జానుఁదెనుఁగును సన్నగిలఁజేసిరి. ఇటీవలి తెలుఁగురచనలలో నెక్కువ
రుచ్యములయిన నానుళ్లును బలుకుబళ్లును మిక్కిలి తక్కువ కాఁ జొచ్చెను.
సోమనాథుని గ్రంథములలోను, నన్నిచోడని గ్రంథములోను మన కిపుడర్థముగాని
జానుఁదెనుఁగుఁబలుకు లనేకము లున్నవి. సంస్కృతప్రాయమగు రచనలకు
మన మలవడుటయు, దేసితెలుఁగురచనలఁ ద్రోసిపుచ్చుటయు నిట్లగుటకుఁ గార
ణములు. ఈవిషయము నించుక వివరింతును.

దేశి రచన

తెలుఁగునకుఁ దోడిభాషయగు ద్రవిడభాషలో దేశిరచన లెక్కువగా
నెక్కున్నవి. ద్రవిడదేశీయులగు జైనులయు, శైవులయు, వైష్ణవులయు దేశిచరి
త్రములు ద్రవిడభాషాసహజములగు దేశివృత్తములలో సంస్కృత సంస్క
మంతగా లేని ద్రవిడదేశిభాషలో రచితములై వెలసియున్నవి. కర్ణాటకమున
సంతగా నట్టిరచనములు లేవుగాని తెలుఁగునకంటె గొంతపెచ్చుగా నున్న
వనవచ్చును. ఆదికాలమునఁ దెలుఁగు గ్రంథములు ప్రాయీకముగా సంస్కృత
భాషలోనున్న పురాణాద్యార్యగ్రంథముల కనువాదములుగానే వెలయుటచే
నాంధ్రసహజములయిన దేశిరచనముల కాదరువు సన్నగిల్లెను. మన పూర్వులు
పౌరాణికములయిన యార్యకథలమీఁదను, సంస్కృతచ్ఛందస్సుమీఁదను, సం
స్కృత ప్రాయమయిన తత్సమభాషమీఁదను సభిమానముగలవారయి దేశీయేతి
వృత్తములను, దేశీయచ్ఛందస్సులను, దేశిభాషను జిదుకఁద్రొక్కిరి. నేడు మనము

స్త్రీపామరాదుల గేయరచనములని యనాదరమునఁ జూచు పదరచనముల వరుసలే ద్రవిడభాషలోని ప్రాథకావ్యములందలి వృత్తములుగా నెలకొన్నవి. తరువాత, ద్విపద, రగడ, అక్కర, గీతి, నీనము, మొదలగు పరిమితజాతులే దేశిచ్ఛందోజనితములు మనగ్రంథములం దాదృతములయ్యెను. ఈ దోషముచే మన తెలుఁగు ప్రబంధములం దాంధ్రతాముద్ర యంతగాఁ గానరాకున్నది. కొంతనటకాంధ్రతాముద్ర నచ్చొత్తి ప్రబంధముల రచించినవారిలో నగ్రగణ్యుఁ డీ సోమనాథకవియే. ఈతఁడు దేశీయకథలను దేశిచ్ఛందో జనితమగు ద్విపదమున దేసితెను. గు బాసలో రచించినవాఁ డగుటచే నీతనికవితలో నాంధ్రతాముద్ర సక్కఁగా నక్తకొనెను. ఈతఁడు తన కవితారచనము నిట్లు ప్రశంసించుకొన్నాఁడు.

.....సత్కృతియన నూత్న సంగతి దనరఁ
దొమ్మిదిరసములు దొలఁకాడ వాని-యిమ్మడి వర్ణన లెనఁగఁ దద్ ద్విగుణ
మగు నలంకారంబు లనలార వాని-ద్విగుణార్థభావనల్ దీటుకొనంగఁ
దేటతెనుంగున ద్విపదరచింతుఁ-బాటిగాఁ దత్కథాప్రాణి యెట్లనిన :
జాతులు మాత్రాను సఁధానగణ వి-నీతులు గాన 'యని యతగణై'ర [గాన
నియును 'బ్రాసోవా'యనియు 'యతిర్వా'య-నియుఁ జెన్న ఛందోవినిహితోక్తి
ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన-దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు-నొప్పుదు ద్విపదకావ్యోక్తి నావలదు.
ఆయాఁ గద్యపద్యాది ప్రబంధ-పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠరచన
మానుగా నర్వసామాన్యంబు గామిఁ-జానుఁ దెనుఁగు విశేషము న్రసన్నతకు.
అట్లునుగాక కావ్యము ప్రాణిపేర్చి-నెట్లన రచియింప నేర్చినఁజాలు
నుపమింప గద్యపద్యోదాత్త కృతులు-ద్విపదలు సమమ భావింప నెట్లనిన.
సరళతసరణి న్రసన్నతచెన్ను-పరిణతగణపదపద్ధతి శబ్ద
శుద్ధి ప్రయోగప్రసిద్ధి గళాస-మృద్ధి నానుడి వడి మితి యతి యర్థ
పుష్టివై జము రసపుష్టి వినూత్న-సృష్టి విశేష్య విశేషణశ్లేష
సౌంపు గుమారత పెంపు మాధుర్య-మింపు మృదుత్వంబు గుంపోజ సదుపు
యమకంబు గమకంబు యతిగతి గార-కము పూరకము గ్రియ గాంతి విశ్రాంతి
రంగుబెడంగు మెఱుంగు సమాస-సంగతి యక్షరశయ్య సంఘటన

నిపుణత రసికత నెఱి ననూనార్థ-మునమాన మనధాన ముత్సృక్త లక్ష్య
 లక్షణస్యక్తి యలంకార యుక్తి-దత్తతసుమతి విచక్షతయనిన
 జాతుల రచనా ప్రణేతులఁగావ్య-సీతుల రీతుల నేతు లుట్టంగ
 వరకవుల్ గొనియాడ వర్ణన కెక్క-ధగఁజెప్ప కృతీయ యుద్యత్కృతిగాక
 జల్లి పూరక మశబ్ద మక్రమము-వొల్లు వ్యుత్క్రియ జడ్డు వొం దనంఘటన
 కాకు వ్యర్థం బసంగతి విరసంబు-వైకల్య మత్యుక్తి వైరిఁదంబు
 తలవిడు వసమగ్రత శిథిలబంధ-ములుదబంధంబు గ్రామ్యైక్తి గంటకము
 ద్రాభ ఛందోవిరుద్ధం బాదియగు న-లాభ ప్రలాపోక్తి లాఘవం బనక
 వసిగూర్చుకృతులు నా వడ్లును బెరుగు-చినుకుచందము బిలిబిలికృతుల్ గృతులె
 అటుగాన యభివినతానందితోక్తి-పటుగద్యఁద్యప్ర బంధసామ్యముగ
 కావ్యకళాప్రాధిఁ గల్పింతు ద్విఁద-కావ్యంబు భావ్యంబుగాఁగ నట్లయ్యు
 నవికలవేదవేదా తేజిహాస-వివిధాగమపురాణవిహితసూక్తములు
 నిదమిత్థమనుచోట నివియె ప్రామాణ్య-ఁదములు గాఁగ ద్విఁదలు సంధింతు
 సాత్త్వనరత్నంబు చుట్టును బసిఁడి-గట్టిన భావన నెట్టణఁ దెనుఁగు
 సంధిపూర్వాఽరసంఘటనములు-బంధురచ్చందోనిబద్ధముల్ గాఁగ
 వేదసూక్తములకు వెరవైనమాట-లాదటఁ గన్పింతు నది జల్లి యనక
 వలనెఱింగియు వేదవాక్యంబు ద్విఁద-కొలఁదినే పలుకుటకును మది మెచ్చి
 కేలిముద్రిక దత్తకీలన నేయు-చో లేశమైనవచ్చునె రత్న మొత్త
 సాత్త్వనరత్నంబు చుట్టునుబసిఁడి-గట్టుట యతివివేకం బిట్లయ్యు
 దేసిగా వచియింతు ద్విఁదకు వల్లు-బ్రాసంబులును బొందుపడఁగఁ దానలయు
 ననుచు దదీయసూక్తాత్మరసంక్తి-జెనకకయింతొప్ప జెప్పనేయనుచు
 నన్నుతిఁజేయుచు నత్కపు లలరఁ-దిన్ననిసూక్తుల ద్విఁద రచింతు
 నదియునుగా కైహికాముష్మికద్విఁద పేతువపుట ద్విఁదనాఁగఁబరగు
 ద్విఁదదాంబురుహముల ధృతి బనవేశు-ద్విఁదదాంబురుహము లప్రిప్రీతి బూస్తు
 —పండితారాధ్య చరిత్రము

తనగ్రంథములు సుగ్రహములుగా నుండవలెనని యీతఁడు తలంచెను.
 సంస్కృతభాషలో ననుష్టుప్ సులుపుగా రచింపఁదగినదై, యతఁడబాహు.

శ్యము లేమిచే నులుపుగాఁ జదువఁదగినదై, యన్వయక్షేపము లేమిచే నులుపుగా నర్థము చేసికొఁదగినదై పురాణాదులందు లక్షలకొలది గ్రంథసంఖ్యతో వెలసియుండుట యెఱిగి దానివలెఁ దెలుగున వెలయఁదగినది ద్విపదయని గుర్తించి సోమనాథుఁడు తన ప్రధాన గ్రంథములగు బసవపురాణ సంజితారాధ్య నరిత్రములను ద్విపదరచనములందే నెలకొల్పెను. ఆయాఁ గద్యఁద్యాదిప్రబంధ పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠ రచన సర్వసామాన్యము గాదనియు, జానుఁ దెనుఁగు మిక్కిలి ప్రసన్నముగానుండుననియు, నదిద్విపదరచనమున మిక్కిలి హాసఁగియుండు ననియుఁ బయిద్విపదలందుఁ సోమనాథుఁడు సూచించినాఁడు. మఱియు నులువయిన రచనముగలదని ద్విపదను దక్కునగాఁ జూడవలదనియు, సర్వసామాన్య మగుట ద్విపద కొకగుణవిశేషమనియు, గద్యఁద్యోదాత్తకృతుల కదితీసిపోదనియు, గావ్య శౌరవమును భోషించునది, దోషరాహిత్యమును గుణసాహిత్యమునుగాని, ఛందఃప్రయాసాతిశయము గాదనియుఁ జెప్పినాఁడు.

ద్విపదరచన సర్వసామాన్యమే

వర్తమాననాగరకలోకము గొంత వర్జించుచున్నను నాఁడునేడు నాంధ్ర లోకము నాలుకలపై నాట్యమాడుచున్న పాటలు, పదాలు మొదలగు దేశి రచనలలో నూటికిఁ దొంబదివంతు రచనములు ద్విపదలును, దద్వికారములునై యున్నవి. ఒక్కద్విపదమే విషయభేదమునుబట్టి, స్థలభేదమునుబట్టి, పాఠకభేదము నుబట్టి పఠించుతీరులలో బహుభేదములను బొందుచున్నది. తోలుబొమ్మలవాండ్ర నూటలలోను, స్త్రీలపాటలలోను, పంబవాండ్రయ్య, బవనీండ్రయ్య సుద్దుల లోను, మఱియుఁ బెక్కువిధము లగు పామరరచనములలోను బహుళముగా ద్విపదయు, మంజరియుఁ గానవచ్చును. కాని వారివారి పాటతీరులు వేరుగానే యుండును. ప్రాచీనలేఖకు లిట్టిరచనములను దాటియాకులపై వ్రాయు సప్పడు వారు చదువుఁగితిలో నేర్పడు దీర్ఘస్వరాదులతోకే వానిని వ్రాయు చుండెడివారు. మన బసవపురాణముగూడఁ గొన్ని ప్రతులలో నట్టితీరున వ్రాయఁ బడియున్నది.

కైలాసమునఁ దొల్లి గఱకంతుగొల్కావ-కై లేంద్రకన్యక ననుచెంచు నెఱాను.

ద్విపద రచనమున వెలయించుటచేఁ దన గ్రంథములు పండితులకే

కాక పామరులకుఁగూడ నుపాదేయములు కాఁగలవని, యట్లు కావలయునని సోమనాథుఁ డభిమానించెను. అవి యట్లే వెలయఁగల్గెను.

ఘండస్వాతంత్ర్యము

ఈ యభిమానముచే సోమనాథుఁ డితరాంధ్రకవులు పాటించిన ద్విపద వృందోనిబంధమునఁ గొంత స్వాతంత్ర్యము వహించి మాఱుపాటు గావించెను. తాళ్లపాక చిన్నన్న ప్రాచీనసంప్రదాయానురోధమున ద్విపదలక్షణము నిట్లు నిర్వచించినాఁడు.

వాసపుల్లమువ్వురు వనజాఫ్తుఁ డొకఁడు-భాసిల్ల నది యొక్క-వదము శ్రీకాంత
క్రమముననవినాల్గుగణములనడచు-గ్రమదూరముగఁ బ్రయోగమునేయరాదు
ఆ పాదమునకు మూడవగణం బాది-దీపించు యతి యంబుధిప్రియతనయ
యుపమింప నవి ప్రాసయుతములై రెండు-ద్విపదనా విలసిల్లె వికచాబ్జపాణి
ద్విపదకు ద్విపదకుఁ దెగఁజెప్పవలయు-నెపుడు సంస్కృతమున నితరభాషలను
యతులలోపలఁ బ్రాసయతి దక్క నకల-యతులుఁజెల్లును బ్రయోగానుసారమున
ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద-మపుడు ప్రయోగింప నది యయుక్తంబు
మఱియు సంస్కృతపు సమాసరూపమున-నెఱయ నెన్నిటివైన నిర్మింపఁదగును
.....

అనులక్షణముల ననువొంది సుకవి-జన సుప్రయోగైక శరణమై...

అష్టమహిషీకళ్యాణము.

రంగనాథరామాయణాదు లీలక్షణము ననువర్తించుచున్నవి. కాని సోమనాథుని రచన మిట్లు లేదు. ద్విపదమున నితరకవు లెవ్వరును బాటించని ప్రాసయతి నీతఁడు చేర్చెను. రంగనాథరామాయణమునఁగాని, కౌరవ హరి శ్చంద్రచరిత్రమునఁగాని ప్రాసయతి యొక్కడను గానరాదు. ఈతఁడును నీతని కనుయాయు లగు శివకవులు మఱికొందఱునుమాత్రమే యీద్విపదప్రాసయతిని జేర్చిరి. 'అనియతగణైః' ప్రాసోవా 'యతిర్వా' యని మూఁడు సంస్కృతసూత్రముల నుదాహరించి సోమనాథుఁడు మాత్రాగణఘటితము లగు జాతులందుఁ బ్రాసయతి చెల్లునని నిర్ణయముచేసినాఁడు. ఈ నిర్ణయము సంగతమే యనఁ దగియున్నది. అయినను రంగనాథాదులు దీని సంగీకరింపమికి హేతువేమో!

మఱియు ద్విపదయు ద్విపదయుఁ గలయునప్ప డొక్కపదమే యిటు గొంతయు నటు గొంతయునై యుండునట్లు రంగనాథాదు లెక్కడను గూర్పరయిరి. 'ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద - మపుడు ప్రయోగింప నది యయుక్తంబు' అని చిన్నన్న స్పష్టముగా నీవిషయమును నిరూపించినాఁడు. అయినను మన సోమనాథుఁ డీనిర్ణయమును బాటింపలేదు.

జాతులుమాత్రానుసంధానగణవి-సీతులుగాన యనియతగణైర

నియునుబ్రాసోవాయనియు యతిర్వా య.....

అతిశయప్రీతిబ్రహ్మాండపురాణ - మతమహామోహస్యమాహాత్మ్యమన మొదలఁదిపుండ్రం మోక్షదం త్యక్త మనవి-రళ మేతదన్యత్ర రమతే యనఁగను చితనూక్తి యట్ల వాసిష్ఠలైంగంబు. —పండితారాధ్యచరిత్రము

ఇట్లుగూర్చుట పండితారాధ్యచరిత్రమందే హెచ్చుగాఁ గానవచ్చును. బసవపురాణమున నేద్విపద కాద్విపద విడఁబడియేయున్నది.

ఇది యిట్లున్నను సీతఁడు, దర్వాతికపు లంతగాఁ బాటింపనిదియు, నన్నయరచనమందుఁ దిన్నఁగా నెన్నఁదగియున్నదియు నగు సీసరచనా వైలక్షణ్యమును అనుభవసారమునను, జతుర్వేదసారమునను జక్కఁగాఁ బాటించినాఁడు. మఱియు క్రొంచపదవృత్తమున, నన్నిచోడనికంటె నెక్కువ నియమమును బాటించినాఁడు.

చంచల నాస్వాదించుచు లేదూం డ్లకరువృప్రియలకు నలఁదుచు మైరో...

—నన్నిచోడఁడు

భక్తివిసీతుల్ యుక్తిసమేతుల్ భవభయనివృత్తి పశుగణపూతుల్...

—సోమనాథుఁడు

ఇందు నన్నిచోడని రచనమున చరణము రెండుదళములై మొదటిదళమునఁ బ్రాసయతియు, రెండవదళమున వేఱుగా యతియుఁ గల్గియున్నది. సోమనాథుని రచనమున నింత కెక్కువగాఁ ద్వితీయదళమున యతి ప్రథమదళ ప్రథమాక్షరమున కనుగుణమైనదిగా నున్నది. అర్వాచీనకవులెల్లరు నీవిధానమునే యనుకరించిరి.

ప్రాసవిశేషములు

సోమనాథుని గ్రంథములలో నితర (భవి) కవికృతులం దంతగాఁ గాన రానివి ప్రాసవిశేషములు గొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. నన్నయాదుల కృతులలోఁ బ్రాసములందు హల్ సామ్యము తప్పక కాననగును. అనఁగాఁ బ్రథమచరణ ద్వితీయాక్షరమున నెన్ని హల్లులు సంయుక్తములుగా నున్నవో యన్ని సంయుక్త హల్లులును దక్కిన మూడుచరణములందును గూడ ద్వితీయాక్షరమునఁ గూడి యుండును. మల్లికార్జునపండితుఁడు మొదలగు శివకవు లీనియమము నంతగాఁ బాటించరయిరి, కతిపయహల్ సామ్య మున్నఁజాలునని వీరు దలంచిరి.

క. నమ్మినభక్తుఁడు గన్నడ, బమ్మయనద్భక్తిమహిమ వరికింపఁగ లో
కమ్ములఁ జోద్యముగాదె యధర్మంబును ధర్మమయ్యెఁ దత్త్వతీతా!
ప్రాతప్రాతలలో “ధమ్మ” యని యుండును.

క. ఇవ్వసుమతిఁ గడుఁగమ్మని, పువ్వులలోఁబుట్టినట్టి పువ్వులుగొఱయే
సర్వజ్ఞభక్తి విరహితుఁ, డెవ్వఁడు నుత్కృష్టజాతుఁ డేటికిఁగొఱయే.

—శివతత్త్వసారము

“మర్త్యలోకమునకు మతివేఱె యొకఁడు-కర్త యున్నాఁడె లోకత్రయవరద!”

“మధ్యాహ్నమగుటయు మారయ్య లింగ-తద్ధ్యానసుఖ నిరంతరవర్తియగుచు.”

“అక్షణంబునఁ బంచభక్త్యముల్ గుడిపి.”

“కర్ణంబునావుడు బిజ్జలుఁడంత-లజ్జయు సిగ్గును బుజ్జగింపంగ.”

“బుజ్జగించుచు వెడ్లుబుడ్లునుబెట్టు-నిర్భిక్తియఁ బడు నివ్వెఱంగందు.”

“తత్త్రిపురాంతకస్థానవాస్తవ్యుఁడై త్రిపురాంతకుం డభినుతిఁబేర్చు.”

—బసవపురాణము

ప్రయోగరత్నాకరమున వేములవాడ భీమకవి నృసింహపురాణమందలి దని యీక్రిందిపద్య ముదాహృతము.

క. ఈక్షితికివచ్చి వేగమ, దాక్షారామమున వారతరుణుల నృత్తం,
బీక్షించి యంతకంటెను, దత్క్షణమున నేర్చి రంభ తగవేర్పడఁగఁ.

రేఫాధిక్యమునుమాత్ర మితరాంధ్రకవులు గొందఱుగూడ నంగీకరించిరి. ఈసంప్రదాయము మల్లికార్జునపండిత సోమనాథాదులచే గ్రోతగా నెలకొల్పు

బడినదిగాదు. కర్ణాటభాషలో నిట్టిప్రాసము గలదు. ఆభాషలో దీనికి శాంతప్రాస మని పేరు.

క. బెరసిరె ముంసంయోగా, తరంగ శేకస్వరంగళిం సుప్రాసం
నెరెదు విపర్యాసక్రమ, దిరె సతతం శాంతపూర్వమక్కుంప్రాసం.

క. పత్తిప్రమాదఫలకమ, నత్యుగ్రహానివహ సంఖోభితదోశ్
మత్తిరత్నాకరదోశ్, పుత్తి కయెనెబిశ్చలింతు బాధుడెచోద్యం.

క. శాంతప్రాసదభేదమ, దిం తక్కుం — కవిరాజమార్గము

వర్గాక్షరములు పరస్పరము ప్రాసములుగా నుండవచ్చుననియు వర్గప్రాస మని దానిపేరనియు, శవసలు, పరస్పరము ప్రాసముగా నుండవచ్చుననియు దాని పేరు సమీపప్రాసమనియు గవిరాజమార్గమునఁ గలదు. శివకవు లీప్రాసములఁ గూడఁ బ్రయోగించిరి. అర్వాచీనాంధ్రలాక్షణికులు ప్రాచీనకవులప్రయోగములఁ బెక్కింటిని సాధనాంతరములచే నమర్థించి పయిప్రాసములక్రిందఁ బరిగణింపఁ బని లేకుండఁ జేసికొనిరిగాని కొన్ని పట్టుల నెట్లును నమర్థింపఁజాలకపోయిరి. శనప్రాస ము, థ గ ప్రాసము, డఢప్రాసము వెక్కుతెనుఁగుకృతులలోఁ గానవచ్చును. మన సోమనాథుఁడును బ్రయోగించెను. తెలుఁగునఁగూడ శాంతప్రాసములు, వర్గప్రాస ములు సమీపప్రాసములు గలవు. ప్రాచీనలాక్షణికులు వానిని బరిగణించిరి. శివ కవులు ప్రాచీనసంప్రదాయమును జక్కఁగా బాటించిరిగాని యితరకవులు నిర్బంధముల హెచ్చించుకొనిరి.

మఱియు, నన్నిచోడఁడు సోమనాథుఁడును, బూర్ణబిందువునకు నర్థ బిందువునకుఁ బ్రాసముఁ గూర్చిరి.

క. బోడిగ నగజతపశ్శిఖి, మూఁడుజగములను దీప్రముగఁ బర్విన బ్ర
హ్మాండముఁగాఁచిన కాంచన, భాండముక్రియఁదాల్చెఁ దత్ప్రభాభాసితమై.
— కుమారసంభవము

పాండురాంగంబైన పడఁతిగర్భమునఁ - బోడిగా వెలుఁగుచుఁ బుత్తుఁడీ క్రియను.
— బసవపురాణము

వర్గప్రాసమును, సమీపప్రాసమును సంగీకరించునప్పుడు పూర్ణార్థబిందు ప్రాసమునుగూడ సంగీకరించుట సంగతమే యగును. అయినను నన్నయాదులగుకవు

ప్రాసము సంగీకరింపరయిరి. వారిగ్రంథములలో గానరాదు. ఇప్పు డర్థ బిందువులుగా నెఱుంగఁబడుచున్న పదములు పోడి, మూడు మొదలగునవి యా నాడు పూర్ణ బిందువులుగనే యెన్నఁబడుచుండవచ్చుననియు, నిది పూర్ణ బిందు ప్రాసమే కావచ్చుననియుఁ గొందఱుందురు. అది యట్లు గాదు. పోడి, మూడు పదములను మరల నీకవులే యర్థబిందుప్రాసమునఁగూడఁ గూర్చి గావునను నాకాలపుఁగవు లెల్లరు నాపదముల నర్థబిందువిశిష్టములగనే ప్రయోగించిరి గావునను నది పూర్ణార్థబిందుప్రాస మనియే తలఁపవలెను.

నాడు నావించిగెనాఁ బురవీధి, బోడిగా గుడ్డన్వ వోవభూసురులు

—పుట. ౨౨౩

ఇత్యాదులు పెక్కులు ప్రయోగము లర్థబిందువిశిష్టతానిర్ణాయకములు గలవు. మఱియు నన్నయ భారతకృతిఁజూచు రాజనరేంద్రునికూఁతురు సోమ లదేవి (ఇంచుమించుగా నన్నయకాలమున) చెక్కించిన దాక్షరామశిలాశాస నమునఁగూడ నొకపద్యము దీప్రాసము గానవచ్చుచున్నది.

నకలవసుమతీశ మకుటలనద్రత్న, కిరణరుచివిరాజి చరఃపడయిన
నిజభుజప్రధాని బెజయితదేవని, కూఁతునరియె పోల్పఁ గాంతలెందు.

ఈపద్యము నాల్గవచరణమున ‘కూఁతు’ పదము ‘కాంత’ పదము ప్రాస యతిలోఁ జేర్చఁబడినది. ఇందు ‘కూఁతు’ పదమర్థబిందువిశిష్టముగా నెన్నఁబడ వలసినదే. అది పూర్ణబిందుచ్చారణముతో నుండవలసినదే యగునేని శాస నమున “కూంత్తు” అని చెక్కింపఁబడియుండును.

వేములవాడ భీమకవి నృసింహపురాణములోనిదిగా నీక్రిందిపద్యము లక్షణగ్రంథములందుఁ గలదు. ఉ. వాఁడిమి నల్లసిద్ధి జనవల్లభుఁడోర్చిన రాజు భీతితో । నాండ్రనుగావకుండ వృషభాంకము పెట్టికొనంగఁజూచితో । నేఁడిది యేమి నీవనుచు నెచ్చెలులెల్ల హసింప నంతలో । మూడవక్కంటితోడి దొర మూర్తివహించిన మ్రొక్కిరంగనల్ — ఇందు రెండవచరణమున ‘ఆఁడుర’ అని కాని, ‘అండుర’ అనికాని యుండునేమోయని నా సంశయము. అందురు, నీళ్లు ఇత్యాదివిధముల బహువచన ప్రత్యయములపై మరలఁ బహువచన ప్రత్యయము లు గల రూపములు భారతాదులలో నేడు గానవచ్చుచున్నవి. అవి యట్టివి కాక

పోవచ్చునని 'అడుగు, నీళ్లు' ఇత్యాదివిధములనే యుండియుండవచ్చునని నా తలఁపు. 'వెలయాండురకలుపు' అనుచో 'వెలయాడురకలుపు' అని కాని లేక 'వెలయాండురకలుపు' అనికాని యుండవచ్చును.

కవిజనాశ్రయమునఁగూడ 'ప్రగీతి' లక్షణములో 'మూఁడునేసి నగణములు రెండు నలములు, మూఁడిన గణములును మొగినహంబు, పోడిగాఁగ నర్థమున కగు మీఁద ని, ట్లండఁ జెప్పవలయు నొగిఁబ్రగీతి' అని కలదు. అదియు నబిందు నిర్బిందు ప్రాసమే.

మఱియు నీతఁడు నబిందునిర్బిందుప్రాసమును రేఫద్వయప్రాసమునుగూడఁ గూర్చినాడు.

జగతిఁ బద్మపురాణసంహితలం దె-నఁగె శంభురాఘవసంవాదమునను
—పండితా.

బ్రాతిగా నాదివరాహదంష్ట్రంబు-ఖ్యాతమిశ్వరుచేతఁగాదె యున్నదియు
—బసవ. పు. ౨౦౩.

బూది దా రాజదు వొగయదు దాను-నూఁదండు ముట్టించె నొక్కదీపంబు
—బసవ. పు. ౧౫.

పోడశఁడుపు నూడఁబోదండు-పోడిగా నీపాలు పురహర ! కొనుము !
—బసవ. పుట. ౭౧.

ఊఁడు సార్థానుస్వారముగా శబ్దరత్నాకరమునఁ గలదు. అది సార్థాను స్వారమే యని నిర్ణయించుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము కావలెను.

చీరఁచించుచు విప్రు లాఱడి వైచి-కారించుతఱి నుదకము లేదు గంట.
—బసవ. పు. ౮౩౦.

అఱిముఱి జన్నఁబా లర్థించివేడఁ - జిఱుతచే నొకపిండికరు డిచ్చితల్లి
—పు. ౧౨౦.

తారొండె శివుఁ బంపఁదగదన్న వారు-గారొండె నంబికి వేఱొక్కభృత్యు.
—బసవ. పు. ౧౩౩.

'అరడి' యని సాధురేఫముగాఁ గూడఁ గొందఱు ప్రయోగించిరి.

య తి వి శే ష ము లు

మూఁకకు నెగయుచు ముస్సుముస్సుచు

—బసవ. పు. ౧౬౦.

అనుచోట నేటివ్యవహారముచొప్పున “బుస్సుబుస్సుచు” యని యుండఁదగునని యు నదియప్పకవ్యాదులు పేర్కొన్న ‘ముకారయతి’ యగుటచే సాధువేయగు ననియుఁ దలఁపఁదగియున్నదికాని వ్రాతప్రతులలో “ముస్సుముస్సుచు” అని యుండుటచే నట్లే యుంచితిని. అప్పకవి చెప్పినచొప్పున ముకార యతి ప్రాచీనకృతులందు నా కెక్కడను గానరాలేదు. అప్పకవి ముకారయతికి లక్ష్యముగా నాచన సోముని వసంతవిలాసములోనిదిగా నీక్రింది పద్యము నుదాహరించినాఁడు.

క. అత్తటి విటనాగరకులు - చిత్తిమున వసంతకేళి సిగురొత్తంగా

మొత్తములు గట్టి తెచ్చిరి - ముత్తైపుర్పుల్లరులతోడిబుట్టుట కొమ్ముల్.

ఈపద్యమందలి ‘బుట్టుటకొమ్ముల్’ అను పదమున ప్రాచీన కవులు ‘ముట్టుటకొమ్ముల్’ అనియే వాకొనిరి. కుమారసంభవమునఁ బెక్కుచోట్ల నన్నిచోడకవి యట్లే ప్రయోగించెను. రామాయణమందయ్యలార్యుఁ డట్లే ప్రయోగించెను. ‘ముట్టుటకొమ్ములు’ బుట్టుటకొమ్ములుగా మాఱినపదవ లాక్షణికు లీముకారయతిని గల్పించిరి. దానిఁబట్టి యర్వాచీనకవు లాయతిని బ్రయోగించుచు వచ్చిరి. ‘ముస్సు’ ధ్వన్యనుకరణ మైనట్టే ముట్టుటకొమ్ములో ‘ముట్టు’ కూడ ధ్వన్యనుకరణమగునని నాతలఁపు. ప్రాచీనకాలమున ‘ముస్సు’ ‘ముట్టు’ అనియున్న ధ్వన్యనుకరణము లర్వాచీనకాలమున ‘బుస్సు’ ‘బుట్టు’లుగా మాఱి యుండవచ్చును.

నన్నయాదులు విభక్తిముకారముతో ‘పుఘబుఘ’లకును యతినిగూర్చిరి. కాని యితర ముకారముతోఁ గూర్పరయిరి. లాక్షిణికులు దానికి మువిభక్తికయతి యని పేరిడిరి. “పుణ్యుఁడు రాఘవుఁడు వసముం గనియె” అనువిధమునఁ బ్రయోగించిరిగాని ‘పుణ్యుఁడు రాఘవుండు మునిముఃఖ్యులతో’ నను విధమునఁ బ్రయోగింపరయిరి. సమానోచ్ఛారణముగల ‘ము’కారముల కిట్లు యతిలో భేదము గల్పించుట నేడు విితగా గాన్పించును గాని యాంధ్రమున నట్టి యతివ్యవస్థ యేర్పడినకాలమున నీవిభక్తి ముకారము వేఱువిధముగా నుండెడిది. నేడును విభక్తిముకారమునకు ‘ముఘ, ంబు,’ అని రూపాంతరము లున్నవి.

వనము వనమ్ము, వనంబు అనియు రూపములు గలవు. నన్నయకుఁ బూర్వ కాలమున 'బు' అనురూపముకూడ నుండెడిది. ఆ కాలమున వనమ్ము, వనఁబు, రూపములే ప్రధానముగా నుండెడివి. వనమ్ము, వనము రూపములు పయి రూపములకంటె నర్వాచీనములు. ప్రాచీనశాసనము లీవిషయమును నిరూపించుచున్నవి. ద్రవిడభాషాశబ్దస్వరూప మిందుకుఁ దోడువలుకుచున్నది. 'క. ఎట్టివిశిష్టకులంబునఁ, బుట్టిన నదనద్వివేకములు గల్గిన' ఇత్యాది విధముల నన్నయాదఃలీ యతిని బ్రయోగించిరి. వనఁబు రూపమున్న కాలమున నేర్పడిన దగుటచే నీ మువిభక్తికయతి ముకారయతివంటిది గాదయ్యెను. ప్రాచీనులు ముకారయతిని బ్రయోగించిరనుట కప్పకవి యుదాహరించిన వసంతవిలాసపద్య మప్రయోజకము. తక్కినపద్యము లర్వాచీనకృతుల లోనివి.

శివకవు లఖండయతిని బ్రయోగించిరి. పండితారాధ్యుఁడు 'వేదోక్తముగ నెఱుంగవలయుఁ దుదిని మహేశా' అనెను.

సోమనాథుఁడు నామాఖండయతినిగూడఁ బ్రయోగించెను.

మఱియు నేకాంతరామయ్యనా నొక్క — బసవ. పుట. ౧౭౦.

మఱియును శివనాగుమయ్యనా నొక్క-ఖండమైతనరునాగయ్యహస్తమున
అనియు గలదు. — పండితా. ప్రథమప్రకరణము.

చేయుడు లెంకమంచెన పండితులకు }
శ్రీరమణుడు మంచెన పండితయ్య } — బసవపు. పుట. ౧౯౮.

ఇందు 'మంచెన' పదము నేడు 'మంచన' యనిప్రయుక్తమగును. అనాఁ డిట్టి నామపదములలోఁ గొన్నింట అన, అయ, అను విధమునఁ బదచ్ఛేదము కాన రాదు. నన్నియ, మల్లియ, మంచెన, కూచెన, ఉదాహరణములు. నేడివి నన్నయ, మల్లయ, మంచన, కూచనలుగా మాఱినవి. నన్నయకూడ నొకవిధ మున నామాఖండయతిని బ్రయోగించెను. 'ఉ. పాయకపాకశాసనికి భారత ఘోర రణంబునందు నా, రాయణునట్లు వాణసధరామరవంశవిభూషణంబు నా, రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డీకృతి కిప్పుడు సహా, ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాక'.

ఇందు మూడవచరణములోనిది నామాఖండియతి యనఁదగినదియే కాని యది సంస్కృతసమాసమధ్యగతము. సోమనాథుని ప్రయోగములకును దీనికిని మిక్కిలి భేదము గలదు. అఖండయతిని నిర్వచించినవాఁడు పాల్కురికి సోమ నాథుఁడని 'మానుగ విశ్రమాక్షర' పద్య మాతని దని కొందఱు లాక్షణికులు పేర్కొనిరి. మఱియు,

ప్రేమబెలర్పంగ "భృత్యా(త్యే?) పరాధ-స్వామి నోదండ"యన్నదువునిష్ఠించి.

—బసవ. పుట. ౧౦౬.

పాయకశ్రుతి "రసా న్భక్తస్య జిహ్వ-గ్రే"యని యేప్రాద్దు మ్రోయుఁ గావునను.

—బసవ. పుట. ౧౬౪.

పయిద్విపదలలో 'రాధ' 'జిహ్వ' యనునవి 'గగ' ములుగా నున్నవి. ద్విపదలక్షణముచొప్పున నక్కడ "గల"ము లుండవలసి యున్నవి. "వానపుల్ మువ్వరు వనజాల్తుఁడొకఁడు భాసిల్ల నది యొకపదము" అని తల్లక్షణము. సంస్కృతమునఁ జరణాంతమందలి లఘువు గురువు గావచ్చునని 'పాదాంతస్థం విక త్సేన' అని విధియుఁ బ్రయోగములును గలవు. కాని పాదాంతమందలి గురువు లఘువగుట కానరాదు. ఈరెండు గణభంగములును సంస్కృతభాషానుకరణ మునఁ బడినవి. వీనిని సమర్థించుట యెట్లో! 'శ్లో. లఘు ర్భవే ద్గురుః కుత్ర చిద్గురుశ్చ లఘుస్తథా, ఉచ్చారణస్య కల్పవృత్త్యాన్నిదానంత్ర సద్వచః' అను నధర్వణకారిక గతి కావలెనేమో! మఱియు,

శునకగార్దభమ్లేచ్చ శుకదర్దు రాది - అంధకకరి దైత్యవ్యాఘ్రులాలాజ

—బసవ. పు. ౨౦౪-౨౨గి.

పయిరెండు చరణములందును 'సల'ముగా నుండవలసిన ద్వితీయగణము లలో 'త్య' 'భ'లు గురువులుగా నగుటచే గణభంగ మేర్పడుచున్నది. అన్ని ప్రతులందును సీపాఠములే కలవు. వీనినిసమర్థించుట యెట్లో!

ద్విపదమునఁ బ్రాసయతిని జేర్చుట, రేఫద్వయసాంకర్యము సంగీకరించుట మొదలుగా సోమనాథుఁడు చూపిన ఛందస్సాస్వాతంత్ర్యమును శివకవు లంగీకరించిరిగాని యితరులు గర్హించిరి. కాకతిప్రతాపరుద్రునికాలముననే యిట్టి గర్హ యేర్పడినట్లు పద్యబసవపురాణము తెలుపుచున్నది. అర్వాచీనుఁడగు నొకశివ కవి యిట్లు చెప్పినాఁడు:

.....ఇలఁ బాలకురికిసోమేశుండు మున్ను
తొలఁగక ప్రాసయతుల్ ద్విపదలను-లలి రచించుట యది లక్ష్యంబుగాను
నెలమి రేఫఱకారములు శివకావ్య-ముల యందుఁ జెల్లు దప్పలు గావు గాన.
ఆపాల్కురికిసోముననుమతి నేను-దీపిత ప్రాసయతిచ్చందసరణి
నామహాగురు చేపు ననుమతియట్ల-శ్రీమెఱయంగ రచించితినిట్లు.

—మఱి బనవపురాణము.

ఛందోవిషయముననేకాక వ్యాకరణవిషయమునఁగూడ నన్ని చోడసోమ
నాథాదులగు శివకవులకును నితరులకునుబహుభేదములు గలవు. నన్ని చోడనియు,
సోమనాథునియు శబ్దప్రయోగములు గొన్ని యసాధారణములై యితర కవి
కృతులందుఁ గానరానివై యున్నవి. అట్టివానిని గొన్నింటిని బేర్కొను
చున్నాఁడను.

అ సా ధా రణ ప్ర యో గ ము లు

కర్ణాటాంధ్రలాక్షణికులు కావ్యదోషములలో గణించిన 'వైరిపద'
మనుశబ్దదోషము వీరికృతులలోఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చుచున్నది. వైరిపదము
దోషమని గర్హించిన ప్రాచీనకవులే కొందఱు వానిని దఱచుగాఁ బ్రయోగించుట
వింతగ నున్నది. సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున 'వైరిపదము'ను
గర్హించెను. కవిజనాశ్రయము, ఆంధ్రభాషాభూషణము, కావ్యాలంకారచూడా
మణి, ఛందోదర్పణము మొదలగు గ్రంథము లీదోషమును బేర్కొన్నవి. అయి
నను, నన్నయాదులకృతులలోఁ గూడ నట్టి వైరిపదములు కొన్ని గానవచ్చు
చున్నవి. అర్వాచీనలాక్షణికు లనింద్యగ్రామ్యములని యట్టివానిని గొన్నింటిని
గణించిరి. ప్రాచీను లట్టివానిని వైరిపదము లనియే పేర్కొనియు ప్రయోగించిరి.
వైరిపద మనఁగా సంస్కృతాంధ్రపదముల విరుద్ధసమాసము. సోమనాథుఁడు
బనవపురాణమున మాత్రము ప్రయోగించిన వైరిపదములఁ జూపుచున్నాఁడను.

పుట ౬- 'దీపగింభంబులు', పు. ౧౫- 'చౌడశాబ్దంబు', పు. ౨౬- 'ము
ల్లోకవంద్య', పు. ౩౦- 'ముల్లోకనుతుండు', పు. ౨౪౦- 'ముల్లోకనాథుని',
పు. ౪౪- 'నిత్యనేమంబు', పు. ౫౫- 'నిత్యపడి', పు. ౧౩౪- 'నిత్య', (ఇట్టివి
పెక్కుమార్లు), పు. ౫౫- 'పుడమిశ', పు. ౬౦, ౬౨- 'నర్వాంగ కచ్చడము',
పు. ౧౨౪- 'భక్తకూటువలు', పు. ౧౭౮- 'మజ్జనబావి', పు. ౨౦౧- 'ఇతర

వేల్పులు', పు. ౪౪, ౨౦గి-తవనిధి', పు. ౨౪౯-తవరాజు', పు. ౧౮గి-తవ రాజవల్లభుడు', పు. ౨౦౧-సిరిమహాదేవాదినురలు' ౧౪౦ ధర్మకవిత, ఇత్యాదులు. పరిశోధించగా నీపదములు, సోమనాథుని కాలమున బాహుళ్యముగా నాంధ్రశైవ కావ్యములందుఁ బ్రయోగించఁబడుచుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ద్రవిడకర్ణాటభాషలలోను, దక్కాలపుఁ గృతులలో నిట్టివి కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. ఆకాలపుఁ దెలుఁగుశాసనములందుగూడ నీప్రయోగములు గానవచ్చుచున్నవి. కొన్నింటిని బేర్కొనుచున్నాఁడను—

దీపగంధములు : కంభమని సంస్కృతశబ్దము లేదు గావునను, ఉన్న దనుకొన్నను, దెనుఁగుసంధిచొప్పున క, గ యగుట యసంగతముగావునను నిది వైరినమానమే. తెనుఁగుపలుకులలోఁ గొన్నింట, వర్గద్వితీయచతుర్థాక్షరములు గలవు. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్తఁ డివి లేవనుట యసంగతమని నా తలంపు. ప్రాచీనలేఖ నములందు వర్గద్వితీయచతుర్థాక్షరములుగా నున్నవానిని నేటిపరిశోధకు లాంధ్రమున నవి లేవనునమ్మకముచే వర్గప్రథమత్వతీయాక్షరములుగా సంస్కరించుచున్నారు. ద్రాభ, జఱభి, వజ్జలు మొదలగువానిఁ జూడఁదగును. సోమనాథుఁడే :

కంభకట్లనుమేలుకట్లను బాలుచు-గంభీరపుచ్చకాగారంబునందు.—పు. ౧౬. అని 'కంభ' పదమును ప్రయోగించెను. మఱియుఁ బెక్కు శాసనములలోను గలదు. ద్రాభఁచందోవిరుద్ధంబాదియగున-లాభప్రలాపోక్తిలాఘవంబనక.

పండితా.

చౌదశాబ్జము:—ఇది చౌనీతిబంధములు, చౌషష్టికశలు, చౌపదము, చౌపుటము అనుపదములవంటిది. ముల్లోకపద్యుడు ఇత్యాదులు—అనంతరుడు:— “గీ. మొదలితెలుఁగుపై సంస్కృతపద మొకండు, జరగ లోకరూఢిని సమానంబు చొరడు; పూని ముజ్జగంబులు నసఁబోలుఁగాని, యతఁడు ముజ్జగద్వందితుఁడనఁగఁ జనదు” అనెను. కాని సోమనాథుఁ డిట్టిపదములను బలుచోట్లఁ బ్రయోగించెను. తత్కాలపు శాసనకావ్యము లందును నిట్టివి గానవచ్చుచున్నవి. “ముల్లోకవిభుండు సక్రి” ఓపిలి సిద్ధి శాసనము. నిత్యనేమము, నిత్యపడి మొ. ఈ పదములను మఱికొందఱు కవులును ప్రయోగించిరి. ‘నిత్య’ వేఱుగాఁ గూడఁ గలదు. నాటిశాసనములందును ‘నిత్యపడి, దివసపడి’ ఇత్యాదులు

౧ దక్షిణహిందూ దేశశాసనసంఘము. వాల్యూం iv నెం 1878 శాసనము.

౨ చూ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

గలవు. 'పుడమిశ-దీనిగూడఁ బలుపురుకపులు ప్రయోగించిరి. 'పుడమిపుడఁడు' ధనాధ్యుడును' - నన్నిచోడఁడు; 'పుడమిశ్వరగొంకన్యవతి భోగనురేంద్రా,' - మంచిభట్టు నశ్వశాస్త్రము; 'పొడగాంచి యిదియుగఱచెన్ | బుడమిశ్వర దేహమునుచు'—నారాయణకవి పంచతంత్రము; ఇత్యాదులు పెక్కులున్నవి. కర్ణాటభాషలోఁగూడ నది కలదు. 'తవనిధి, తవరాజు' (తపోనిధి, తపోరాజు అనుటకు) మొ. తెలుఁగుకృతులలోఁగాని శాసనములలోఁ గాని నా కిది గాన రాలేదు. ద్రవిడకర్ణాట ప్రబంధములలో నిట్టివి తఱచుగాఁ గలవు. తక్కిన ప్రయోగములు నా కన్యత్ర కానరాలేదు. జీవగట్ట - ఈపదమును చతుర్వేద సారమున సోమనాథుఁడు ప్రయోగించెను. ఇది 'యనిద్యగ్రామ్య (వైరినమాస) మని పలువు రందురుగాని నా కట్లుదోషదు. శ-ర-లో దీకిని జీవనౌషధము జీవా తువు' అని యర్థము వ్రాయఁబడినది. ఈ యర్థమును సరిగాఁ దోషదు. జీవ=వీణ మొదలగువానితంత్రీ చక్కఁగా మ్రోగుటకుఁవాను దానిక్రింద నుంచెడు కంబళి పీఠములో నగునది. దాని నుంచుటకుఁగాను బెట్టినకట్టకు 'జీవగట్ట' యని పేరు. 'విపులతరంబగు వీణ దా నది యెంత కారణంబగు జీవగట్ట యెంత, చతుర్వేద సారము. "శ్రుతికి నుత్కర్షంబు సూపంగవలయుచోఁ జెవిత్త్రాడు బిగియించు జీవ గట్ట" క్రీడాభిరామము.'

పు. ౧౪౪—అభిమానకత్తె ఈపదము క్రొత్తగాఁ గానవచ్చినది. శ్రీనాథుఁడుగూడ నిట్టిపదములఁ బ్రయోగించినాఁడు. 'అన్న మీయన్న కోవగాఁడో నొ కాఁడో';—కాశీఖండము; 'కొడుకుఁ గాంచినట్టియ కోవకత్తె'-క్రీడాభిరామము.

పు. ౧౪౫—'నద్భక్తసమూహి' ఇత్యాదులు. నన్నిచోడఁడు నిట్లు ప్రయోగించెను. 'శారదసీరద సమూహిచాడ్పునఁబోలెన్', 'సితచ్ఛదసమూహి';—కుమారసంభవము; దశమశ్వాసము.

కర్మభారయమునమహచ్ఛబ్దము—పు. ౧౪౬—'ఇదిసుమహత్తత్త్వము', పు. ౨౨౫—'ప్రొద్గతసు త్రమహద్గురుపుత్ర' మండలి లోభవన్మహదాజ్ఞ' —'పండితా. —ఇట్టి వింకను గలవు. కర్మభారయసమాసమున 'మహత్' 'మహా' అని మాటవలసి యుండఁగా సీతఁడు 'మహత్' అనియే వక్షిసమాసమందుంబోలె

నుంచినాడు. ఈదోషము నన్నిచోడని కుమారసంభవమునఁగూడఁ బెక్కు చోట్లఁ గలదు. 'దళితాంభోరుహసప్తపత్ర సుమహత్కాశాననాఘంబు' (-షష్ఠా శ్వాసము) ఇత్యాదులు.

పు. ౩౭—'వచ్చు వహిత్రంబు వడువునుబోలె' పు.౧౧౦—'వఱలఁగఁ దాల్చిన తెఱఁగును బోలె.' నన్నిచోడఁ డిట్టివానిని దఱచుగాఁ బ్రయోగించినాడు. 'బలసికొలుపున్న సురగిరిభంగివోలె', 'వనముగొపు వచ్చు వడువువోలె.'

పు. ౮౪—'ఊరకో నాయన్న యూరకో తండ్రి' 'ఊరకుండు' అని ప్రయుక్తమగు శబ్దపల్లవధాతువునకు "ఊరకొను" అని యేకధాతురూపము క్రొత్తగా నున్నది. ఇట్టిధాతువు నేడు వ్యవహారమునఁగూడ వినవచ్చుచున్నది.

ఇల్ల:-పు. ౨౩—'ఇల్లకప్పడిసంగమేశ్వరంబందు.' పిడుపర్తి బసవన పద్య కృతిలో దీనిని 'ఇల్లీకప్పడి సంగమేశ్వరమునం' దని మార్చినాడు. ఆస్థలమునకుఁ గప్పడిసంగమేశ్వరమని పేరు. తెలుఁగులో 'ఇల్ల' పద మిక్కడనే కాని యితరత్ర ఇల్ల. ఇల్లిది, ఇల్లిక్కడ మొదలగు ప్రయోగములు గలవు గాని వానిని వ్యాకర్త లాప్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపములఁగా ననుగ్రహించిరి. అల్ల, ఇల్ల, ఉల్ల, ఎల్ల పదములు స్థలవిశేషవాచక సర్వనామపదము లని కర్ణాట వ్యాకర్తలు పేర్కొనిరి. తెలుఁగునఁగూడ నీపదములు గలవు. అల్లది, అల్లవాడు మొదలగు విధముల నాప్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపము లని సరిపుచ్చుకొనఁదగిన స్థలములలోఁ గాక 'అల్ల'కు స్వతంత్రప్రయోగములు గూడఁ దెలుఁగునఁ గలవు. పు. ౧౭౫—'దివి నల్లవోయెడు దేవదేవేశు' ఇత్యాదులు. 'అల్ల' తత్రార్థకము; 'ఇల్ల', అత్రార్థకము; 'ఉల్ల' సమీపప్రదేశార్థకము; 'ఎల్ల' కుత్రార్థకము. ఇక్కడ ప్రయుక్తమయిన 'ఇల్ల' 'ఇక్కడనున్న' చేరువగా నున్న, యనుసర్థము గలది. ఇది యాప్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపము గాదు. 'ఉల్ల'కుఁ గూడఁ బ్రాచీనప్రయోగములు గలవు. 'ఉల్ల తెల్లనితుర గోత్తము వాలంబు'-నన్నయ, ఆదికర్వము. 'ఉల్ల కాంచన రథముపై నున్న వాడు', 'దానికుల్ల తెరువు'—ఆరణ్యపర్వము. 'ఎల్ల' సర్వార్థకము కలదు గాని, కుత్రార్థకము తెలుఁగున మృగ్యము.

పెండిండ్లు:-పుట. ౧౩—నేడు 'పెండిండ్లు' అని యెల్లరు వ్యవహరించుచున్నారు. పెండిలికి బహువచనము 'పెండిండ్లు' అగుటయే సరి. ఈరూప

ము నీకవి 'పెండిండ్ల నోముల బేరంటములను - బండ్లుపుదినముల' అని ప్రాస లో బ్రయోగించినాడు.

పు. ౮౦—'ఒల్లువడు'—'ఒలుచు' ధాతువునకు గృహ్యము నేడు 'ఒల్లు'గా గానబడును. చువర్ణాంతములయిన ధాతువులకుఁ బెక్కింటికి నేడు కృద్రూపమున 'పు'వర్ణము గానవచ్చుచున్నది. ఊడుచు-ఊడుపు, గెలుచు-గెలుపు, తాలుచు-తాలుపు, ఇత్యాదులు. సోమనాథుని కాలమున నివి 'పు'వర్ణాంతములుగా నుండెడివి. 'తారకుం బోరగెల్వు', 'చిరముగ నొల్వువడ్డ', 'కుమారసంభవము ౧, గెతశ్వాసములు. మనసోమనాథుడే 'బిల్వపత్రిని నెల దాల్చు బూజించి' అని పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ బ్రయోగించినాడు. ఇది తేలికప్రమాదమని దిద్దరానిది. 'అరియవట్టనమున ఊడ్చిన ఊడ్చునేల'—కీ. శ. ౧౦౨౧ నాటి శాసనము. ఇట్టివి పెక్కులు.

క్వార్థకసంధులు:—పు. 3౧—'ఏవేళ వెఱచుండుము,' (నిర్వచనోత్తర రామాయణమున 'వెఱచిట్లంబుధినాథనందనులు' అని తిక్కన ప్రయోగించెను. పు. ౭౬—'ఊచవో యున్న భావమున' పు. ౧౦౫—'ఎలుగు వి నేతెంచి,' పు. ౧౫౩—'ఏతెంచారగించె', 'గలిగున్నదనుచు' పు. ౧౬౦—'కట్టెగనల్లంత', 'పులుగఱచుమియుచు', 'ఏటువడిల్లెజే'; పు. ౨౦౨—'కలిగుండువాడు,' పు. ౧౦౫—'అంజలిముంచెత్తు నమ్మాత్రలోన,' పు. ౨౧౫—ఇట్టివి క్వార్థకేశకారసంధులు పెక్కు లీకవి గ్రంథమునఁ గలవు.

ఇకారసంధులు:—పు. ౪౪ — 'పత్తిగొడ్డునందు', పు. ౬౧—'పడఁ తర్ఫు పణ్యముల్', పు. ౧౧౬—'కంచేడువాడలు' ఇత్యాదులు గలవు.

షష్ఠీసమాసము:—పు. ౪౫—'సత్యమాపేశ్వరులిండ్ల', పు. ౧౧౬—'గతిహీనులిండ్ల'; పు. ౧౫౫—'ఇతరుల్నిండైన', పు. ౧౭౧—'వేల్పులొడయందు, శిశుత్తులిండ్ల', పు. ౨౪౦—'మాభక్తులొద్ద'—'బడుగులాదరున', పు. ౧౧౨—'పురోహితులను మతము', ఇత్యాదులు. షష్ఠీసమాసమున విభక్తిలోకమును, అకారముపై సంధియు సర్వప్రాచీనకవి సమ్మతము. ఇట్టి ప్రయోగముల ననేకులు ప్రయోగించిరి.

౧ చూ. దక్షిణహిందూదేశ శాసనసమయము, IV వాల్యూం. ౪౭౯ పుట.

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASANA JNANAMANDIR
LIBRARY.

Jangamwadi Math, VARANASI,

Acc. No. 4194

కుషష్ఠి: పు. ౨౦౩—‘ఈశుకుబనవడు’, ‘కంతుసంహరుకెన’, పు. ౨౦౯, ౨౧౨—కరికాల చోడుకు, ‘పుడమిశుకొల్వుకు’, ఇత్యాదులు. ఇట్టివి క్వాచి త్కముగాఁ బ్రాచీనకృతులలో నున్నవి.

సంబోధనమున సంధి:—పు. ౧౮౪, ౨౧౫—‘ఎఱుగరె జైనులారెన్నఁ డు మీరు’, ‘ఓడులారేటికి’. పండితారాధ్యచరిత్రమునను నిట్టిసంధులు గలవు. ఇవి యితరకవుల కృతులలో నాకుఁ గానరాలేదు.

మహత్తులపై ‘రో’:—పు. ౬౪. ‘వీరభద్రయ్యరో’, పు. ౬౮—‘వీరెవ్వ రయ్యరో యనుచు’ దేవరో, బనవరో, ఇత్యాదులు. “రో” మహతీ వాచక ముల మీఁదనే యుండు ననుట సరికాదు. ఇతర కవులు గూడ మహద్ వాచక ములపై ‘రో’చేర్చిరి.

నెట్టణ:—‘ఇట్టి నెట్టణభక్తి యిట్టి ముగ్ధత్వము’,—‘నెట్టణ భక్తికి నిలుకడ యగుచు’, ‘నెట్టణశరణుండ నిర్మలాంగుండ’,—ఇట్టివి పెక్కులు. ‘నెట్టణ’ పెక్కుగ్రంథములందుఁ గలదు. అది క్రియావిశేషణముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇక్కడ విశేష్యముగా నున్నది. ప్రాచీనకృతులలో నిది విశేష్యముగాఁ గూడఁ బ్రయుక్తమయినట్లున్నది. శబ్దరత్నాకరమున ‘నెట్టణ’ చూచునది. ‘నెట్టణము’ అని రూపాంతరమును గలదు.

మహా, మా:—పు. ౧౮౦—‘మహాలింగమూర్తి’, పు. ౨౧౩—‘ఈమా (మహా)జనము’ ఇత్యాదులు పెక్కులున్నవి. మహచ్ఛబ్దము ‘మా’ అనునది కర్ణాట వ్యాకర్తలు చెప్పిరి. “మహచ్ఛబ్ద క్కుద్భవిక్కుం మా దేశం దోషవిల్ల సంస్కృత పదంపరక్కొదవలోడం” శబ్దమణిదర్పణము. దీని కుదాహరణములు మాదేవ, మాకాళి, మాదాని, మాశౌర్య పదములు. ఇదియు నట్టిదే.

యుష్మదస్మత్సమాహారసంప్రార్థనాద్యర్థక్రియ:—పు. ౧౪౪—‘చెప్పదం డు’, పు. ౧౭౪—‘చెఱుపుదండు’, పు. ౧౭౯—‘పోదండుగాక’, పు. ౨౧౫—‘చూ తండు’, పండితారాధ్యచరిత్ర ౨-వ ప్రకరణమున ‘పడుదండు’, ‘ఉండుదండు’, ‘తీర్థం డు’, ఇత్యాదులు పెక్కులు. ఇవి యితరకవులకృతులలో చెప్పదము, చెఱుపుద ము, పోదము, పొదము, పడము, పదండు, చూతము, పడుదము, ఉండుదము, తీర్థము అనురూపములతో వ్యవహృతము లగుచున్నవి. ఒక్క ‘పోవు’ ధాతువునకు మా త్ర మీకవిప్రయోగించిన ‘పోదండు, పొదండు’, ‘పొదరు’ రూపము లితర కవు

లును బ్రయోగించిరి. తక్కిన ధాతువులపై నాకిట్టి రూపములు శివకవులకృతులలోనే తక్కువ నొక నెక్కడను గానరాలేదు. ఈరూపములు క్రొత్తగా నున్నవి.

పదాంతాజ్ఞోపము:—పు. ౧౨-‘వెల్విరియ’, పు. ౨౮-‘ఎదురుకొన్నేడ్కు’, పు. ౧౦౧-‘నే డ్వీంతవా డొకడు’, పు. ౧౬౯-‘భాషాప్రణీత మన్నడు బల్లగోల’, ‘త్రాడ్వన’,—‘నేలబడి పొరల్ కూయిడు’, ‘గుడిసొచ్చు గుడివెడల్’—పండితా—ఇత్యాదులు. కొన్ని శబ్దముల తుదియచ్చు లోపించుట ప్రాచీన గ్రంథములలోఁ బెక్కింటఁ గానవచ్చును. ‘వసివాళ్వాడు’, ‘కడివోయినవాళ్’ ముడువంగ, ‘గుక్కిల్మిగు’ ఇత్యాదులు. ను, లు, రు, వర్ణాంతశబ్దములకు నువర్ణాంతధాతువులు క్రియాజన్యవిశేషణములుగా నున్నప్పుడు వాని యుకారమునకునుగూడ లోపము గలదు. కాని ‘వెలివిరియు’ ‘వెల్విరియుగాను,’ ‘అనబడు’ ‘అన్నడు’గాను, ‘పొరలును కూయిడును’ ‘పొరల్ కూయిడు’గాను, ‘వెడలును’ ‘వెడల్’గాను మాటుట క్రొత్త. ఇట్టిదే ‘విప్రసతికి నూటువేడఁ జ్చ వరములు’—నన్నయ, సభాశర్వము. నేడు, త్రాడు శబ్దములు తొలుత ‘నేళ్’ ‘త్రాళ్’గా నుండినవి గావున నవి ‘వాళ్వాడు’వలెమాటుట సంగతమే. మఱియు ‘తివ్వు’ ‘కుర్చు’ నుల్లు ఇత్యాదులఁగూడ నీతఁడు ప్రయోగించెను.

‘అంబుజనేత్రి’ పు. ౮-ప్రాచీనకృతులలో నిట్టిరూపములు తాననములలోఁ దఱచుగా నున్నవి. ‘అబ్జనేత్రి’, ‘కోమలి’, ‘కుసుమకోమలి’, ‘వల్లభి’, ‘నయనవల్లభి’, ‘పల్లవాధరి’, ‘బాలకి’ ఇత్యాదులు యతిస్థలములందు దిద్దరానివై కూడఁ గలవు.

అవధారణార్థకము:—పు. ౯-‘పరమతత్త్వామృతంబయ చన్నుబాలు,’ ఇక్కడ ‘అమృతంబు’పై సవధారణమున ‘అమృతంబ’ యగును గాని దానివై వారల ‘అ’ వచ్చుట క్రొత్తగా నున్నది. యతికూడ హల్లుతోనే కలదు. తిక్కన గూడ నిట్లు ప్రయోగించినాడు. ‘దరికొని తెగఁగాల్చునట్టిదయ యగుఁజుమ్మి!’ (ఉద్యోగ ౨ ఆశ్వా). పు. ౨౦౫-‘నలిగొనబొందితోనకొనిపోఁడ’, ఇటకూడ మీఁదిదానివంటిదే. ఈ ‘తోనన’ పలువురు ప్రాచీనకవులు ప్రయోగించిరి.

పసిబిడ్డ:— పు. ౧౯-ప్రాత ప్రాతప్రతులలోఁ గొన్నింట ‘పసుబిడ్డ’ కలదు. అఱవమున ‘పసుంబిడ్డై’ కలదు. పసరు, కసరు, శబ్దములకు, పసు, కసు, పసి, కసి, రూపము లేర్పడినవి. పసరుబిందె, కసరుగాయ, పసిబిందె, పసుబిందె, కసిగాయ, కసుగాయ, అని రూపములు గలవు. అట్లే యిదియును

శిథిలద్విత్యము:—పు. ౧౪౪-‘అట్టయు నీడ్పించియగడ్డవైపించె.’ కర్ణాట వ్యాకరణమున ‘శిథిలద్విత్యము’ను గూర్చి యొక ప్రకరణమే కలదు. తెలుగున శిథిలద్విత్యప్రశంస గానరాదు. శిథిలద్విత్యమనగా సంయుక్తాక్షరము తేలుటలుక బడుట. దానిచే దత్పుర్వాక్షరము లఘువగును. తెలుగున ‘అద్రుచు, విద్రుచు, చిద్రుపలు,’ అనుపదములు మాత్రమే యిప్పుడు శిథిలద్విత్యము లనఁదగినవి గానవచ్చుచున్నవి. కర్ణాటశిథిలద్విత్యములలో గొన్నియైనను, తెలుగున గూడఁ బ్రాచీనకాలమున శిథిలద్విత్యములుగా నుండియుండవచ్చును. ‘యగడ్డ వైపించె’ నను నీ ప్రయోగ మందుకు స్ఫోరకము. తెలుగున నిప్పుడు ‘డ’గా మాటిపోయిన బ (జ్జ) అక్షరముగలపద మది. ‘ఈఆగట్ట’ కర్ణాటకమున శిథిల ద్విత్యముగలదే. “ఆగడితవైచె” అనుపాఠము శరిగ్రాహ్యముగా నాకుఁదోప కున్నది. ‘ఈడ్పించి’యుండుటచే ‘వైపించె’ అనియే తర్వాత నుండఁదగును. నన్ని చోడఁడుకూడ నిట్టి ప్రయోగములు జేసినట్లున్నాఁడు. ‘శ్రీరామేశకవీశ్వరాదు లెడ్డనీశ్రీపాదముల్’; ‘ఎడ’ ‘ఎద’ అనురూపములను గొన్న చో నిక్కడ సరిపోవును గాని వ్రాతప్రతిలో ‘ఎడ్డ’ అనియున్నది గావున నట్లే గ్రహించఁదగును. కన్నడమున నదియు ‘ఎట్ట’ అని శిథిలద్విత్యము గలపదము. ‘మొగుచు’ ధాతువు; ‘మొగుడు’ ప్రేరణరూపమని శబ్దరత్నాకరకారు లనిరి. అట్లే యగునేని యదియు ‘మొగుడుచు, మొగుడ్చు’ అనియేర్పడి దానిపై శిథిలద్విత్యమై ‘మొగుడ్చు’ కొన్నా ట్లండి యిప్పుడు మొగుచు రూపముగా మాఱినదనవలెను. ‘మొగుపు’ అని కృ ద్రూపముగూడఁ గలదు. బూది, బూడిదనుండి యేర్పడిన దనుటకంటె భూతి నుండి యేర్పడినదనుట యుక్తము.

షష్ఠీసమాసమున ‘పు,ంపు’,లు:—పు. ౩౨-‘ధీరంబుకట్ట’, ‘గంభీరంబుతిట్ట.’ ఇత్యాదులు. ప్రాచీనకృతులలో షష్ఠీసమాసమున ముకారమునకు ‘పు’, ‘ంపు’లు గానరా వని కొందఱుందురు గాని యది సరికాదు. బసవపురాణపు వ్రాతప్రతులలో రెండురూపములును గానవచ్చుచున్నవి. ‘ధీరంపుగట్ట గంభీరంపుతిట్ట.’ ఇత్యాదిగాఁగూడఁ గలదు. తిక్కనాదులు దలుచుగా నిట్లు ప్రయోగించిరి. వ్రాత వ్రాతప్రతులు చూడఁదగును. ప్రాసస్థలములలోని ప్రయోగము లనివార్యములు, వానిని జూపుచున్నాఁడను. ‘చ. తపమునుగల్గక్రీడిక, య్యపు వెర వెక్కుడై గెలుచునట్లుగ’—కర్ణ. ౩౭శ్వా. ‘లావుచేవక! య్యపు వెర వేపుదాల్చి—శల్యశర్మ

ము. 'కృష్ణః దిలకింశః బెంశఃబరికింశః గలాఃడుదయించు నంశు వే, దపుగని వేల్పు సెప్పిన'—సోమనహరివంశము, ౨ ఆశ్వా. 'కళటమువన్ని జానకి నకల్మషఁడెచ్చి నయ ట్టి పాశకర్మపుఁబూడువన్.'—భాస్కర రామాయణము, యుద్ధకాండము. ఇత్యాదులు. కవిలోకచింతామణిలో వెల్లంకితాతంభట్టుగూడ షష్ఠీసమాన మున నీయాదేశము గలదని వదించెను.

తదియ్యము: పు. ౧౨౯—'అయ్యో యశఃగ నేమి యయ్యో యనెడు తదియ్యవాశ్వాబునజ్జియ్య యడచి' ఇందు 'తదియ్య'వదము సంస్కృత వ్యాకరణ విరుద్ధము. తదీయ' ఊండవలెను. అట్లు దిద్దినచోఁ బ్రాసభంగ మగును. 'జియ్య'కు 'జీయ' రూపాంతరము గలదు. దీర్ఘములమీది య, వ, లు కొన్ని ద్విత్వమును జెందుట, పూర్వోద్భము ప్రాస్వమగుట ప్రాకృతమునను, దెనుఁగు నను గలదు. 'హైయంగవీనము'ను 'హఃశ్వాగవీన, మని వ్రాయుట, యుచ్చరించుట గలదు. ఐయున్న అయ్యున్న యని యావనము జవ్వన మని యయినుట్టు తదీయము తదియ్యము కావచ్చును. ప్రకృతులకే కాక ప్రత్యయములకుఁగూడ వికృతిరూపములు గలవు. కాని యిదసంస్కృతసమానమున నున్నది. నన్నిచోడఁ డును ననంతామాత్యుఁడును నిట్టి ప్రయోగముఁజేసిరి. 'మహేశు. డయ్యమా, యవ్వనవారి పూర్ణచగతాభివినర్ధితుఁడై'—కుమారసంభవము ౯ ఆశ్వాసము. 'వ్వ'ప్రాసలోనున్నది. 'నవ్వచు—నీ యవ్వనంకి. శ్రీకీభటాఁడు.'—భోజరాజీయము ౭ ఆశ్వాసము.

ప్రథమాదుమీఁదగనడదవాదేశము:—ప్రాచీనకృతులలో బ్రథమావి భక్తిమీఁదను, ప్రతాంతముగాని క్రియాపూజముమీఁదను, కొన్ని యవ్యయముల మీఁదను, సంఖ్యాఃరిమాణవాచకముమీఁదను, కొన్ని మానములోను నుండు కచటతఁకు గనడదవ లాదేశము లగుట కానవచ్చును. ప్రథమాంతముల మీఁద సీయాదేశము నిత్యమని యాంధ్రభాషాభూషణాదులు పేర్కొన్నవి. క్రియావ్యయమునిషయ మనిశ్చిముగా నున్నది. ప్రాతప్రాతలలో దటచుగా నీయాదేశము కానవచ్చునుగాని యదలేనప్రాతలును గొన్ని గలవు. ప్రాసస్థాములఁ జూచి వీనిని నిర్ణయింపఁగలుగును. అట్లుచూడఁగాఁ గొన్ని యవ్యయముపై నిత్యముగా రాకపోవుట కానవచ్చును. కొన్ని క్రియపై నవ్యయముపైఁ గొందఱు కవు లాదేశముచేసియు, జేయకయును బ్రయోగించిరి. సంఖ్యాఃరిమాణ

వాచకముపై మాత్రమీయాదేశము నిత్యముగాఁ గానవచ్చును. ప్రథమాంత
ముమీ దఁ గూడఁ గొందఱు విష్ణుముగా నీయాదేశమును బట్టిరి. ఆంధ్ర
శబ్దచింతామణ్యాదుల విశ్వసించి వ్యాకరణకర్తలు గొందఱాచ్చిముమీది తత్స
ముముకుఁ గలదని, తత్సముముమీది యాచ్చముకుఁగలదని, ఇకేమో
యని ప్రాకిరిగాని యదియెల్ల ద్రోసిపుచ్చదగినది. పరిశీలించఁగా కళపైనుండు
పదాదకచటతలకు, గనడదవలు బహుళముగా వచ్చునటయే చిక్కులేని
నిర్వచనముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ప్రాచీనకామునఁ బ్రథమమీదను, గ్రియ
లమీదను గనడదవాదేశము బహుళముగానే కలదునటకుఁ గొన్ని ప్రయోగ
ముఁ జూపుచున్నాఁడను. 'పాత్రతగలిగినేని నాకొనఁగుతదీయాలోకనంబగు.
తెఱంగునృప'— 'లేదదఁప నశ్వమేధము' శాంతిపర్వము; కన్యాత్వమే
నాకులే । దుగదా । నిర్వ-రామా - పొమ్ముకపివరేణ్య నీ వనన మోదిక్షులై,
'మనీయం బైనమర్మంబి । దుకృతఘ్నంశయిచెప్పెఁ గూలునని యాటో
పంబు దీపిం', 'వికృతములైన.....నీవు బీతుకుడిచివచ్చివోరికొలఁదుల్'-
భాస్కరరా. యుద్ధకాండము. 'క. ఆపద్వసీతులగుదురు । కాపురుషులు పరమ
పురుషకారుఁకగుఁబుల్ । శ్రీపాటిపవినీతులు । నాపద్దశకంబెదశదిశాంకాధర
ణా "బద్దెనసితసారముక్తానళి. ఇవియెల్లఁ బ్రాచీనప్రయోగములు. క్రియ
పయిని బ్రథమాంతముపయిని నాదేశము లేకున్నందు కర్వాచీనఃప్రయోగ
ముల నెక్కువగాఁ జూపవచ్చును. 'వయఃస్థిజనరెంటికిం జెసిన రేవడనొదునె
సీరజేక్షణ' మనుచరిత్రము.—ఇక నవ్యయముపై నీయాదేశము నానావిధ
ముఁగలదు. అవధాతకర్థము, క్వార్థకము మొదలుగువానిపైఁ గానరాదు. అట్లు,
ఏమి, మొదలుగువానిపై నిత్యముగాఁ గానవచ్చును అన్ని యవ్యయముమీ
దను బ్రాసాధప్రయోగములు దొరకకున్నవి. ఇతరస్థానమువిషయము ప్రాత
లలో నిరుదెఱఁగుండు నుండును. ప్రాచీనకాముననే యీయాదేశము సుస్పష్ట
ముగా నుపలేదు. శానకములుగూడఁ గొంతవఱకు వీనియనిశ్చితము నిరూ
పించుచున్నవి. ప్రాచీనతర శానకమురీతిననుసరించి తొలుత నీయాదేశమునీ గ్రంథ
మునఁ బూన్కితోఁ బాటింపఁ దొందెతినిగాని, భారతాదిప్రయోగముఁ జైవ్యవిద్య
మును, దాళిత్రగ్రంథము లంతగా నీనియమమును బహుకాలముననుండియే
పాటింఁకుటలను, వర్తమానపాఠికలోకమున కీవిధ మచరితమగుటను, గొన్ని
యెడల సర్వకేళమును గలిగించుటను, అచ్చులో సపూర్వమున మా ర్పగుటచే

నెంతజాగ్రత్తగాఁ జూచినను గన్ను వంచిచి కొన్ని శబ్దములు గానరాకుండుటను, బర్యాలోచించి, యాపూర్ణిని వీడి నేనును బహుళముగానే యాయాదేశము నిందుఁ బాటించితిని.

౧౩౧ పు. ఏనువోయెద, —తాన. నేను శబ్దములు ద్రుతాంతములుగా వ్యాకరణముందుఁ బరిగణితముగను. 'ముదగదముడిగుమేను విదః' డిగి యెద.' శ్లో ౨ అశ్వా—అని తిక్కన 'ఏను' కళగాఁ బ్రయోగించెను. 'ఏనవి దః' అను సంస్కారము తప్ప. 'ఏనువెనుక' అని పాఠము కలదుదురు గాని యది నాకే ప్రతిబోను గానరాలేదు. ఆశబ్దములు బ్రాచీనులు కళానుగానే ప్రయోగించిరని నానమ్మకము. కళలు గనుకనే 'ఏను' పై 'విదః' 'విదః' అయినది. మఱియు, నేనుగరంబుత్సక వృత్తితో-నిష్పదనో, ౪ అశ్వా. ఈ ప్రయోగము ద్రుతాంతత్వమునకును సాధకమే. కాని ప్రాచీనప్రతులలోఁ బెక్కిం టఁ దాను, నేను శబ్దములమీఁది క చ ట త ప లు గ న డ ద వ లుగాఁ గానవచ్చినవి. బసపురాణపు వ్రాతప్రతులలోనున్న పాఠమును నేను మార్చఁజాల నయితిని,

కానకళయే:— బసవపురాణపు వ్రాతప్రతులలోను భారతాద్యవ్రాత ప్రతులలోను, ఎక్కడఁజూచినను కానకళగానే కానవచ్చును. ధృతరాష్ట్రుడును,—కా । నతగంబొందుట' యని తిక్కన ప్రయోగము గలదు. పందలకొలది స్థలములలో నది కళగానే న్రాయఁబడి యున్నది. ప్రాచీనగ్రంథములలో నెక్కడను నది ద్రుతాంతముగాఁ గానరాదు. ౧౨వ శతాబ్దమునఁ రచితములయిన గ్రంథములలోనే యది ద్రుత ప్రకృతికముగా మఱినది. ప్రాచీనగ్రంథములలో 'కాన' అనియే 'న' లఘువగునట్లు పందలకొలది శబ్దాల నున్నదిగాని 'కానఁ' అని గురు వగునట్లుగా నెక్కడను ద్రుతముతోఁ గానరాదు. అది కళయనుట కిదియొకటియే ప్రబలసాధనము కాదగును.

స్త్రీ, పుం వాచకములు:—పు. ౧౦౮, 'నడినన్న దాసి' (పుం.) పు. ౧౩- 'కొడుకులు లేమికి గడుదుఃఖయగుచు' (స్త్రీ), పు. ౨౦- 'వనితయపూర్వలాంఛన ధారిగాఁగ' (స్త్రీ) ఇత్యాదిస్థలములఁ బుంలింగరూప ముండవలసినచోట స్త్రీలింగ రూపమును స్త్రీలింగరూపముండవలసినచోటఁ బుంలింగరూపమును నీకవి ప్రయోగించినాఁడు. (పుట ౨, పుటనోటు చూచునది.)

శత్రుర్థములు:— పు. ౭. 'వీక్షింపుచున్న', ఇత్యాదులు. ప్రాత్ర ప్రాత్రప్రతులు దన్నింట శత్రుర్థ మగు 'చు' పరమగునపుడు ఇంచు, ఇంపుగా మూటుట సర్వత్ర గానవచ్చుచున్నది. ఈ బసవపురాణము ప్రతులన్నింటను నిట్టిరూపములే కానవచ్చుచున్నవి. కొందఱు వ్యాకరణకర్త లీరూపముగూడఁ బరిగణించిరి; కొందఱు సరి కాదనిరి. ప్రాత్రప్రతులందు వందలకొని యిట్లుండఁన్న 'యింపు' రూపమును, మార్ప సాహసించ నయితిని. కాని యతిప్రాసములలో నీరూపములు ప్రాచీనగ్రంథములందు నాకుఁ గానరాలేదు. ఈ బసవపురాణమున పు. ౨౩= 'శుభకార్య మాచరించుచు నొక్కనాడు,' పు. ౫౨ అంచు వెండియుఁ బ్రస్తుతించుచు—ఇత్యాదులు 'ఇంపు' రాని ప్రయోగము లున్నవి. ప్రాత్రప్రాత్ర లన్నింట నుడుటచే నందితినిగాని యీ 'యింపు' సోమనాథునికి సమ్యక్మే యనఁజాలను.

అర్ధానుస్వారములు:— తిక్కనాదుల కాలమునఁగూడ నర్ధానుస్వారము జ్ఞానమస్వప్నముగానున్నట్టే కానవచ్చును. ఒకరు సానుస్వారముగాఁ దలఁచినదానిని వేతాకరు నిరనుస్వారముగాఁ దలఁచుటే దీనికిఁ దార్కాణము. 'ప్రో'కు నన్నిచోడఁడు నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయోగించెను. 'క. కోకనదంబులు మొగుడం గోకంబులు విరిసి దెసలకు జన మెఱుంగై, ప్రోకలుగొని హక్కినిక, రాకరమనఁ దారలెనఁగె నంబరవీక్షి.'—అష్టమాశ్వాసము. శబ్దరత్నాకరమున నిది నిరనుస్వారముగానే గ్రహింపఁబడినది గాని లక్ష్యము సానుస్వార మనఁదగినదిగా నున్నది. (మా.శ.ర.) ౪ తియు భాస్కరరామాయణ యుద్ధకాండమున 'ప్రాకు దునూ 'డొకున- మ్రాకులు, -ప్రోకలు' అని సానుస్వారముగా గ్రహింపఁబడినది. మన సోమనాథుడును పు. ౧౭౪- 'మ్రోకు వెంటన యెడతా. కుచుఁ జుట్టి ప్రోకగాఁబోయుచుఁ బ్రొద్దులు వుచ్చ' పు. ౩౨, - సారార్థముఁ ప్రోక జ్ఞానాగ్ని కాఁక' అని, సానుస్వారముగానే గ్రహించెను కుమారసంభవమును శబ్దరత్నాకరమును, నమ్మి దీనిని నేను నిరనుస్వారముగానే తలఁచి, యీముద్రణమునఁ దొలుతఁ గొన్ని పట్టుల నను స్వారమును(౬) అని కుండలీకరించి యుండితిని. ఇట్లే మఱి పెక్కు శబ్దములఁ గూర్చి సంశయముగలదు. కొన్ని ప్రాచీనశాసనములలో 'పెరుగు' నిరనుస్వారముగానున్నది. 'తనకు ననము వెరుగ' సోమలదేవి దాక్షరామశాసనము. * మార్కండేయపురాణము ననుండి సానుస్వారమునుటకు

* రాజనరేంద్రసంఘక, దక్షిణహిందూ దేశశాసనసంపదము IV చూ.

లక్ష్యముగా శ. ర. లో నీక్రిందిపద్య ముదాహృతము. 'క. అసఘమదాలనకడు
పున, జనియించియు యోగిమాతచనుగుడిచి పెరిగిన తనయు లితరవనితల.
తనయులు చనుత్రోవ జనంగఁ దగియెడువారే.' ఇది యిట్లుండవలెను. 'జనియిం
చియు యోగిమాతచనుగుడిచియుఁ బెరిగినతనయు.....' మార్కండేయ
పురాణముననుడిచే, 'ఉత్తముః డనఁగంబరంగు నుర్విపని ముచుల్' అని పద్యము
నుదాహరించి, శబ్దరత్నాకరకాయుని 'పరగ' సానుస్వారమనిరి. 'ఉత్తముః డను
పేరఁ బరగెనుర్విపని ముచుల్.' అని వ్రాతప్రతుపాతము. పరగ నిరనుస్వారమే,
'చాగు'లో నరసున్న లేదేమో! కొన్నివ్రాతలలోఁ గలదు. ప్రాచీనకవు
ల్లుదును. సానుస్వారముగాఁ బ్రయోగించిన 'ఏగు' నిటీవలివారు
నిరనుస్వారముగాఁ గ్రహించిరి. ప్రాచీనులు, వీపు, చీకటి, తీగ, తూగాడు నిరను
స్వారముగాఁ బ్రయోగించిరి. ఇటీవలివారు సానుస్వారముగాఁ బ్రయోగించు
చున్నారు. 'నాడు' దేశార్థమునఁగూడ శాసనములందు సానుస్వారముగాఁ గాన
వచ్చును. నూఱుమీఁది యశాపవిభక్తికమగు నూటిలో శ్రీనాథుని శాసనము
నను, మఱిపెక్కింటను ననుస్వారము గానవచ్చును. 'ఏటికి' నిరనుస్వారముగాఁ
గొందఱును సానుస్వారముగాఁ గొందఱును బ్రయోగించిరి. పు. ౧౭. 'నాఱు'
(పుట్టనోట్లచూ.) దీర్ఘముమీఁది యశాపవిభక్తికారములకుఁ బూర్వమర్థా
నుస్వారము పెక్కువ్రాతలందుఁ గానవచ్చును. 'గోచి'కి నిరదెఱఁగుల వ్రాత
లుండును. తోరుగు సానుస్వారమని శ. ర. లోఁగలదు. అట్లనుటకుఁ బ్రమాణము
నాకుఁ గానరాలేదు. అది నిరనుస్వారమే యని నాతలఁపు. 'మావిడి' సానుస్వార
ముగా బహుశాసనములందుఁ గానవచ్చును. 'మావిడి' అనికూడ నున్నది.
ఎనుబది, ఐదు, శబ్దములలో ననుస్వారముండుననుకొనెదను. 'మాదిగ'లో నను
స్వారముగలదు. అది మాతంగశబ్దభవము. 'లింగులుగాక మాదింగలున్నా' -
పండితా. 'తూపు'లో ననుస్వారము గలదని కొందఱును. భారతమున నది
నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయుక్తము. 'కోపించి మూఁడుబల్ దూపు' - కర్ణ పర్వము.
అట, అంట, రూపములు గలవని చిన్నయసూరిప్రభృతు లందురుగాని ప్రాచీన
కృతులలో. 'అంట' రూపమే కానరాదు. 'అట'లో నున్నయుఁ గాన
రాదు. అట, అటె, అట్టె, అనియే ప్రాచీనప్రయోగములు. 'పోతు' హరివంశ
మున నెఱుఁగెడ నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయోగించెను. కొన్నివ్రాతలలో
సానుస్వారముగాఁ గానవచ్చును. కొన్ని యనర్థాంతధాతువులకు భావార్థ

మున సానుస్వారమున 'త' వచ్చుటచే (చేత, రోత ఇత్యాదులు.)
 తత్సదృశమయిన (చేతులు, గోతులు, పోతులు, మొదలగు) శబ్దము
 లకుఁగూడఁ బరిజ్ఞానములేని లేఖకు లనుస్వారముల నుంచుచున్నది. అట్లే
 యనుడు నావుడు, ఆరగించుడు మొదలగు శబ్దములందఁ గొన్ని తాటాకుస్రతు
 లలో ననుస్వారములు గానవచ్చును. రాముఁడు, హలుఁడు మొదలగుశబ్దముల
 కుఁచినట్లే యపరిజ్ఞానముచే లేఖకుఁ ట్లు వాఁకిని నున్నఁ జేర్చియుండరు. వానిని
 జూచి కొందఁ అని సానుస్వారములే యనుచున్నారు. అది నన్యోమముగాదు. అట్ల
 గుచో నవి నిడునున్న లుగాఁ గూడ మాటవలెను గదా! ఎక్కడను నట్టిమాట
 ములు గానరావు. అవి నిరనుస్వారములనుట కనేక ప్రయోగములు జూపనగును.
 పు. ౪౨-కడుతోంపిఁ గాలుజాఱుడు—పు. ౭౨ 'మృడఁడు వా లారగించుడు
 రిత్తకుడు—ఇట్టి ప్రయోములు భారతాదులలోను బెక్కులున్నవి. విస్తృత
 భీతిచే విడుచుచున్నాడను. కలఁగుఁడు, అను పదమే 'కలఁగుండు'గా చూపాంత
 రమును జెందినదనియు, నావుడు మొదలగువానిలో ననుస్వారముగలదనుట కిది
 జ్ఞానక మనియు నొకవాదము గలదు. ఇది సరికాదు. కలఁగుడు మొదలగు శబ్ద
 ముల తుది 'డు' ధాత్యర్థకము. ఇది ప్రాచీనకృతులలోనే హెచ్చుగాఁ గాన
 వచ్చును. నావుడు, అనవుడు, మొదలగుశబ్దముల తుది 'డు' ఆనంతర్యాధికము.
 ఒకటి కళ, వేటొకటి ద్రుతాంతము. ఈ రెండింటనుగూడ నరినున్న లేదు. 'కలఁ
 గుడు'నుండి కలఁగుడు వచ్చేనేని యది ధాత్యర్థకమగు 'డు' సానుస్వార మను
 టకు జ్ఞానకము గావలెనుగాని యానంతర్యాధికమగు 'డు'కుఁ గారాదు.
 అప్పుడు రెండు నొక్కటే యనవలెను. ఒకచోట ద్రుతమును ద్రోసిపుచ్చుటో
 రెండవచోటఁ జేర్చుటో చేయవలెను. అప్పుడు సంధులలోని చిక్కులను
 సమర్థింపవలెను! ఈ కల్పన ము తగదు. ఇంత యంగీకరించినను సర్వ
 ధాతుసాధారణమైన 'డు' ఎక్కడను బూర్ణానుస్వారమును బొందఁజాలక
 యొక్క 'కలగుండు'లోమాత్రము చెందఁగల్గెననుట యుక్తముగాదు. అదియట్లే
 యగునేని కలఁగుఁడు 'కలఁగుండు' 'కలంగుండు' చూపము లుండఁదగునేకాని
 'కలగుండు'అని యుండఁదగదు. 'కలగుండు' శబ్దమునకు నే నిట్లు నిష్పత్తిచెల్ప
 దును. కల్పారము, కష్టారము నున్నట్లు, 'హిసి'నుండి 'సింహ' మయినట్లు పారువ
 ము, పావురము నయినట్లు వర్ణవ్యత్యయముచే 'కలఁగుడు' అని 'గు'కుఁ బూర్వ
 ముండవలసిన యనుస్వారము 'గు'కుఁ దర్వాంతబడి 'కలగుండు' అయినది.

(కొంగుడుశబ్దార్థమాశ్చయునకేఁట్టి కలగుండు అయినది.) అను స్వా-
వ్యత్యయమేర్పడుటచేతనే 'కలగుండు'లో 'ల' తర్వాత నర్ధానుస్వారము లేద
య్యెను. మించెళ్ల వాసుదేవఁడితుని వైకృతిచంద్రికను, పట్టాభిరామఁడితుని
పట్టాభిరామఁడితీయమును బ్రమాణముగాఁ గొందుమేని ప్రాచీనభాషాస్వరూ-
పము పఠింపి యగును. ప్రాచీనతాళపత్రపు బ్రతులలోఁ గొన్నింట మాత్రమే
అనవుడు, నావుడు మొదలగుశబ్దములం దనుస్వారము కానవచ్చును. కాని,
యెక్కువప్రతు లనుస్వారము లేకుండఁగూడ నున్నవిగదా! ఆ శబ్దములలో
నున్న యుచ్చప్రాసిన ప్రతులకుంటే, ఉచ్చకుండ ప్రాసిన ప్రతులే యెక్కువని నేను
చూపింపఁగలను. ఇంక నీవిషయము విడిచెదను.

శకటరేఖములు, కిక్కినాదులకాలమునకే ఁ-ర-భేదజ్ఞానము తార్కాణముకాఁ-
జొచ్చిపట్లన్నది. అప్పటి శాసనములలోను గ్రంథములలోను గూడఁ గొన్ని
శబ్దము లటు నిటు గానవచ్చుచున్నవి. ఁ, ర, భేదమును బాటించి వ్రాసినతాళ-
పత్రపు బ్రతులరుదుగానుండును. కాఁబట్టి తత్సృజ్ఞానము మనకు యతిప్రాసము
లను బట్టియు, శాసనమునుబట్టియు సాధ్యము. కూతులు అని శాసనము
లలో సర్వత్ర ఁ కాననగును. నేఁడందఱు 'కూతురు' అనియే తలంతురు.
చేకులు, సమకులు, చేకూలులు, బాడితాత్రోను, సమకూరు, సాదురాత్రోను
శ. ర. లోఁ గలవు. ఇది సరియో? శాసనములలో 'తేపు' బండితాగా
నుండును. భారతమున నది రేయిత్రో యతిలోనున్నది. తేపు బండితా
యగువో నేడు సాదు రా లుగాఁ దలఁపఁబడునవి పెక్కులు బండితాలు
గావలసియుండును. తీగగదల్చిన బాద మొలఁ గదలును. 'సగము' అను పర్థ-
మున గొందఱు ప్రాచీనులు 'అఱ'గాను మఱికొందరు 'అర'గాను బ్రయో-
గించిరి. 'అఱచందురుని క్రొత్తమెఱుఁగులు' హరివంశము ౭ ఆశ్వా.
(చూ. శ. ర.) అరచుచురుండెదములో. జొర, బాటి - సరికుండు - హరినిటల
ఉత్తరహరివంశము ౧ ఆశ్వాసము. మనసోమనాథుఁడును — పు. ౧౨౬.
'దరవాసితాన్యుడై తలుపులదక్కు. నరగంటనొక్కింత యఱలేకమాచి' అని
సాఘరేఖముగాఁ బ్రయోగించెను. నెఱియ, యని శ. ర. కారులు- పు. ౧౩౫.
నెరియల పాలెనఁ బరహరసేకు సోమనాథుఁడు. శ-ర-కారులు, ఏర్పడు, ఏర్పఱుచు,
ఏర్పరించు, వెల్పడు, వెల్పఱుచు, వెల్పరించు-ఇత్యాదవిధముల'ఱఱుచు' రూపం

తరమగు 'వరించు'ను సాధురేఫముగా గ్రహించిరి. యద్ధమల్లుని శాసనము మూడవ యక్కరలో 'వెచ్చిరించిన నశ్వమేధంబు' అని బండితాకలను. 'తివురు' శ. ర. 'తివులు' అని యద్ధమల్లు శాసనము. ముందర, ముందట. లు భారతముననే కలవు. వేటువేటు కాదు. పేరు + పేరు, పేరు వేరు; పేర్వేరు, వేర్వేరు, అని ప్రాచీనుల ప్రయోగములు. ఎరంగు ఎఱంగు కలదు, పడుమర పడుమఱ, రెండు దెఱంగులను గలదు. రేఫద్వయఃపరిజ్ఞాన మీఁతెఱంగున నఱవఱలై (అరవర లనియుఁ గొందఱు) యున్నది. పర్యాప్తమయిన పరిశీలనమున కిది పట్టగాదు. ఈ గ్రంథము ముద్రణమున నిట్టి చీకాకుగలశబ్దములు గొన్నింటిని గొన్ని పట్టల నటునిటుగాఁగూడ నుంచితిని. మఱియు బండితా సంయుక్త మైనపుడు నన్నయనాట బండితాగానే వ్రాత యుండెడిది. మనసోమ నాథుఁడు మొదలగువారు సంయుక్తమయిన సాదురాత్తో దానిని బ్రాసములు దుండిరి. నేటిలిపిలో సంయుక్తమయిన బండితా సాదురాగానే యున్నదిగాన నేనట్లే యుంచితిని.

అవగామము—నన్నయభారతమున పూరణార్థమున 'అవ' కాన రాదు. 'అగు'కలదు. 'మూడగువర్షము' ఇత్యాదులు. ఆకాలపుశాసనములలో హెచ్చుగా 'అవు' కాననగును. 'మూడవునడవున, రెండవుకొడుకు' ఇత్యాదులు. అగు, అవులకు భేదములేదుగదా! తర్వాత, 'అవ' 'ఁబ' అను రూపములుగూడ నేర్పడినవి*. సోమనాథుని కాలమునకే 'అవ' రూప మేర్పడినది. పు. ౧౨. ఇచ్చమై బదుమూడ వేటియంత్యమున' అని కలదు. 'అగు అవు' లున్నచో 'అగునేటి, అవునేటి' అనియుండును. 'అవ' రూపముమీఁదనే 'మూడవది' అయినట్టు 'మూడవేడు' అయ్యెను. పెక్కుచోట్ల బూరణార్థమున సోమనాథుఁడవ ప్రయోగించెను. ఏవ్రాతప్రతిలోను 'అగు' 'అవు' రూపములు గానరాలేదు. లిపికారులు కవిప్రయుక్తరూపమును మార్చి సమకాలపు రూపమును లిఖించినఁగూడదు. కొన్నిచోట్ల పట్టు జరిగియుండవచ్చును గాని నర్వశ్ర యట్లగుట యసంభవము. నన్నయభారతమునఁ బెక్కుప్రతులందు 'అగు' పాఠమే కానవచ్చుచున్నదిగాదా!

మఱికొన్ని.—పు. ౧౪గి. 'ఇగ మెడదనిమెదవు' — ఇందలి 'ఇగ' అరసున్న లేనిది. చిన్నయసూరిప్రభృతు లిది సానుస్వార మనిరి—పు. ౧౪గి.

* దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు 4 సంపుటము. చూ.

‘ప్రేబ్బాంతవెయ్యలపెద్ద’-పెరు-బాంత-పెద్దబాంతగలవాడు-పెర్బాంత-ప్రేబ్బాంత
 తయైనది. పెర్గడ ప్రెగడ అయినట్లు—పు. ౧౮౭. ‘కల్లొలంబునొందె’-ఇత్తా
 దులు పెక్కులు—పు. ౧౮౯. ‘అర్ఘ్యపణ్యములు’—ఇది పెక్కు-చోట్ల; అర్ఘ్య
 పాద్యము’ లనుటకు, ౨౪౨ పు. అర్ధరాత్రి, అర్ధరాత్రమనుటకు, ౧౮౭ పసీడి
 మయము, తమమయము, ౧౮౩= పర్సవేదులు, ౨౯, ౩౧, కట్టనిచ్చు, కట్టగనిచ్చి
 —ఇట్టివ్యవహారమునేడు లేదు. నేడు ‘కట్నమిచ్చుట’ యనియే కలదు. సోమ
 నాథుడు‘కట్నమిచ్చుట’గూడఁ బ్రయోగించెను. సత్కరించి యొసఁగెడు వస్తు
 మునకుఁగట్నమని తొలుతఁ బేరై నేఁ డది వస్తుములేకపోయినను, సత్కరించి
 యొసఁగుభూమ్యాభరణాదులకుఁగూడ వాచకమయినది. సోమనాథుడు కట్నము
 నువస్తుసామాన్యవాచకముగాఁగూడ వాడినాడు—పు. ౧౦౧. ‘ఎట్టికట్నంబైన
 నిచ్చిమ్రొక్కుచును’-ఇక్కడ కట్నమనఁగా‘ఉదికినగుడ్డ’యే: కట్ననది(వస్తుము),
 కట్టము, కట్టనము, కట్నము, అనురూపములఁ జెందినది. కొట్టము, కొట్టనము,
 కొట్నము=ధాన్యము; రాటము, రాట్టము, రాటనము, రాట్నము=నూలియం
 త్రము-ఈశబ్దములిట్టివే. పు. ౧౮౭, ‘ఈజుమ్మర’(తుమున్నంతముగాదు.) పు. ౬౭,
 ‘లేనెత్తి’ పు. ౧౦౮, ‘ఏనుంగుగోల్పడ’కోల్పడ=పోయె, పు. ౧౯౮, అతఁడదృశ్య
 ముగ=అదృశ్యముకాఁగా, పు. ౧౯౭, చోళవాళి వేళవాళి, ఈపదముల కర్థమె
 టుగరాదు. ‘చోళవాళికాకాక్షోణీతలేశ-వేళవాళికఁ గర్తవే’అని పండితారాధ్య
 చరిత్రమునను గలదు. దీనిఁ గూర్చి శివతత్త్వసారపీఠికలో (శ్రీ). కె. వి. లక్ష్మణ
 రావుగా రిట్లు వ్రాసిరి. “చోళవాళి=చోళపాళి, చోళరాజ్యము. వేళవాళి=వేళ
 పాళి=కాలపాళి=కాలునిరాజ్యము. అని నే నర్థముచేసికొంటిని. కాని అర్థము
 స్పష్టమనుటకు వీలులేదు.” కన్నడకవిచరిత ౧ వాల్యం ౨౮ పుటలో‘చోళవాళి’
 నిగూర్చి చర్చకలదు. అది యిట్టిది:— ఈ (చోళవాళి) శబ్దమును రైన్ చోళ
 రాజ్య మని భ్రమించినట్లు తోచుచు న్నది. ఈశబ్దమునకు ఋణము లేక
 విశ్వాసము అని యర్థమని యీక్రిందిప్రయోగములబట్టి స్పష్టమగుచున్నది.
 “చోళదపాళియంపగెదు డిల్లా ద్రోణనుంద్రోణియుం-రన్నకవి. చోళదపాళిగన్నను
 వనితాఖ్యాతియుం తాభువెం-కర్ణపారుడు. సలహాదొడయన చోళవాళిగె
 తలెయ మారువుదొండుపుణ్య - కుమారవ్యాసుడు—” ఈ ప్రయోగముల
 నన్నింటిని జూడఁగా నా కి ట్లర్థముతోచుచున్నది. చోళవాళి=జొన్నల కయిన
 నిర్ణయము. వేళవాళి - జీవితకాలమున కయిన నిర్ణయము. అనఁగా, ‘జీతము

(లిండికి జొన్నలు) ఇచ్చినందులకుఁ జేయవలసిన నేనకే నీ వధికారివి గాని, జీవితకాలపు విధానమున కెల్ల వధికారివి కా' వని యర్థము. చోళ మనఁగా జొన్నలు. వాళి=వతను, ఏర్పాటు, నిర్ణయము. కన్నడమున 'చోళడవాళి' యని యుండుటచేత నది షష్ఠీసమాసము. ఆకాలమున రాజసేనకులకు జీతము జొన్నలిచ్చుచుండి రనుటకు నన్నిచోడని ప్రయోగము—మునుమిడి వైరివాహి నుల ముట్టి.....జొన్నలు గొన్న ఋణంబు నీగుదాక. కుమారనం. ౧౧ ఆశ్వా. పు. ౨౪౦ వదరు—'ఒదవంగ వట్టిట నోడయుండంగ- వదరూదినట్లు' వదరు=సాఁజకాయబుట్టు, నన్నయప్రయోగ మిదిచూడఁదగును. 'అందు వైదర్భికి నొక్క యలాబూఫలంబును శైబ్యకు ససమంజసుండను కొడుకునుం బుట్టిన ఆ 'వరదుడైన యీశువరమున నిది యొక్క-వదరు పుట్టె నెట్టి వరమొ యనుచు! దాని బాఱవైనగానున్న'—ఆగణ్య. ౩ ఆశ్వా. ౨౧౦ పు. బ్రహ్మ పురులు= దేవాలయములలోని స్వస్థివాచక బ్రాహ్మణులు. "మేశ్వర దేవర బ్రహ్మపురుల సానుల వృత్తులు ఒక్కొక్కళ్లకు ఖ ౩" ఇది శక. ౧౦౭౫ నాటి నన్నిచోడశాస నము*—మఱియు చేబ్రోలిశాసనమున 'దేవరబ్రహ్మపురి బ్రాహ్మణు ౧౪ కు' ఇత్యాది. ౪౦ పు. కైకొనిపి (కైకొనఁజేసి) 'మేలుకొనిపి' శ్రీనాథుడు '౨౦ : పు. కూతురివరియింప' కూతురు శబ్దము ప్రథమేతర విభక్తులలో 'రు'లోపించునని కేతన యనెను. 'వరగఁ గూతురు శబ్దంబుపై రుకార । మొక్కవలుకున పైనైన నుండు బాయు' నని విన్నకోట పెద్దన చెప్పెను. పు. ౧౨౧ మఱియట్లనేమచ్చి— అట్లగ్ అనికూడఁ బ్రాచీనప్రయోగములు గలపు గాఁబోలును! ౨౨౮ మల్ల జియ్య, బొల్లజియ్య—దేవళములం దర్చకులుగా నుండు తమ్ముళ్లకు 'జియ్య'లని వ్యవహారము. పెక్కుశాసనములందుఁ దమ్ముళ్లు 'జియ్య' లని పేర్కొనఁబడిరి. ౩౦ పు. దృష్ట్లు - ఈరూపమును నన్నయకూడఁ బ్రయోగించెను. దృష్ట్లు బ్రష్ట్లు, రూపములు ప్రాచీనతరకవినమృతములు. ౨౭ పు. కొల్చురగసంఘములు ('కొల్చునరగ') అని యుండవలసినది. ౬౯ పు. అనియొండ వేసరనాస గన్న- జననిగదాయని-వేసరను, ఆసరను అని ఛేదము. 'కుక్షింభరిత్వంబున తుల్ తొములై వేసరియొగరి దానిరిగుంపు (శర-చూ) అని యాముక్తమాల్యదలో గలదు. బసవపురాణమున 'ఆసరు' అని యతిలో 'ఆ' కుదు. ఆముక్తమాల్యద లోగూడ 'వేసరి యాసరి దానిరిగుంపు' అని యుండవలయునేమో! ౧౨౧-నా

* ౧౯౧౫ సం. గవర్న మెంటువారి శాసనసంఘము, సం. ౩౬౩.

సికము. దీని ముకారాంతముగాఁ బలువురు ప్రాచీనకవులు ప్రయోగించిరి. ౧౦౯
అదిగొమ్మనుచు=అదిగో + అనుచు, అదిగో ఇదిగో, వీడుగో, వాడుగో, అను
రూపములు గలవు. 'కొనుము' కు, కొమ్ము, కో, అను రూపములు గలవు.
అదిగొనుము = దానిని గ్రహింపుము, చూడుము' అని యర్థము. 'కొనుము'
రూపాంతరమగు 'కో' అగుటచే నాపదము కళగాని ద్రుతాంతము గాదు.
'అదిగో కానంబడియొ డెల్లగొల్లెనభంగి' అని నరాహపురాణమునఁ గలదు.
పింగళిసూరన దాని ద్రుతాంతముగాఁ బ్రయోగించుట చింత్యము. 'మనసుమ్రచ్చిలి
చొచ్చిన మత్తికాడు । వీడుగొమ్మని-ఉత్తరహరివంశము. అదిగో ఇత్యాదు
లున్నట్టే అదివో, ఇదివో, వాడువో, వీడువో రూపములును గలవు.
ఇక్కడ, 'పో' పొమ్ము రూపాంతరము. వాడుగో, వీడుగో రూపములయునికిని
గొందఱు సందేహించుచున్నారు. పిల్లలమఱి వీరస శాకుంతలమునను, జైమిని
భారతమునను దానిని ప్రయోగించెను. వాడుగో మాయన్న వంశవర్ధనుడు!
నేడేబ మది దప్పె నెలతపోసికు, పల్నాటివీరచరిత్ర- 'పేరునేటిబీటకాయ విలుచు
కొందురుగాని । చేరిచూడఁబోతె నెయ్యి చిక్క దందులో । ఈరీతి బ్రాహ్మణుల
పద్దు నెన్నఁగా నేమియుగద్దు । వాడుగో మాదరచెన్నవరుడె బ్రాహ్మణుడు-
చిలుకపాటివారి వచనములు.—పు. ౧౨౪, ౧౨౮. 'పశువరించు' ఈపదము
నన్నయ రచనలోఁగూడఁ గలదు. 'సీయట్లు క్రూరులై నృపతులఁ జెఱుబెట్టి
పశువరించుచుఁ బశువతి నుమేశు । నరదుఁ బూజించినవారును గలరె' నభా
షర్య. ౧ ఆశ్వా. 'తనయుఁ బశువతిచి తద్వప । గొనివేల్చినఁ జూచి' ఆరణ్య.
౩ ఆశ్వా. మొదటి ప్రయోగమున హింసించు బాధించు అనియు, రెండవదాన
యజ్ఞపశువునుగాఁజేసి చంపు' అనియు సర్థము పొందుచున్నది. పశువఱుచు
'పశువరించు' రూపాంతరములు గానచ్చును.* 'పశువడు' కలదో లేదో! సోమ
నాథుని ప్రయోగములకు మొదటి యర్థమే పొందుచున్నది. 'పశువరించఁగఁ
జంప'—'పశువరించుచుఁ గొర్ల పాలు నేయుచును' అనుచో హింసించు బాధించు
అనియే యర్థమగును.

పు. ౮౫ విగుర్వణము. నన్నయ 'విగుర్వించు' అనియు నన్నిచోడఁడు
'గర్వవిగుర్వణంబుల' అనియు నీపదమును ప్రయోగించిరి. 'గుర్వీ ఉద్యమనే

* 'పశువఱుచు' రూపాంతరమే యగునని యుద్ధమల్లకానన లిపిరీతిని పశువఱించు' అని
కళింగవంశమునో నుండువలెను.

అని ధాతుపాఠమునఁ బరిగణితమయిన ధాతువున నుండి పలుపదములు పుట్టి నవి. గుర్విధాతువుననుండి 'గూర్వణ'మని రూపమేర్పడునుగాని 'గుర్వణ' మని యేర్పడదు గావున నిది కర్ణాటదేశపదమని కొందఱుందురు. గుర్వు, గుర్విండు, అగు ఝ అగుర్విండు అనునవి తద్భవరూపములగునని నేదలంతును. 'విగుర్విండు' 'విగుర్వణము' తత్సమము లనియే నాతలఁపు. కావుననే నన్ని చోడఁడు 'గర్వవిగుర్వణం బులక' అని సంస్కృతసమాసమునఁ జేర్చెను. గుర్వు, గుర్విండు మొదలగు తద్భవశబ్దముల సంబంధముచే 'విగుర్విండు, విగుర్వణము అని యుండవలసిన తత్సమశబ్దములను లేఖకులుఁ విగుర్విండు విగుర్వణము' అని లిఖించియుందురు. 'గు' ఎట్లును గురువేకాన 'గుర్వణ'మన్నను 'గూర్వణ' మన్నను బద్యములందుఁ జిక్కు లేదయ్యెను. ఈతలఁపు తోడనే నేను 'గు (గూ?)ర్వణ'మని యుంచితిని.

పు. ౩-౭ తొంగిళ్లు శ.ర.లో నీపదమునకు నీటిబొట్టు, నూనెబొట్టు అని యర్థము కలదు. భల్లాణచరిత్రలోనివిగా బసవపురాణములోని యీ ద్విపదలే యపపాఠములతో నం దుద్ధృతము లయ్యెను. (శబ్దరత్నాకరమునఁ బెక్కు పట్టుల బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములలోని ద్విపదలే భల్లాణచరిత్ర ద్విపద భాగవతపత్రిక తాచరిత్రములలోనివిగా నుద్ధరింపఁబడినవి. ఆయాద్విపదలాయా గ్రంథములందు నాకుఁ గానరా లేదు. శ.ర. లో గ్రంథసంకేత వివరణ పట్టికలో భల్లాణచరిత్రము వాలేశ్వరునిదిగాఁ జెప్పఁబడినది. వాలేశ్వరునిది పద్యకృతి.) ఇక్కడ ముద్రితమయిన పాఠమును శ. ర. పాఠమును జూచినఁ దెలియఁగలదు. తలంటునప్పుడు పసిబిడ్డలఁ బండుకొనఁబెట్టుటకయి చాఁచిన యూరుద్యయమునకుఁ దొంగిళ్లని పేరు. 'తొంగిళ్లపై నిడి లింగమూర్తికిని సంగనగావించు నభ్యంజనం బు, అనుద్విపదను గన్నడకృతిలో భీమకవి యిట్లుఁజరిపి ర్తించినాఁడు. 'ఎగడుతొడ గళమేలె పరమన! నిరిసిసలె యభ్యంగనవనా! చరిసు' మఱియు 'అంగిటి ముల్లొ త్తునందందచ్రేలఁ-దొంగిళ్లఁగార్మీరు దో నెత్తిమీడుచు' అనుదానికి 'అంగుళియ ముల్లం సునతితం నంగుళవి నొత్తువళు తుంగో । త్సంగదిం సురిదింబువనితం నెత్తి యొళెరెవళు.'

శబ్దరత్నాకరకారులు మన సోమనాథుని గ్రంథములను స్వయముగాఁ దలస్వర్సముగాఁ బరిశోధించినట్లు గానరాదు. అట్లు శోధించియుందురేని బసవ పురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములలోని ద్విపదలనే యన్యగ్రంథములలోనిశానిఁ

గా నుద్ధరించుటగాని యనేకశబ్దములను విడుచుటగాని సంభవించదు. సోమనాథుని గ్రంథములు మొదటితరగతిలోఁ జేరవలసినవయినను వా రై దవతరగతిలోఁ జేర్చిరి. ఇంతవఱకు నేఁజూపిన శబ్దములు గొన్ని శబ్దరత్నాకరమునఁ జేరనివే. నిఘంటువు లలోఁ జేరనివి నూర్లకొలదిగాశబ్దము లీసోమనాథుని గ్రంథములలోనింకనుగలవు. ఈబసవపురాణమున స్థూలదృష్టిని నాకుగోచరించినవానిని గొన్నింటి నకారాద్య క్షర క్రమమునకుఁ దార్చి యిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను. శబ్దరత్నాకరమున కందనిశబ్దములు, అందినను దష్టహాసముతో నున్నశబ్దములు, తష్ట టీకతో నున్న శబ్దములు, సందిగ్ధరూపసందిగ్ధార్థములతో నున్నశబ్దములు నిందుఁగలవు.

శ బ్ద వి శేష ము లు

పు. ౪౬ అంకంబువాడు=ముద్రాధారి. పు. ౨౩౪, అక్కిలిండు=అక్క-
లిండు, పు. ౭౧, అచ్చన=అర్చన, ౧.౨౦ అడకు = ఒడుగు, ౧౫౩, అడకు=
దాచు పు. ౭౫, అడువరి = అడువరి, వస్త్రము, అడ్డాయుధము=ఆయుధభేదము
పు. ౧౬౨, అరసు=రాజు, 'రాజు' శబ్దము, అటవమున 'అరశ్శ' కన్నడమున
ను తెనుఁగునను అరసు 'దేవ-రసునిర్ధనయ్య నిరాశ దేవయ్య' పండితా. పు. ౩,
అరివియగు=బయలగు, ౧౧౩. అరుచు=చెల్లించు, పు. ౧౪౬ అటగొడ్డతనము=
(చూ. శ.ర.) అటగొండతనము=పు. ౬౮, అఱిమి=అఱిగ్గ వ్యాధి, అఱుకువరూపాం
తరము అఱు + ఇమి శ. ర. అరిమి చూచునది. పు. ౨౨౦, అటవ = చేని
మంచె, పు. ౧౦౫, ౧౩౪, అఱిముఱితనము = తొందర, పు. ౧౩౮, ౧౩౯
అఱుకు=చల్లు, 'గీ. నెగడు పేర్చిందు లనువిశిసీరఁ బ్రియుడు| గరజ హలముల
మైపూతగలయఁగలఁచి| కామబీజము లలుక వేగమున మొలచు| మొలకలనమేని
నిండ ముత్పులక లెనఁగ' కుమారసం. ౮ ఆశ్వా; పొం| గారెడు నేతికిఁ బయిపై
నీ రలికినయట్ల పోలె నిష్ఫల మయ్యె. దశకుమారచరిత్ర, ౩ ఆశ్వా; 'ఇరు
పంపుఁ బుష్పాడిబాగుగాఁ దీర్చిన యలకలపైఁ బాలుపార నలికి', ఎఱ్ఱన హరినంశ
ము పు. ౬౯, ఆదట=తృప్తి పు. ౮, ఆదరికము=ఆదరము, (కిట్టెల్ కన్నడనిఘం
టువు చూచునది) పు. ౯౯, ౧౦౧ ఇబ్బంది=అజ్ఞాని పు. ౧౦౯ ఇటివిరి (ఈపా
ఠమే యుక్తము)=ఇటియుట విరియుట-సంకోచ వ్యాకోచములఁ జెందుట, మినుకు
మినుకుమనుట, పు. ౧౩౭, ౨౨౯, ఇలుపుట్టు=ఇలువరుసను వచ్చినది. పు. ౨౦
ఉడుఫనేయి=ఉడుమునేయి, పు. ౭౨, ఉడ్డెసిండు=ఉడ్డెశిండు పు. ౧౫౫ ఉనువరి=

స్వతంత్రుడు పు. ౧౩౦, ౧౬౮. ౧౯౦, ౨౦౦, ౨౦౨, ఎగుడు=ఎగిసి వచ్చు, దూకివచ్చు, పు. ౧౩౩ ఎడయునుబుచ్చు, పు. ౪౫ ఎడవుచ్చు పు. ౬౮, ౧౨౯ ఎడవోపు=కుంఠెనతనమునకుఁ బంపు, కుంఠెనతనమునకుఁ బోవు, పు. ౧౬, ఎరివు=బాధ, ౪౩, ఏట=గొట్ట, పు. ౧౧౪ ఏటము=సమ్మధము పు. ౧౮౯, ఐదవెట్టు=ముట్టు, పు. ౮౦, ఒడిపిలిపాసెము=(శ.ర. లోనిది యస్త్రయుక్తమని కలదు.) పండఁబాటినను బచ్చిగానున్న ధాన్యమును దంచించేసిన బియ్యముతో వండిన పాయసము. పు. ౭౪ ఒడ్డణము=ఒడ్డణము, పు. ౧౩౯, ఒమ్ము=ప్రియ మగు, పు. ౧౬౫ ఒఱగోయు=ఒఱనుండిలాగు, పు. ౧౪౬, ఓజు=అధిపతి, గురువు, ఒజ్జ, ౩౨ కంభకట్టు=స్తంభములకుఁగట్టిచేయు నలంకారము. మిఁదఁ గట్టిచేయు నలంకారము మేలుకట్టు; ౧౨౫ కట్టిలు=అంటుకొను ౭౨ కట్టుగ్రము=కడు + ఉగ్రము ౧౦౩ కట్టుగ్రుడు ౧౦౦ కట్టుము=వస్త్రము, ౧౧౬ కడయింటి పొడు వ=అతిసంసారుడయిన పోటుమానిసి; ౧౦౨కనుమరి=కమ్మరి, ౭-కన్నెఱుగు= జాడయెఱుగు ౧౫౦ కలకేతవిద్య = ౧౪౯ కలకేత వేషము=ఇంద్రజాల విద్య ౧౧౨ కల్లచ్చులు=తప్పటచ్చులు, ౧౦౧ కల్ల వెల్ల=గజబిజిగ౮౮కవణము=పొర, అడ్డు, ౧౮౩కసిమసి=గజబిజి (గసియుమసియు) ౧౦౨కాకటపులు=వదరులు ౧౨౦ కింగాణము=నైచ్యము ౨౨, ౧౬౩, ౨౩౨, కుడుక=కోర, గిన్నె, ౧౭౮, కుత గులు=కుతజ్జులు, దుర్విజ్ఞానులు, ౧౦౭ కాయకము=వర్తకము, పని పాటు, ఇది సం స్కృతసమాసమున 'కాయకలబ్ధి' ఇత్యాదివిధములఁ గలదు. 'ప్రాయపుఁ గాయ కుతవలె' విజయవిలాసము, ౧౧౨ కొట్టుము = ధాన్యము ౧౩ కొత్తడి=స్త్రీ సమూహము, "పుణ్యచరిత్ర గులాగ్ర గణ్య గొత్తడి నకలంబు" ఉద్యో. ప. ౨౦౦ కొత్తి=స్త్రీ, ౧౪౫ కొయ్యనగాండ్రు=మూఁళ్లు, ౧౧౨ కొననక=కొననక్క (దే వతపేరు) ౮౪, కోడితెప్ప=తెప్పలో దుర్మాంసము పెరుగునేత్ర వ్యాధి, ౧౨౪, ౨౩౦ కోలాస=రితకోరిక, దురాశ, ౧౦౫ క్రిగ్గాలి=క్రిక్కుగాలి, తప్పగాలి, ౨౪౫ క్రియగొను=పనిగొను, ౧౯౧ క్రమ్ముడి=కుఱుముడి (క్రమ్ముడిశబ్దములేదు) ౮౫ క్రేకన్ను=క్రేవకన్ను, కడచూపు, కటాక్షము ('క్రే' తర్వాతఅరసున్న లేదు. క, గ, కాలేదు). ౨౩౭ కుణియించు=అర్చించు, ౩౦, గజ్జెనరువు=౨౧౬ గడ్డిగ బావులు=ఏతపునూతులు, ౩౨, ౧౪౬ గనియ=గని? కండపట్టు? 'అన విని మేటి ధర్మ మగునట్టిది యెయ్యది, యెట్టిదెప్పుడు? గనియగఁ బండియుండు' ఆరణ్య సర్వము ౭ ఆత్మ. శ.ర.లో 'కనియు=మాఁగబండు' అని యీ ప్రయోగమే

యాధారము గాఁగలదు. ఇక్కడను 'గనియ' కాఁ దగునని నాతలఁపు. 'ఆచేను
 గనివలె బండినది' అనుట కలదు. ౧౩ గణిగొను=ముత్తైపుఁజిప్ప జలబిందువును
 దాల్చు, ౧౪ గామిడి=గడునరి, ౨౧ గుడగుడలు = సంశయము ౩౨, ౨౨ర
 గుడ్డ=గుట్ట, ౧౦౨ నైగొను=శేలిగొను, ౬౫ గొంతి=కాంత, ౨౦౦ గొలు
 పడము=కంబళి, ౨౪ గోరంతప్రొద్దు=ఓరంతప్రొద్దు ౨౩౪ చక్కిలిండు=చక్కిలి
 గింత చెందు, ౧౬౦ చిఱులువొడుచు=(పశువులు)నేలగోరాడుచు రేఁగిపరువెత్తు,
 ౨౦౯ చెరలు=ఉప్పొంగు, ౬౯ చేకళ్లు=చేతిముద్దలు, ౨౨౨జంగెత=జంగమురా
 లు, ౬౧జక్కొల్పు=నమకూర్చు, ౨౨౪జరగడుగు=జలగడుగు, (నేడు జలగడుగు
 జాతివా రనఁబడువారికిఁ బూర్వము 'జరగడుగువా'రనియే పేరయి యుండును.)
 ౧౦౨జాడము=తుండము?, ౧౩౪జాణత=చాతురి ౨౧జాత్ర=జాతర, ఉత్సవము,
 ౧౦౨ ఝాళి నేయు=జాడించు ౨౪ టెంకణము=గోపురము? ౨౧౫, ౨౨౬తండు
 =నిస్సారము, ౧౯౫ తంచె = అయ్య, ౨౬ తథ్య = సత్యము ౬౮, ౧౧౯ తఱు
 చంటి = దుడుకువాడు శర లో తఱుసలియని యీషడము గ్రహింపఁబడినది.
 తఱుసలి పై నౌషధిభక్తిక ప్రత్యయముచే తఱుసంటిమాటలు' అని నన్నయ
 ప్రయోగించెనని సీతారామచార్యులవారు దలంచిరి. కుమారసంభవమున
 'తఱుచంటి దన్ను నెదిరిని నెఱుంగఁడు' అని 'తఱుచంటి'యే ప్రకృతిగాఁ గాన
 నచ్చుచున్నది. సోమనాథుని ప్రయోగములు నన్నిచోడప్రయోగరీతినే సమ
 ర్థించుచున్నవి. ౨౩ బగుతులు = భక్తులు, బగితియుఁ గలదు. ౨౬ బట్టక
 బయలు=బట్టబయలు ౧౧౯ బడగు = వెడఁగు, పొగరుబోతు, ౨౦ బడరుడు=
 ఈశ్వరుడు, ౧౬౦ బడిసిపైచు=చేతులార్చు, ౧౧౨ బడుగుపనులు=దాస్యము,
 ౨౦౯ బరులు = చిఱుజొక్కొలు, బనత = నొసలు? దాడ?, ౨౦, బహురూ
 పులు = వేషములు, వేషగాండ్రు, ౧౦౫ బుగ్గరించు = విచ్చు, ౧౧౧ బులు
 సరితనము = దంభము, ౨౧ బెడంగు = మూతి వెడల్పుయినది? ౨౦ బొత్తిన=
 మునుగుపైఁట ౬౮, ౧౪౩ బొప్పడు, బొప్ప = బొబ్బ, ౧౨౮ మజ్జనబావి=
 జలకమాడుబావి, ౨౨౯ ౨౪ మట్టగించు=క్రొళ్లగించు, మడిగూడు=ప్రసాదము,
 ౧౩౦ మదుకు=నణఁకు, ౧౮౪, మర్గడము = మునివనర్జనము? ౧౩౩, మర్మమే
 లము=రహస్యపురుజనపు, ౧౨౨ మఱపడు = చాటుపడు, మఱుపడు-రూపాంతర
 ము. ౧౧౨ మననక=దేవతపేరు, ౨౧౩ మాదర=మాదిగ, (మేదర కాదు)మాదర
 చెన్నయనుగూర్చి క: చెన్నయ మాలఁడుగాఁడే!మున్ను మహాదేవుఁగొలిచి ము

క్తుండయ్యోక్తా జన్నమున శివుని దత్తుడు! మన్నింపమిఁజేసి పచ్చిమాలండయ్యోక్తా .
 శివతత్త్వసారము. ౧౦౧, ముట్టపాటు=స్వర్ణము, ౨౦౯ మున్నుడుక= ౧౯౮,
 ముట్టము, తిరుముట్టము = స్రుతిపాపీతము, ౧౭౨ మేడమువొడుచు = మేడము
 వొడుచు శ. ర. చూ. ౧౧౩, ౨౧౫ మొగవాడ=దేవాలయదులలో దేవుడు
 మొదలగువారికి ముందుగట్టెడు నడ్డుతెర, ముఖపటము ౧౫౮, మోహణము=
 ఖడ్గపులిడి, ౧౩౮ మ్రింగనఁగొండి = మ్రింగివేయువాడు. పు. ౭౮ తాటన
 పుచ్చు = ? , ౧౧౬, ౧౧౮ తాపసి=తపస్వి, తుల్కాడు = దైవాలు,
 తుల్కాడు, తొల్కాడు, రెండుచూపములును వ్రాతలలో గలవు. ౬౭ తొం
 గిళ్లు = బిడ్డ బండుకొనఁ బెట్టుకొనుటకై చాచిన యిరుదొడలు. తొరుగు=
 స్రవించు, ౧౮౯ త్రట్లు=కళలు, ౧౫౮ త్రస్తరులు=పరిహాసములు, ౧౫౧ దయ
 పడు=కరుణించు ౧౧౨ దారలుపట్టు=బాకాలూడు, ధర్మకవితె=అనుగ్రహపా
 త్రుడు, నంగ=స్త్రీ, ౧౮౮ నంజు=సందేహించు, ౨౩౮ నడబాళ్లు=రాజ్యాంగోద్యో
 గులు, ౨౦౦ నిట్టపాటు=నిలుపునఁబడుట, ౧౬౦ నిట్టించు=నీళ్లు, ౧౦౭, ౧౮౭
 నెట్టోడు = భయపడు, గజబిజిపడు, ౧౨౮ నెఱవణి = స్రవస్తి, ౮౮ పక్కిళ్లు=
 స్రక్కులు, ౧౩౫ పటవలి = వస్త్రము ౧౬౮ పడికివల్పు = దుర్గదముగొట్టు,
 ౬౧, ౧౫౨ పడిగము=పల్లెరము, పాత్రము (తమ్మ యుమియునదే కాడు) పడి
 హరి=పణిహరి, పడితెచ్చువాడు, వేత్రహస్తుడు, ౨౧ పదకవాదము=కల్పితవా
 దము, కవితాకల్పనము, ౨౧౨ పదరు=దబ్బనము? ౨౩౮ పదప=తృణభేదము
 ౬౮ పనువు = పనవు, ౧౮౦, ౧౮౮ పన్న = అధముడు, నేవకుడు, ౨౨౮
 పన్ను=పల్లము, చొడోలు, (ఏనుగు పన్నగునే గాడిదలకు) ౬౬ పరిచ్చేది=
 శిరశ్చేదనన్నద్ధ(డు)రాలు, ౮౬ పరిసెనమువాడు=స్వర్ణచేయువాడు ౧౨౮,
 ౧౭౮ పశువరించు = హింసించు, ౩౮, ౨౩౨ పసిగ = పసి (పసిక అనియు)
 ప్రామిడి = గయ్యాళి, ధూర్తుడు, ౫౫ పాదిగ = పాతిక, ౮౬ పాయ
 గొమ్ములు = చెట్టు పంగటికొమ్ములు 'పాయగొమ్ముల నల్లబట్టు దగిల్చి య
 కొన యాకువై వెండికోరవెట్టి, ఉత్తరహరివంశము ౧౭౯ పిట్టపిడ్డఁ=పిట్టపిడు
 గు, ౨౮౨ పుప్పించె=పుచ్చజేసెను, ౧౮, ౨౦ పురులు=సౌందర్యము, కీర్తి, ధన
 ము, ౮౨ పూన్చు = పూజించు, ౮౩, పెంట్రిక = పెట్రిక, ౩౧ పెంట=
 పేట, ౮౩ పెఱికసెట్టి = శాసనములందు 'పెఱుకసెట్టి' కలదు. ౨౨ పేయ=
 పెయ్య, ౨౮౦ పొట్టపొర్లు = కడుఁజేరున, ౧౨౮ పోలగు = బహు, ౧౦౩

పోడేర్పు = భూమిని గృహ్యనుకూలముగాఁ జేయుటకై పుట్ట పోదరు మొదలగు
వానిఁ గొట్టి తగులఁజెట్టు, ౭౧ పోలెలు = పోలీలు, ౩౦. మనికులు = స్థిరులు,
౧౦౯, ప్రేలగింపులు = ప్రేలుటలు, ౮౨ పాదొ (దు) ట్లు = సాలెడట్టు,
౨౦౨ భ్రమరించు = చుట్టివచ్చు, ౨౨, ౨౩౬ లింగపసాయితము = లింగప్రసా
దితము వీరశైవులు చేతధరించు ఖడ్గము, ౭౪ వంపుడుగట్ట = కరకట్ట, ౧౯,
వట్టిపాటు = వ్యర్థము, ౧౨౩ వదిగొను = వరుసపెట్టు, ౨౦౪ వయ్యు = వైచు
౧౩౬వ పుటోనోటుచూచునది. వరువుడు, వరువుడము, వరువు, వర్వ = చా
న్యము ౧౪౯ నలివేగము = (వలవేగము, అనియుఁగలదు) = కడువేగము ౨౪౫
వర్షాభలము = వడగల్లు (వర్షోపలమనుటకు వర్షాభలమనెను.) ౧౭౧, ౧౯౦వనది =
జైనమతము (నేడు 'బస్తి' యనఁబడును) ౩౩ వాతపూరణములు = గాలి గుమ్మ
టములు, ౩౪ వాతగ్రోలు = ప్లిగ్రోవి? ౧౫౩ విశీయలు = రొక్క పుజాలెలు,
౧౯౧ వినమాల్పు = మాయించు ౧౩౮ లెగిలిబుటు = అధమభృత్యుడు, ౪౬,
౧౦౩ వెండిఁడు = బొమ్మలాడించువాడు, ౮౧ వెడ్లుబుడ్లుపెట్టు = నిశ్చేష్టమగు,
౨౨౪; వెరవిండి = వెరవెటుంగనివాడు. ౪౨, లెగులు = అధములు, ౧౮౦ వేడి
వెల్లు = వేడిబూడిద. ౬౯ వేనరు + ఆనరు = ఆయానముచెందు, ఉజ్జగించు,
౨౨ శివమరులు = సివమెత్తుట, ౧౧౨ శివశరణులు = శివుడు శరణముగాఁ గలవారు,
౨౪ సువిధానులు = సువిధానమనుచు హెచ్చరికచేయువారు, ౨౧౪ నడగరంబు =
సంభ్రమము, ఉత్సాహోద్రేకము, ౧౨౨ సుఖపు = తిరుగాటము, ౧౨౫ సూనె
గాఁడు = కటికవాడు, ౧౩౦ సొకనాసి = దేవళములో గర్భాయపు ముందటి
పట్టు, 'సుకనాసి' యని భాసనములు. ౨౪౦ సోడంబు = ఖడ్గము? ౪౬ హేళ
గీడు = కథలు చెప్పవాడు?

మఱియు ౩౨ పుటలో ధూకళి, ఝుకళి మొదలగు నృత్యపరిభాషాపద
ములును, ౯౦ పుటలో మొగచాళము, నవతాణము, సాళి, వెల్లాపెల్లి మొదలగు
సంగీతపరిభాషాపదములు పెక్కులును దుర్జ్ఞేయములుగా నున్నవి. వానినెల్ల నే
నిక్కడఁ బేర్కొన నయితిని. మఱియు, అనుగులము = అనుగలము, కొమ్ము = కొమ్మ
కనువు = కనపు, కడువ = కడవ, వరువుడు = వరవుడు, కుఱుఁగలి = కుఱుగలి, చనువు =
చనవు, పనువు = పనవు, గొడుగు = గొడుగు, పెంట్టుక = పెంట్రిక, రూపములుగలవు.
ఇందుఁ దొలియాసములు ప్రాచీనములు. మోకాలు, మోచేయి, శబ్దములకు,
శ-ర-లో మోడ + కాలు, మోడ + చేయి, యని నిష్పత్తులుగలవు. మోకాలు,

మ్రోచెయి, యని ప్రాచీనరూపములు. మ్రొగ్గు + కాలు, మ్రొగ్గు + చెయి, అని వాని నిష్పత్తులు. మ్రాను=మాను, మ్రోడు=మోడు, మ్రబ్బు=మబ్బు, స్రడ్డ=సడ్డ, మొదలగు రూపములు నున్నవి. ఇందును దొలివి ప్రాచీనములు. అట, ఇట, ఎట, ఆడ, ఈడ, ఏడ, అచట, ఇచట, ఎచట, అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ, శబ్దములు, కళలుగాను ద్రుతప్రకృతికములుగాను గలవు. పయి శబ్దములు న్రాతలలో నిరుదెఱుగులను గలవగుటచే నేను నిరుదెఱుగులను నుంచెతిని.

ఇప్పుడు పేర్కొన్నవిగాక యింకను బెక్కుశబ్దములు శబ్దరత్నాకర సంస్కారమున కుపకరించునవి యిందుఁగలవు. విస్తరభీతిచే నింక విడుచుచున్నాఁడను.

న్రాత పలుకుబట్ల

అర్వాచీనకపుల కృతులలో సంతగాఁ గానరాని వానిని న్రాతపలుకు బట్లను గొన్నింటి నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

ప్రవేశింపఁదడవ (ప్రవేశింపఁగానే) ౨౭ బాహుయుగ్మముఁ జూపఁదడవ (చూపఁగానే) ఇత్యాదులు పెక్కులు. ఎఱ్ఱాపైగడ హరివంశమునఁగూడ నిట్టి పలుకుబడి గలదు. ౬౬ పుట. కాన నాతప్పునఁ గాఁజేసి (నాతప్పువలన)తలఁచు తలంపుఁ-బలుపునఁ గాఁజేసి-(బలుపువలన) ౨౫ వెండియు నక్షిరోగుబా(వేటొక యక్షిరోగమో). ౨౩౬ అరుగుము భక్తజనాళిలో వెడలి. (లోననుండి వెడలి) ౧౭౯ అమటఁ బదిట, (పదియామడల దూరమున) ౧౭౦ అటవార్తగలిగి (అని వినికిడి యేర్పడి) ౭౫ కొఱడుగోట్ర, మ్రానుమట్ర, బడియబట్ర, కట్టెగిట్టె, సడ నట్ర, నలినట్ర, కన్నుగట్ర, ఈజంట పలుకులలో ద్వితీయముల కర్థము లేదను కొందును. శ-ర-లో 'మట్ర' టీకచూచునది. ౭౦ పు. తల్లివి గలుగంగఁ దనకు రోగంబు (తనకు=నాకు) ౧౧ పు. సందీశ్వరుఁడునేయు నవ్యతపంబు—ఇచ్చోఁ బ్రాతపలుకుబడిచొప్పున 'సందీశ్వరుఁడేయు' అని యుండు సనియు నాపాఠమే గ్రాహ్యమనియుఁ దలఁచెతినిగాని పెక్కుప్రతులలోఁ దొలిపాఠమే యుండుటను 'మీరు సెప్పినయట్లు మృదునకుఁ బాలు, -నీవు దూపొడిచిన తావునక్కఁగ, ఇత్యాదులగు బహుప్రయోగము లుండుటను జూచి యిదియు గ్రాహ్యమే యనుకొంటిని. ఇట క్రిందిమాటలకే దప్పువట్ట నిటమీఁద సిరియాలు నీశ్వరు వార్త. మఱచి యాడితిరేని. మాభక్తు లెడకు. మఱి మీరు హరునికోమటి. తోడివారు (సిరియాలునియొక్కయు సీశ్వరునియొక్కయు, వార్త, హరునితోడివారుకోమటి

తోడినాచును) — ౨౦ పుట, భక్తియు నీవును బడ్డట్లు పడుము, — ఇత్యాదు
లనేకములు గలవు. సోమనాథుడు తన గ్రంథములందు పయోగించిన భాష,
ప్రాచీనత చేతను, గర్భాటాంధ్ర దేశములకూడలిపట్టున వాడిక కలదగుటచేతను,
మఱియు సోమనాథుని బహుదేశభాషా పరిజ్ఞానముచేతను, వైలక్షణ్యముగాంచి
నేడు మధ్యాంధ్ర దేశవాస్తవ్యులయి, కర్ణాటద్రవిడభాషాపరిచయ మించుకయు
బొందనివారికిఁ గొంత వింతగొల్పుచుఁ గొన్ని పట్టులఁ గొఱుకఁబడనిదై
యుండును.

అ ను క రణ ము లు

సోమనాథుఁ డొండు రెండు పట్టులందు నన్నిచోడని ననుకరించెను.
నన్నిచోడకవి సోమనాథకవికంటఁ బ్రాచీనుఁ డగును.

శ్రీ. నేలయు నిగియుఁ దాళముల్ వాయుంప నెండమావులఁబట్ట బండతలయు
మ్రోకాలుముడిపెట్ట రోకటఁజిగుళ్లు గోయఁజట్రాతిపైఁ గ్రుంగ నిడుపు
లేకచిత్రమువ్రాయ నాకాశమునఁ దాఁచరమునిడ మంచుఁగుంచమునఁగొలువ
నేనుం గు పురు డోమ తా నారగొన గాలి గంటిడ నినుమున గట్టుదాల్చు

గీ. నీరినడుమఁ ద్రెంప నేలఁ దెన్నుండి చే, వెల్పు గలియుద్రచ్చి వెన్నగొనఁగఁ
గడవనేర్చుగలిగి కందువుమానెడై, కత్తిగంటు లయిన యత్తగంతు?...కుమా

ద్వి. నెట్టణ నేలకు నింగికి నూత్ర - పట్టమ్రోకాళ్లకు బట్టతలలకు
ముడిపెట్టఁ దననీడ గడవంగఁబాఱ - వడి నెండమావుల కడ గల్లుగట్ట
పాయకరెండుగాఁ బాఱెనునీరు - ప్రేయఁ బుల్లున్ను గొరో యని యమ్మ
తా నార యులువఁ జట్రాతిపైఁ గ్రుంగ - నేనుం గు పురు డోమ నినుము త్రాడ్చిన
లలిగొనదెనలు తాళములు వాయుంప - జెలఁగుచు రోకటఁజిగుళ్లు గోయఁ
గలి వెన్నపుచ్చఁగొండలుదొంతిఁ బేర్చ - నిలమంచుగుంచానఁగొలువరేబవలు
నేయ నాకనమునఁ జిత్రరూపములు - వ్రాయ వాయువుఁ బట్ట వడగల్గ గుల్లు
గట్ట వెన్నెల గుంపు గాఁజేయ వచ్చి - పుట్టినప్పుడ నేర్పు బుద్ధులప్రోక

— పండితారాధ్యచరిత్రము.

ఇట్టి విక - నొండు రెండు పట్టులందుఁ గలవు. మల్లికార్జునపండితా
రాధ్యుల శివతత్త్వసారపుఁ బద్యములు పెక్కులు పండితారాధ్యచరిత్రమున
ద్విపదరూపమును దాల్చినవి. అది యనంగతము గాదు. మఱియు సాగమగ్రంథ

ములలోని శ్లోకములు పెక్కులు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందుఁ జెల్పింపఁబడినవి. ద్రవిడభాషలో 'తిరుతొండర్ తొన్నై' యను పేరఁగల లఘు స్తుతి కిం దనువాదము గలదు.

“సరగు మహాభక్తచరితలు నాద! భరితమై చనఁదిరుపాటలు నేసి

పాడుచు నొక్కొక్కభక్తుని చరిత! వేడుకఁ బఁగఁడునవిధ మెట్టు లనిన.

—౧౩౩ పు.

ఇది దాని యుపక్రమము. కర్ణాటభాషలో బసవేశ్వరుఁడు మొదలుగు వారు రచించిన గేయ వచన రూప గ్రంథములనుండికూడ నీతఁడు గొన్ని పట్టులను చెల్పిఁగించి యుండవచ్చును. ఆ గ్రంథము లస్తభ్యాతము లగుటచే నానిని గుర్తింపఁగాదు.

ఇక మనసోమనాథుని రచనములను బలుపురనుకరించిరి. శివకవు లెల్లరు ననుకరించినవారే. బమ్మెరపోతరాజు, శ్రీనాథుఁడు మొదలుగువారి గ్రంథము లలోఁగూడ నప్రయత్నముగా సోమనాథుని రచనములు దొరలినవి.

క్షీరాబ్దిలోఁగల గ్రీడించుహంస-గోరునే పడియల నీరుద్రావంగఁ జూతఫలంబులు సుంబించుచిలుక-భాతిఁబూరుగు మ్రొనిపండ్లు గన్గొనునె రాకామల జ్యోత్స్నఁద్రావుచకోర-మాకాంక్షనేయునే చీకటిద్రావ విరిదమ్మివాసన విహరించుతేటి-పరిగొని సుడియునే బబ్బిలివిరుల నెఱుంగునే యలదిగ్గజేంద్రంబు కొదమ-మెఱవందిచనునీక నెఱుంగవు గాక!

—౨౫ పు.

సీ. మందార మకరందమాధుర్యమునఁ జేలు మధుఁంబు వోపునే మదనములకు నిర్మలమందాకినీ వీచికలఁదూగు రాయంచ ననునే తరంగిణులకు లలితరసాలపల్లవ ఖాద్యయై చొక్కు కోయిల నేరునే కుటజములకు పూర్ణేందుచంద్రికా స్ఫురితచకోరకం బరుగునే సాంద్రనీహారములకు.

—భాగవతము.

పండితారాధ్యచరిత్రమును బద్యకావ్యముగా రచించినవాఁ డగుటచే శ్రీనాథుని యితర రచనలలోఁగూడఁ గొన్ని పద్యభాగములు పలుకుబట్లు నీత నివించినవి. ‘పాక మింతయు వృథాపాకంబుచేసె - ఆవగింజంతబూది మైనలఁది కొనిన! వెలఁది గుమ్మడికాయంత నెఱిపుట్టు’ ఇత్యాదులు—

న రీ వ ర్త న ము ల తీ రు

ఈ బసవపురాణమును బద్ధకృతిగా రచించిన పిడుపర్తి బసవన కడు నేర్పరి. ఆతఁడు ద్విపదలను నిపుణముగాఁ బద్ధములుం దల్లెపొందించినాఁడు. ఈ గ్రంథమున కది కొన్ని పట్టులుఁ జీవ్యణిగాఁగూడ నుపయుక్తమగును. కాని యీ రచనము చాల సంగ్రహముగా నున్నది. కొన్ని పట్టు లాతఁ డర్థముకాక విడిచినాఁడు. భీమకవి కన్నగింపు మిగుల నెన్నఁదగినదిగా నున్నది. ఆతఁడు నీనిని తూ-చ-తప్పకుండు ముక్కకు ముక్కగాఁ గన్నగించినాఁడు. కొన్ని పట్టుల నించుక పొచినట్లును గానవచ్చును. మిక్కిలి చిక్కుగా దుఃఖ్యేయములుగా నున్న పట్టులు గొన్ని యీ కన్నడకృతిద్వారమునఁ బెలిసికొననా కనువుపడెను. శబ్దరత్నాకరాదులలోఁ గానరాని యనేకాపూర్వశబ్దములకుఁ గన్నడకృతి తోడ్పాటున నేకనర్థము గ్రహించఁగల్గెను. ఈ శ్లోకము కది ప్రశస్తమమున తీరకయనఁదగును.

రచనాసౌందర్యము

మన సోమనాథుని రచన మసాధారణ సౌందర్యము గల్గియున్నదనుట యతిశయోక్తిగాను. ఛందస్సు, భాష, విషయము మూఁడును దేశీయములే యగుటయు, కవి శివతత్త్వానుభవమున నోలలాడుచుఁ దన్మయుఁడై కవితావేశము నొందియుండుటయు నట్టి యసాధారణ సౌందర్యమునకుఁ గారణములు.

వడిఁ బాటు జలమున కొడతెల్లఁగాళ్లు-నడిఁగాలు చిచ్చున కొడతెల్ల నోళ్లు
నడివీచుగాడ్చున కొడతెల్లఁదలలు-నడిఁజేయు బసవన కొడతెల్ల భక్తి.

ఈ బసవనిగూర్చి సోమనాథుఁడు భావప్లుతములుగాఁ బలికిన పలుకులు స్వవిషయమునఁగూడ సమన్వితము లయ్యెను. ప్రతిపదమునను శివభక్తి పరవశుఁడై యుండి సోమనాథుఁడు గ్రంథముల రచించెను. ముగ్ధభక్తుల కథలు మొదలగు వానిలోఁ గొన్ని పట్టులు దనువునప్పుడు మనసు ద్రవించితీయును. బెజ్జమహాదేవి కథయు గొడగూచికథయుఁ గన్నప్పనికథయు జదువునప్పుడు నేను బెక్కు తడవలు కరఁగితిని. మాయమర్మలు లేని విశుద్ధముగ్ధభక్తిని బ్రకటించుటలో సోమనాథుఁ డక్కడ మధురమధురములయిన జానుఁడెనుఁగు బలుకుల జాటు నార్చి ముద్దులు గురిపించెను. శబ్దాలంకారములకయి, యర్థాలంకారముల కయి, సోమనాథుఁ డెక్కడను బాధపడలేదు, తనకుఁ దెలియక యప్రయత్నముగాఁ

బొందుపడినవే కాని యాలంకారికులు పేర్కొన్న కావ్యగుణముల ననుభ్యా
నించి సనిపూని చొప్పించినట్లు కన్పట్టుపట్టు లీగ్రంథమున నెక్కడను గానరావు.
సులువుగా రచించఁదగిన ద్విపద మగుటచే సోమనాథునిచూపు కథాకల్పనమందు
ను, విషయవిన్యాసమందును భావప్రసంగచనమందును బరుగులువాఱినదే కాని
యతిప్రాసచ్ఛందోభాషా బంధములందుఁ జిక్కుకొని యెక్కడను ద్రొక్కటఁజలే
ను. అట్లు పరుగువాటుటలోఁ బెక్కుపట్టులం దీతఁడు పాఠకుఁడు సరిగాఁ దన్ను
వెన్నాడఁగలఁడా యనికూడఁ జూడఁజోడయ్యెను. పదులకొలఁది ద్విపదలుగఁ
చినను బయికిఁబయికి వాక్యము పొడుగువాటుచు సాగుచుండుటేకాని ముగియ
కుండుట నీగ్రంథమునఁ బెక్కుపట్టులఁ జూడఁగలము. అట్లు ముగియకుండుటలోఁ
గర్తృపదము రెండుమూఁడు తడవలుగూడ మరల మరల గానవచ్చుచుండును.
ఇట్టి యిక్కట్లు పండితారాధ్య చరిత్రమున మఱితగలదు.

శివభక్తీస్మరణము వచ్చినప్పు డీతఁ డొడలు మఱచును.

“పారి మజ్జనోదకంబులకట మున్న - పరముపై న నందబాష్పముల్ దొరుగఁ
బూజించు నవపుష్పరాజికి మున్న - రాజాంకుపై హృత్సరోజంబు విరియ
ధూపవాసనకు ముఁ ధూర్జటి మ్రోల - వ్యాపితాంతర్గతవాసన దనర
వెలుగు సీరాజనంబుల కటమున్న - మలహరునంద యాత్మజ్యోతి ప్రబు
వినివేదితపదార్థవితతికి మున్న - తనప్రాణపద మీశ్వరున కర్చితముగ
లింగార్చనము దాను బొంగి చేయుచును-నంగచేష్టలకు నంతంతఁ బాయుచును
నుభగలింగముఁ జూచి చూచి క్రాలుచును-నభవామృతం బాని యాని న్రాలుచును
సురుచిరోక్తుల సోలిసోలి పాడుచును - స్థిరసుఖాంబుధిఁ దేలి తేలి యూడుచును
మంగళోన్నతబహిరంగంబు నంత - రంగంబుఁ దనప్రాణలింగస్థ మగుచు”

మఱియు,

“పరగు చతుర్వర్గఫలము లాదిగను-పరనుతు నడుగుము వాంఛితార్థమ్ము
లనవుడు మందస్మితాననుండగుచు-ననుషక్తి ముకుళితహస్తైః మ్రొక్కి-యను,
యెఱుంగమోక్షములపేరెఱుంగవాంఛితము - లెఱుంగవేఁడెడుమార్గమెఱుంగనేమి
నెఱుంగుదునెఱుంగుదు నెఱుంగుదుమఱియు-మఱియునుమఱియుముఘ్నాటికినినెన్న
కావునఁ గోరికకడమయుగలదె - దేవ మూలస్తంభ దివ్య లింగాంగ
సీయతులిత దయాన్విత దృష్టి యిట్లు-నాయందు నాటి కొనలు పసరింప

నాదగు సంస్కృతపాదితదృష్టి-నీదృష్టిలోనన నెక్కొని పొదలఁ
గరుణింపు దక్కినవరము లేనొల్ల-బరమాత్మయని విన్నపంబాచరింప. పు. ౮౦

మఱియును,

“బాపురే నిర్వాణ! బాపురే తపసి!-బాపురే బాపురే కోపపుంజుబ!
పాపంబుఁ బొందెడు కోపించువాఁడు-పాపిగా కేనేల పాపి నయ్యెదను
సలియించు కోపాగ్ని కణములఁజేసి - కలఁగదే మానసఘనసరోవరము
ఎనఁగెడు కోపాగ్ని నింకదే చెపుమ - మనలక హృదయాబ్జమకరందధార
వెలువడు కోపాగ్ని వేడిమిఁజేసి - నలఁగదే సచ్చిదానందపద్మంబు
జ్ఞానంబు సొంపా? విచారంబు మెంపా?-ధ్యానంబుఫల మొ?యీతామన గుణము!
నా కేమి సెప్పెద వీకాసనమున - లేకున్న వే చెట్లు నీకుఁ గూర్చుండ
నిట్టి శాంతాత్మకు లెచ్చోటఁగలరు! - పుట్టుదురే నినుఁబోల నయములు!
నఱదవోపు నెలుఁగు గొఱుపడం బనుచు-నెఱుఁగక యీతఁకాఁ జేఁగిపట్టుడును
నడిఁ బాఱునెలుఁ గంత వానినఁట - గడనున్న వాఁ డోరి! విడువిడు’ మనుడు
‘విడిచితి నది దన్ను విడువ’దన్నట్టి - వడుపున విడిచిన విడుచునే మాయ
పొంగి చిచ్చుఱుకంగఁ బోవుచుఁ జీర - కొం గోనరించు పెన్వెంగలియట్ల
‘చెల్లుఁ బొమ్మని నన్నన్యసింపఁ బోవుచును - నిల్లప్పగించు నయ్యబృందియట్ల
పడఁపడి నూతిలోఁ బడఁబోయి తాప - పెదకుచు మెట్టడి వీటిఁడి యట్ల
జ్ఞానాత్ముఁడై సర్వసంగముల్ విడిచి - తా నాశ్రయముఁగోరు తపసిచందమున
నిల మరు లోవోయె రోఁకలిగొనిరండు - తలఁ జుట్టుకొనియెదఁ దా నన్నయట్లు
పానలేల చెఱకుపందెమం దొక్క - యీనె సిక్కిన నోడుటేకాదె తలఁప
రోసి సంసారంబుఁబాసి యొక్కింత - యాసింపెనేనియు నది వెల్లి గాదె?”

ఇక్కడ ‘కోపగర్వ’ను బలుదెఱుఁగులఁ బ్రపంచించి కోపిని సిగ్గునఁ
గూరునట్లు చేసినాఁడు. భావోద్దేశము గలపట్టు లిట్టివిగ్రంథమునఁ బెక్కులుగలవు.
కవిత్వరచనాశౌంధీర్య మిట్టిది పండితారాధ్యచరిత్రమం దింక నెక్కుడుగా
నింజారి పండఁబాఱి యున్నది. అది యపూర్వము లగు ప్రయోగములకు, శబ్ద
ములకు, విషయములకు, గనియ. ఆకాలపు టాంధ్ర దేశ ప్రజాచరిత్రమున నది
యనేక విషయములఁ దెలుపుచున్నది. ద్విపదలు ఇడవాటి పొడుగులై సాగియుం
డుటచే నది యన్వయక్షేపమునఁగూడ దీనిని మీఱియున్నది. ఆగ్రంథమున

నుండి యెత్తిచూడవలసిన యపూర్వవిషయము లనేకములు గలవు. విస్తరభీతిచే నిక్కడ విడిచితిని.

ము ద్ర ణ వి ధా న ము

ఏలూరిలోఁ గందుకూరివారూ బసవపురాణమును జాగ్రత్తతోఁ బ్రకటిం చిరి. దాని నాధారముగాఁ గొని ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో సి. పి. ప్రానుదొర గారు నేకరించిన ప్రతులలోని పాఠములను దోడుచేసికొని యీ ముద్రణము సాగించితిమి. శ్రీ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగారు రొకతాళపత్రప్రతి నొ సంగిరి. ముద్రణ సమయమునఁ గావచ్చిత్కముగా దానినిగూడఁ దోడుచేసికొం టిని. భీమకవి కన్నడకృతియుఁ, బిడుపర్తి * బసవన పద్య బసవపురాణమును నాకు మిక్కిలిగా నుపకరించినవి. కన్నడ బసవపురాణము తీరు తిన్నన లేని ప్రాతకాలపు రోతయచ్చులో నుండుటచేఁ బ్రతిపదము దానిని బరికించుట యసాధ్యమయ్యెను. అవశ్యకము గల్గినట్లు మాత్రమే దానిఁ జూడఁగల్గితిని. అది నుముద్రణమున నుండేనేని నాకింక నెన్నో యపూర్వవిషయములు తెలియఁదగియుండెడి నని నమ్ముచున్నాఁడను. ముద్రితమైన సంస్కృతబసవపురా ణము నిష్ప్రయోజనమే. అది మిక్కిలి సంక్షిప్తమైనది. కొందఱు భక్తులపేళ్లు మొదలగువాని నొకవిధముగా దానినిబట్టి నిర్ణయించుకొంటిని. అటునత్తు మూపురపేళ్లు, ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్రసంస్కృతగ్రంథములలో భిన్నభిన్నరీతు లతోనున్నవి. తాళపత్రప్రతులలోని పాఠములను సాహసించి సంస్కరింపగాద నుతలఁపుతో నుండుటచేతను, నవి యిదమిత్థమని నిర్ణయింపఁ గుదురనిపై యుండు టచేతను సక్కడక్కడ మిక్కిలి త్రొక్కటఁజేసితిని. తొలుతనే గ్రంథమును భాషా తత్త్వపారంగతులగు శ్రీ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగారును నేనును గలసి పరిశోధింపఁ దలఁచుకొంటిమి. కాని, వారు సుదూర దేశమున నుండుటచే నట్లు ఘటించదయ్యెను. ఈముద్రణమున దొరలిన దోషములతో నాకేకాని వారికి సంబంధము లేదు. వారితోఁ జూటఁగినచో నికను నది గుణోత్తర ముగా సాగియుండెడి దనుకొనెదను.

* పద్య బసవపురాణ కర్త పిడుపర్తి సోమనాథుడని కవులచరిత్రయు మొదలగు గ్రంథములు పేర్కొన్నవి. ఆగ్రంథమున గద్యములందుగూడ నట్లే కావనగలుగు. కాని కృత్యచరణిక లోఁజూడఁగాఁ దల్పర్త పిడుపర్తి బసవనయని యేర్పడును. పరిశోధించియే నేనీమాటను జేసితిని. గద్యములను సోమనాథుడని యాంశమున గారము మృగ్యము.

కృతజ్ఞత

దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తాళపత్రప్రతుల పాఠములను నేకరించుటలో మిక్కిలి వ్యయమునకుఁ బాల్పడిరి. మఱియు నేను దఱచుగా మద్రాసులో నుండకపోవుట మొదలగు కారణములచే గ్రంథముద్రణ మునకుఁ జాలఁగాలము పట్టినను సైచిరి. ఆంధ్ర దేశోపకార కార్యము లెన్నేని వారిహస్తముననుడి యవతరించుచున్నవి. 'ఉదారచరితానాం తు వసుధైవకుటుంబకమ్' అన్నసూక్తికిఁ దార్కాణమైనవారు వారు! శ్రీ మల్లంపల్లి సోమ శేఖరశర్మగారు చెన్నపురి చిత్రవస్తుగర్భనశాలలో నేకరమైయున్న శైవాచార్య శిలాచిత్రమునకుఁ జక్కఁగాఁ బ్రతిబింబము నెత్తియిచ్చిరి. మైసూరువాస్తవ్యులగు శ్రీ బి. బసవారాధ్య బి.యె. బి. మెల్. గారు బసవపురాణము మొదలగు కర్ణాట గ్రంథముల నేతద్ గ్రంథముద్రణము ముగియుదాఁక మాకెరవుగా నొనఁగి యొ తయు నుపకరించిరి. భారతీకార్యనిర్వాహకులును, నందును, శ్రీ గన్నవరపు సుబ్బరామయ్యగారును, ఆంధ్రపత్రికా ముద్రణాలయమున ముద్రణాధికృత ముఖ్యుడగు నావుల పార్థసారథినాయఁకుగారును, ముద్రణమున సౌకర్యము గూర్చిరి. వీరికల్లఁగఁజుఁగృతజ్ఞఁడను. వీరికారచనాదులలోఁ గర్ణాటకవిచరిత్రము రెండుసంపుటములును, స్త్రీటువొరగారి హిందూజాతియనును, నాకుఁ బెక్కువిషయముల నెఱిగించినవి. అందులకుఁ దత్కర్తలయెడఁ గృతజ్ఞఁడను.

అనేకపాఠభేదములవలని యలజడియుఁ దెకతెంపులేక యేకధారగా నున్న ద్విపదల దీర్ఘగతియు నాయసరిజ్ఞానముచు గారణములుకాఁగా నక్కడక్కడ తప్పులు దొరలినవి. వానిని పరిశోధనపత్రమునఁ జేర్చితిని. పునర్ముద్రణమున దిద్దుకొందును. ఇంకను నాకంటి కందనివి యుండవచ్చును. ఎఱిగినవారుదెలిపినచో దిద్దుకొందును. ప్రజ్ఞులకు మ్రొక్కుచున్నాను.

ప్రభవ,
వ్యాసపూర్ణిమ,
మచిగూడు.

}

విశ్వవ్యధేయఁడు,
వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి.

